UNIVERSITY OF CHICAGO
48 458 386

The University of Chicago
Libraries

Crescat Scientia Vita Excolatur

חִקְרֵי מִקְרָא

באורים חדשים במקראות

מאת

דוד ילין

א

איוב

ירושלים, תרפ״ז

דוד יֶלין

חִקְרֵי־מִקְרָא

א

איוב

הוצא תחת חסות מוסד הזכרון לאלכסנדר קוהוט

Yelin, David.
Hikre-Mikra

חִקְרֵי־מִקְרָא

באורים חדשים במקראות

מאת

דוד יֶלין

א

איוב

ירושלים, תרפ"ז

על מוסדות הזכרון לאלכסנדר קוהוט.

הד״ר אלכסנדר קוהוט ז״ל (נולד בכ״ב לאפריל 1842, ונפטר בכ״ה מי 1894—כ׳ איר תרנ״ד) הוצטין בתור רב, מטיף ומזרחני, ושמו התפרסם ביחוד ע״י המלון התלמודי הגדול „הערוך השלם״ (וינא 1878—נויורק 1892, ח׳ כרכים וכרך נספח; הוצאה חלקית, ווילנא 1913—1919, ה׳ כרכים; והוצאת־צלום שלמה, וינא 1925, 1926).

לזכרו יסרה משפחתו, ע״י עוררות בנו הבכור ד״ר עמרם (ג׳אורג׳) קוהוט, שורה של מוסדות ספרותיים ששמו נקרא עליהם, ואשר תכליתם היא לעורר את רוח החקירה המזרחית באירפה ובאמריקה.

הראשון למוסדות אלה נוסד בשנת 1915, במכללת ייל בניו־הֵבן, במדינת קונֶקטיקוט, בשם „קרן הוצאת ספרים לזכר אלכסנדר קוהוט״. ובעזרתו פרסמה כבר מכללה זו ארבעה ספרים לשפסים וחקירות שכתבו פרופיסורי המחלקה השמית.

במכללה זו ישנו גם „פרס אלכסנדר קוהוט לחקירות בשפות השמיות״, הנתן על ידה מדי שנה בשנה. הפרס הזה נקבע בשנת 1919, כדי לעורר את גומרי למודיהם שם להוסיף למוד. במכללת ייל ישנה גם ספרית הד״ר קוהוט בתור יחידה נפרדת ומיוחדת הנודעת בשם „אסף ספרים לזכר אלכסנדר קוהוט״.

בשנת 1922, 1923 נוסדו עוד „מוסדות קוהוט״ כאלה בוינא, בבודה־פשט, בברלין ובנויורק. בנויורק יצא הדבר לפעל בעוררות הד״ר סטיפן ס. ויז ראש בית המדרש לחכמת ישראל בנויורק לגדול צעירים לרבנות ולחקירות במדע היהדות.

בתור הפרי הראשון ל„מוסד קוהוט״ בוינא התפרסמה המונוגרפיה על „קין והבל באגדה״ של הד״ר מ. אפשטיצר, וספר עבודת חייו של המלמד ד״ר עמנואל לֶו „הצמחיה של היהודים״, שלשה כרכים.

ועוד ספרים חשובים עומדים להתפרסם בקרוב ע״י מוסדות קוהוט שבברלין ובנויורק.

1481760

לזכר

ידידי הטוב והמיטיב

עֲדין־הנפש

אֲציל־הרוח

נדיב־הלב

האיש אשר בעצם יפעת־חייו קדרו שמיו

מר מִיכָאֵל בֶּן־חִזְקִיָּה לַנְגֶּה ז״ל

את באורי לאמרי הנואש בבני־האדם

ברגשי אהבה נאמנה אקדישה

המחבר.

וְגֶבֶר יָמוּת וַיֶּחֱלָשׁ
וַיִּגְוַע אָדָם—וְאַיּוֹ?

236303

BS1416
.Y44

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARIES
CHICAGO, ILL.

דפוס ציון, בהנהלת י. ח. קוטוכסקי

Shelve in Div.
(Orient. Inst, Judaica (per.))

דברים אחדים

הבאורים האלה שהנני מפרסם כיום לספר איוב, ועוד כאלה לספרים אחרים מספרי התנ״ך שהנני מקוה לפרסם בעתיד — בית־המדרש הוא בית יצירתם, ושעורי־הוראה עשום וכוננום. מילדותי אהבתי לקרא בספרי קדשנו בצורתם כמו שהיא, מבלי עזרת מפרשים ומבארים. השתדלתי להבין בעצמי מה שאפשר להבין בהם, ומה שקשה להבין עזבתי בתור דבר בלתי מובן לי. ומנהג זה נהגתי גם בלַמדי אותם את תלמידַי בבית המדרש למורים בירושלם במשך עשרות בשנים; יחד ישבנו ולמדנו והתוכחנו על באור הדברים, ומתוך „פלפול התלמידים" קבלתי מה שחשבתי לנכון לקבלו. ומה שנתחדש לי, ולפעמים גם לתלמידי, בבית המדרש בשעת הלמוד, רשמתי לזכרון, דבר דבר בשם אומרו. ורק לאחר הלמוד שבתי ועברתי על דברי המפרשים הקדמונים והמבארים החדשים ואשמח להוָכח כי במקומות שונים כונתי לדעת אחרים שקדמוני והשערותי מצאו סמוכים בדבריהם.

ועתה בבואי לפרסם באורי בקהל, השיבותי ידי על רשימותי, וָאצרפן שנית בכור־הבחינה, ומה שמצאתי לראוי לפרסום השארתי. אף רשמתי את שמות המפרשים והמבארים במקומות שמצאתי דבריהם מתאימים לדברי. ויש אשר מצאתי להעיר על דבריהם או להוכיח כי אין צרך בתקוניהם.

לא הפצתי לכתב באור לדברי הספר כ ל ו כי ירא הנני מאד את „הקבלנות", קבלנות זו לבאר ספר בשלמותו אי אפשר לה שלא תביא את בעליה להכנים ראשו בפרושים דחוקים, ולהכנים אל תוך הדברים כונות ורעיונות אשר אומרם בודאי לא חשב עליהם, ובאלה לא חפצתי. כי יותר מכל קשה לי להכנס בפרושים דחוקים וקשים הנמצאים בכמות לא קטנה בדברי רבים מהמבארים. במקומות כאלה חושב הנני כי מוטב לנו לתלות הקלקלה בהשגתנו אנו ולהודות כי קצרה דעתנו מהבין הדברים כמו שהם כתובים לפנינו, או למצא את התקון הנכון, מאשר לתלותה במחברי הדברים ולאמר כי דברו דברים אשר אין להם שהר.

אמנם כתוצאה מזה היא העֻבדה כי יש שדוקא על הפסוקים הקשים ביותר לא דברתי דבר, אך אמרתי טובה התועלת המעטה ו ה ו דָ א י ת

פרק א.

(1) הספר מתחיל בפסוק שקול בחלקים קצרים בני שתי מלים בשלש הברות ובהטעמת מלעיל, ובהדגשת העקר לראשונה: א י ש היה [1]. ועי"ז יוצא גם הסגנון מלא חיים ותנועה:

אִישׁ הָיָה
בְּאֶרֶץ־עוּץ
אִיּוֹב שְׁמוֹ;
וְהָיָה הָאִישׁ הַהוּא:
תָּם וְיָשָׁר
יְרֵא [2] אֱלֹהִים
וְסָר מֵרָע:

וההתחלה בנסח השני האפשרי (ויהי איש בארץ עוץ ושמו איוב) היתה מפסידה הרבה מן החיים והמעוף והקצור.

וְהָיָה הָאִישׁ הַהוּא. לא על דרך הסגנון התנכי, כי לפיו היה צ"ל: ויהי האיש ההוא; כי אין לפנינו פה פעֻלה חוזרת ונשנית כ"א מצב מתמיד. רש"י הרגיש בזה ואומר: „והיה, פשוטו כמו ויהי, ומשמעו לשעבר ולהבא". וכן הננו מוצאים מלה זו במקום „ויהי" לפעֻלה שנעשתה פעם אחת. בבראש' לח 5; ש"א א 12; שם יז 48; שם כה 20; ש"ב ו 16; ירמ' ג 9; שם לז 11; שם לח 28 [3].

תָּם וְיָשָׁר וִירֵא אֱלֹהִים וְסָר מֵרָע. מתחיל בעשרו המוסרי, בתכונותיו הטובות, לפני ספור עשרו החמרי. ועשרו זה הוא גם בחיוב לצד הטוב גם בשלילה כלפי הצד הרע (וסר מרע).

---

1 אברהם פריצול בפרושו לאיוב מוצא במלת „איש" הבאה ראשונה „לשון חשיבות, אדם גדול".

2 התרגום הארמי גורס „יְרֵא" בלי ו, כמו להלן בפסוק 8 (דחל מן קדם יי), וכן בשני כתבי־יד לספר איוב של קֶניקוט.

3 עֶדֶה חושב כי „והיה" הוא סגנון עממי במקום „ויהי", מחבת העם להודעה מדֻיקת קצרה ונגמרת.

מהתועלת המְרֻבָּה והמְסֻפֶּקֶת. הסמן היותר מבהק לפסוק בלתי מובן הוא כי רבו עליו הבאורים, וכל אשר ירבו הבאורים לפסוק כן הם עפ"ר כלם יחד רחוקים מהאמת, והפסוקים שהם משתדלים לבאר נשארים סתומים וחתומים כשהיו.

בבאורַי לספר זה התבארו דרך אגב הוראות חדשות למספר ידוע של שרשים. במקומות כאלה השתדלתי לבסס את הדושַי בראיות מהתנ"ך ומהשפות השמיות. ויש אשר נגררתי ע"י הבאורים האלה לבאר גם פסוקים בספרים אחרים מספרי התנ"ך. אך חושב הנני כי המשתמשים בספרי זה לא ישאו עלי עון בדבר הזה.

בחתימת דברי עלי להודות לשארי החביב, הד"ר מאיר פינס, היושב בברלין, ולידידי הד"ר עמרם בן אלכסנדר קוהוט מנויורק, אשר בחביבותם הקלו עלי הוצאת פרסום ספרי זה לפעל.

וכלום אדם מודה לבנו ותלמידו? אך עֻבדה היא כי בני צעירי מר אבינעם עבר על ֵעלי ההגהה של הספר, ובקרתו והערותיו היו לי לתועלת לברור הדברים.

ירושלם, איר תרפ"ז.

דוד ילין.

(10) שַׂכְתָּ בַעֲדוֹ.... וּמִקְנֵהוּ פָּרַץ בָּאָרֶץ. יפה פה הנגוד. וכאלו הוא אומר: מצד אחד שכת בעדו מסביב ואי אפשר לאויב להדר אל נחלתו, ומצד שני פרץ מקנהו כל גבול, לרִבּוּיו.

(18) עַד זֶה מְדַבֵּר וְזֶה בָּא. הוראת מלת עַ ד בתנך היא לפעמים כהוראת מלת „עַד" בסורית ומלת עִנְדְ (عند) בערבית=בשעה ש..., בזמן ש...., כגון: ואהוד נמלט ע ד התמהמהם (שופ' ג 26), ויהי עַ ד דִּבר.... וההמון.... וילך הלוך ורב (ש"א יד 19), הלא זה דברי עַ ד היותי על אדמתי (יונה ד 2), וכן הוראת מלה זו פה. מלה זו בהוראתה זאת היא בת הברה ד ג ו ש ה (לחסרון הנון שבערבית), בשעה שמלת עַד הרגילה היא מגזרת נל"י, בעדות הצורה הפיוטית (הקדומה): עֲדֵי, והנטיות: עָדַי, עָדֶיךָ, בקמץ.

(20) וַיָּקָם אִיּוֹב וַיִּקְרַע אֶת־מְעִלוֹ וַיָּגָז[1] אֶת־רֹאשׁוֹ.... אחרי התרגשות כזאת הננו מחכים להתפרצות מחאה נמרצה מצדו של איוב על אשר קרהו; ומה אנחנו שומעים? ממש ההפך: ויפל ארצה וישתחו, ויאמר: ערם יצאתי.... ה' נתן.... יהי שם ה' מבֹרך! — כל זה להוכיח מדת צדקתו של איוב.

(22) כל פסוק זה, וכן ההתימה בפסוק 10 הבא, נראים כנוספים מאֵי־ההסתפקוּת במעשים והחֵפץ להבליט יותר את צדקתו של איוב בדברים.

פרק ב.

(1) וַיָּבֹא גַם־הַשָּׂטָן בְּתֹכָם לְהִתְיַצֵּב עַל יְיָ. בפעם הראשונה נכנס כמתגנב בין בני האלהים שבאו להתיצב על ה'; אך הפעם, אחרי שהתחשב ה' אתו, ודבר אתו (ורק אתו), והתוכח, והרשהו לעשות לאיוב כנפשו, — הוא בא כבר כבן בית; בא גם הוא „להתיצב על ה'" כיתר בני האלהים. ואולי ההדגשה פ ה (בנוגע למעשה השטן) היא במלת ל ה ת י צ ב המורה לפעמים על עזות (במד' טז 27) והתכוננות למלחמה (דברים ז 24; תהלים ב 2; ועוד), כי הפעם בא השטן בחֻצפה יתרה כמתכוין למלחמה עם ה'. והמאמר „להתיצב על ה'" בסוף פסוק זה בא ב כ ו נ ה. ואיננו מְיֻתּר כלל כמו שחושבים מפרשים שונים.

(2) אֵי מִזֶּה תָּבֹא. מקום מם השמוש הוא על צד האמת לפני מלת „אֵי" שהיא מקבילה אל מלת אַיִן (אַיִן — אֵין — אֵי), וכמו שהננו אומרים: מֵאַיִן (ר' פסוק 7 בפרק הקודם המקביל לפסוק זה) כן היה צריך להיות בעקר:

---

1 לדעתי צודק רש"י בבארו: „ויגז, ת ל ש כמו (ירמ' ז 29) גזי נזרך ומתרגמינן תלישה". כי השתמשו בשרש זה המורה על הסרת השערות במספרים גם על הסרתן ע"י תלישה ביד הבאה באפן טבעי בשעת צער חזק.

(3) וַיְהִי הָאִישׁ הַהוּא גָּדוֹל מִכָּל־בְּנֵי־קֶדֶם. חתימה לַחלק הראשון של הפרק המתאר את עשרו של איוב במה שנחשב לעשר בעיני בני הקדם שהוא היה הגדול בהם.

(4) בני איוב היו אוכלים כלם במשך כל ימי השבוע „בית איש יומו" (דרך אגב הננו יודעים כי היה לכל אחד מהם ב י ת בפני עצמו), וגם את אחיותיהם הפנויות שישבו עדין בבית אביהן הם מזמינים יום יום אליהם — כל זה כדי להראות על רוח השלום שהיה שורר בין כ ל ם ת מ י ד. לאשרו של איוב.

לאיוב עצמו אין מקום במשתאות אלה שסדרו הצעירים לשם תענוגי הנֹעַר.

בֵּית־אִישׁ יוֹמוֹ. מבטא קצר במקום: בבית כל איש (או: בבית איש ואיש) ביומו.

וְשָׁלְחוּ וְקָרְאוּ. שני פעלים בעבר בזה אחר זה. במקום: וְשָׁלְחוּ לִקְרֹא. הרגיל[1], כדי להורות על ה ז ר י ז ו ת שבדבר. וכן בפסוק הנאמר בהתרגשות הזקה של נקמה: אשרי ש י א ח ז ו נ פ ץ את עולליך אל הסלע (תהלים קלז 9). במקום: שיאחז את עולליך וּנְפָּצָם אל הסלע. אחרי כי המלים „אל הסלע" אין להן כל שיכות אל הפעל „שיאחז"[2].

(5) וַיְהִי.... וַיִּשְׁלַח.... וַיְקַדְּשֵׁם. וְהִשְׁכִּים.... וְהֶעֱלָה.... שלשת הפעלים הראשונים באו בעתיד עם וו ההפוך במקום: והיה.... וְשָׁלַח.... וקִדשם, כדרוש לענין החוזר ונשנה. — כדי להביא מעט חליפות בסגנון ורוח חיים יותר.

אוּלַי חָטְאוּ בָנַי. פה הוא המקום היחיד בתנך אשר בו באה מלת אולי (גם: פן) לפני פעל עבר[3]. ובנוגע למה שעבר כבר אין הבדל אם רוצה האומר בהויתו של הדבר או אינו רוצה בה. ואין מקום להבדל בין „אולי" ובין „פן".

וּבֵרְכוּ אֱלֹהִים בִּלְבָבָם. בנוגע לעשית מעשה בפֹעל שהוא כנגד רצון האלהים אין איוב חושש, כי ברור לו שלא עשו כזאת; אך אין אפוטרופוס להרהורי הלב, וגם על חטא כזה חפץ איוב לכפר בעדם.

כָּכָה יַעֲשֶׂה אִיּוֹב כָּל־הַיָּמִים. חתימה לַחלק השני של הפרק המתאר ארחות חיי־משפחתו של איוב הנמשכים כמימי מעין זך וצלול.

---

1 ראה במדבר טו 12; שם כב 5; שם כב 37; ש״א כב 11.

2 בעל תרגום הפשיטא הרגיש בדבר ותרגם: דנאחוד ילודיכי ונשקף לכאפא = שיאחז עולליך ונפץ אל הסלע.

3 בבמדבר כב 33: אולי נ ט ת ה מפני, יש למלת „אולי" הוראת „אלמלא".

פסוקים ליום (4, 5) 1 ושני פסוקים ללילה (6, 7), ואחרי כן פסוק אחד ליום (8) ופסוק אחד ללילה (9). ולבסוף פסוק אחד של חתימה (10) לנתינת טעם על כל האמור ולמעבר אל כל מה שבא אח״כ.

(3) כפסוק הראשון של הספר כן גם פסוק זה הראשון בחלק הפיוטי בא שקול במאמרים קצרים בעלי שתי מלים בהטעמה מלעיל (עפ״ר ע״י נסיגת הטעם אחור) 2, ואחרי ההטעמה שתי הברות בשני החלקים הראשונים אשר בם מתפרץ הדובר יותר בעז ובחזקה, ובשנים האחרונים שלש הברות:

יֹאבַד יוֹם · אִוָּלֶד בּוֹ

וְהַלַּיְלָה 3 אָמַר · הֹרָה גָבֶר:

אִוָּלֶד. מדרך איוב להשתמש בעתיד מבלי וו ההפוך להוראת העבר, כגון (בפרק זה): אמות (11), אינק (12), יבוא (25), ועוד במקומות רבים.

הֹרָה. פֹּעַל תולדת הקל, והכונה: נולד.

(6) הולך בהדרגה: בראשונה הוא מקלל את הלילה, ומזה בא אל היום כלו (שהיום לא יחד בימי שנה) ואח״כ אל החדש כלו (שהחדש לא יבוא במספר ירחי השנה).

אַל יִחַדְּ.... אַל יָבֹא. בהשפעת: אל תבא נפשי.... אל תֵּחַד כבודי (ברא׳ מט 6).

יִחַדְּ. עפ״י הוראתו הוא משרש „יחד״, ונקודו העקרי יֵחַד ע״ד יֵדַע (וכן להדיא: תֵּחַד בבראשית מט 6), אך כנראה נשתנה פה הנקוד בהשפעת: וַיִּחַדְּ יתרו (שמות יח 9) שהוא משרש „חדה״, ע״ד: וַיִּבֶן, וַיִּפֶן.

(8) אֹרְרֵי.... עֹרֵר, צלצול אותיות.

(9) לְאוֹר... וְאַל יִרְאֶה. צלצול.

(10) כִּי לֹא סָגַר דַּלְתֵי בִטְנִי—וַיַּסְתֵּר עָמָל מֵעֵינָי. קרי „לְא״, והכונה: לו סגר דלתי בטני היה ע״י מסתיר עמל מעיני. (תלמידי מר שמעון פולק). וכן נמצא להלן במקומות שונים מלת „לא״ באה במקום „לו״.

עָמָל מֵעֵינָי, צלצול.

(11) לָמָּה לֹּא מֵרֶחֶם. צלצול.

---

1 והם מתחילים במלת „היום״ וגומרים במלת „יום״.

2 בְּדֶה מעיר כי בפרק זה בלבד ישנם עוד תשעה מקומות שבהם הנגינה נסוגה אחור, ביחוד בסוף חלקי פסוק: כמְרירי יום (5), אֹררי יום (8), ויֹעצי ארץ (14), ראוּ אור (16), חָדלו רגז (17), יְגיעי כח (17), למָרי נפש (20), יבא לי (25), ויָבא רגז (26).

3 לשם המשקל ולשם ההקבלה למלת „יום״—בלי הא הידיעה.

מַאי זה תבא. וביחוד אחרי כי מלת „זָה" (כמו מלת ذا בערבית) היא בכלל נ ו ס פ ת במאמרי השאלה מבלי כל הוראה מיֻחדת. אך בשמוש הלשון הננו מוצאים תמיד (9 פעמים בתנך) את הצורה הזאת: אי מזה.

(9) וַתֹּאמֶר לוֹ אִשְׁתּוֹ. בחריצות מכנים המחבר פה את האשה המסיתה והמרגיזה בשעת כל המצב הרע שאיוב נמצא בו; כאלו נצרך הוא עוד למי שיעירהו על גדל אסונו. והנה היא באה בחסר־סבלנותה ומסיתתו להתפרץ כנגד האלהים.

עֹדְךָ מַחֲזִיק בְּתֻמָּתֶךָ?! — כאלו שמעה מאחורי הפרגוד מה שנדברו שם בשמים ממעל. והיא משתמשת ממש בדברי האלהים: ועודנו מחזיק בתמתו (לעיל 3); אך כמובן בכונה אחרת.

עֹדְךָ, בתמיהה. והסרה פה הא השאלה והתמה כנהוג במקומות שונים בס' איוב.

(10) גַּם אֶת־הַטּוֹב נְקַבֵּל. מלת „גם" מְיֻתֶּרֶת פה לגמרי. כי השאלה היא: האם נקבל רק את הטוב ולא את הרע? לכן צריך כנראה לנקד את מלת „את" — אַתְּ. ושתי המלים נמשכות אל מה שלפניהן. לאמר: כְּדַבֵּר אחת הנבלות תדברי גם אַתְּ? (תלמידי מר הביב יקותיאלי). ולפהנ"ר היתה המלה האחרונה (את) כפולה בעקר: כְּדַבֵּר.... תדברי גם אַתְּ? אֶת־הטוב נקבל.... ואת־הרע לא נקבל?! ואחרי כן (לפני תקופת הנקוד) נראתה לכפולה ומְיֻתֶּרֶת ונשמטה [1].

וגם פה חסרה הא השאלה והתמה. גם בחלק הראשון של תשובת איוב לאשתו גם בחלק השני.

(11) וַיָּבֹאוּ אִישׁ מִמְּקֹמוֹ. כל אחד בא ממקום אחר; להראות איזה רשם עשה המקרה הזה שקרה את איוב הצדיק בכל הארץ מסביב. ו ב כ ל מ ק ו ם נפוצה שמועה זו שהעירה תמהון.

כדי להעיר כי בכל חלק הספר הזה אין צלצול של אותיות מלבד „שטן" ו„שוט" שאולי משתמש בה השטן בתור לנע"ל לשמו.

פרק ג.

החלק הראשון של פרק זה נמשך מפסוק 3 עד סוף פסוק 10. והפסוקים מסֻדרים באפן שטתי: ראשונה הצי פסוק ליום וחצי פסוק ללילה (8). אחרי כן שני

1 דעה זו מצאתי אח"כ בבאורי מֶרקס וזיגפריד. ואחריהם נגררו הרבה מהמבארים האחרונים.

בענין אחר: כה רהפה לפניו הופעת הקרח הקשה הנִתָּך (נמס) למים מפני החם, והוא מציר כאלו מֵחֹם הרגשותיו נמסו שאגותיו הקשות והמוצקות למי דמעות, וזה ציור יפה.

ומעין זה גם המבטא: ומטר לא נִתַּךְ ארצה (שמות ט 33). כאלו המטר שם למעלה איזה גוש מוצק הנמס (נִתָּךְ) ונופל ארצה. ומענין הדבר כי מאמר זה בא תכף אחרי מלת „והברד" (המוצק).

(25) יָבֹא. בהוראת „בָּא" בעבר (ע' לעיל 3). ואין כל צרך להשב את יוד „יבא" לכפולה מסוף המלה שלפניה (יגרתי) וכי בעקר היה הנסח „בא".

פרק ד.

(2) תִלְאֶה. לשרש „לאה" ישנה (מלבד ההוראה: יָגוֹעַ, עָיוֹף) גם ההוראה המסתעפת: ל א י כ ו ל [1]. ומזה: ובאש היאֹר וְנִלְאוּ מצרים לשתות מים מן היאור (שמות ז 18), כי פה אין כל מקום ליגיעה ועיפות, כי אם ל א י י כ ל ת לשתותם לסבת צחנתם, וכן: ואת האנשים הכו בסנורים וַיִּלְאוּ למצא הפתח (בראי יט 11), וכן: נִלְאֵיתִי נשא (ישע׳ א 14) תכף אחרי המבטא „לא אוכל". וכן באה גם פה השאלה „מי יוכל" במאמר הבא תכף אחרי „תִלְאֶה" [2]. וכן: טמן עצל ידו בצלחת, נִלְאָה להשיבה אל פיו (משלי כ״ו 15)=לא יָכֹל. ועקר השנינה טמון במלת „טמן", באלו העצל אחרי החליטו כבר פעם להתאמץ ולשלח ידו אל צלחת האכל היא נשארת שם טמונה ואיננו יכול להשיבה אל פיו (ועין גם בפסוק המקביל לפסוק זה: משלי יט 24).

אֵלֶיךָ תִלְאֶה. צלצול.

(3) יִסַּרְתָּ. בהוראת: חִזַּקְתָּ; וכן בהקבלה: תְּחַזֵּק, וכן נמצאו שתי המלים יחד בזו אחר זו באותה הוראה: יִסַּרְתִּי חִזַּקְתִּי זרועתם (הושע ז 15).

---

1 גם בערבית ישנו שרש מיחד להוראה זו: עגז (عجز).

2 לדעתי נמצא שרש זה בהוראה זו גם בישעיה ז 13; כי אחרי אשר בקש ישעיהו (עפ״י ה׳) את אחז לשאל אות מעם ה׳ במעמקים או במרומים (כי יכלת ה׳ היא בכל מקום), עונהו אחז בבוז: לא אשאל, ולא אנסה את ה׳! (ככופר ביכלתו), ואז קורא אליו ישעיהו: המעט מכם ה ל א ו ת אנשים (לאמר על בני אדם כי אין יכלת להם) כי תלאו גם את אלהי ? ! (גם על האלהים תאמרו כי אין יכלת לו ?).

וכן השתמשו התיבונים בשרש „לאה" לתרגום השרש „עגז" הערבי הנ״ל. ר׳ Israel Epros: Philosophical Terms in the Moreh Nebuchim, p. 65.

עתה מצאתי כי טורצינר הרגיש בהוראה זו של „לאה" ואומר דרך אגב: Im übrigen entsprechen מי יוכל wer Kann? und לאה nicht können, einander

וְאֶנְוָע. הוו הראשונה בשוא. ואין צרך בוו ההפוך אחרי שהמחבר משתמש ברגיל בעתיד פשוט (בלי וו ההפוך) להוראת העבר. וכן להלן (13) וְ אשקט.

(12) מַדּוּעַ קִדְּמוּנִי .... שָׁדַיִם. צלצול.

(13) פסוק זה הוא ההמשך של פסוק 11, ופסוק 12 שביניהם רק ממשיך את רעיון הפסוק שלפניו.

(16) אוֹ כְנֵפֶל טָמוּן לֹא אֶהְיֶה. או לו[1] הייתי כנפל הנופל עוד לפני זמן הלדה, ועפ"ז מקום פסוק זה הוא תכף אחרי פסוק 11, לפני 12 ו13[2], כי פה הוא מפסיק את המשך הרעיון (בני מר אביעזר).

(18) אֲסִירִים. שבויי מלחמה שמעבידים אותם בפרך, (וכן דריבר). בערבית מורה שרש „אסר" (أسر) גם על לקיחה ב ש ב י, ו„אָסִיר" (أسير) על ה ש ב ו י.

יַחַד אֲסִירִים שַׁאֲנָנוּ. כל האסירים יחד. מלת „יחד" באה בתנך לפני שם ברבים בהוראת „כל", לאמר כי מלת „כל" חסרה ומלה זו ממלאה מקומה תחת שהיתה צריכה לבוא אחרי השם, כגון: בהתאסף ראשי עם, י ח ד שבטי ישראל (דברים לג 5)=כל שבטי ישראל יחד, או: כלם; בהם עמים ינגח, י ח ד ו אפסי ארץ (שם, שם 17), כלומר: כל אפסי ארץ יחד; היוצר י ח ד לבם (תהלים לג 15)=לב כלם; וכן בספר זה: וְ יַ חַ ד תלמיה יבכיון (לא 38), כל תלמיה; ברן י ח ד כוכבי בקר (לח 7), כל כוכבי בקר.

(19) קָטֹן—(ו) גָדוֹל שָׁם הוּא, וְעֶבֶד—חָפְשִׁי מֵאֲדֹנָיו. שם הקטן הוא גדול ואיננו סובל עוד מהגבוה ממנו, והעבד חפשי מאדוניו. ועפ"ז תובן מלת „הוא" בלשון יחיד פה, כי לפי הפרוש הרגיל: כלם יחד נמצאים שם, היה צריך להיות: קטן וגדול שם הם (המורה מר לוי יצחק לוין)[3].

(22, 23) קָבֶר: לְגֶבֶר. צלצול.

(23) פסוק זה הוא בענינו ההמשך לפסוק 20 (למה יתן לעמל אור.... לגבר אשר....), והפסוקים שביניהם הם רק מתארים את מָרֵי הנפש הנזכרים בסוף פסוק 20. (וכן בְּדָה).

(24) וַיִּתְּכוּ. הוו נקודה בנקוד וו ההפוך, כי באה אחרי העתיד „תבא" בהוראת העבר, ואין צריך לנקד (כדעת בְּדָה): וְיִתכו.

וַיִּתְּכוּ כַמַּיִם שַׁאֲגֹתָי. אחרי „כי לפני לחמי אנחתי תבא" היה צריך להיות ההמשך מעין: ולפני מֵימַי באו דמעותי. והוא אמנם מזכיר את ה מ י ם, אך

---

1 וכן גרֶץ.

2 וכן בֶּר ודוהם.

3 תקונו של גרֶץ: שָׁוֶה הוא, בודאי אינו מֻצלח, כי היה צ"ל: שָׁוִים הֵם!

רַבִּים.—דַכִּים. דכאי רוח. בחלוף האותיות הדומות. כמו: רעואל. דעואל. וזה מקביל אל: וידים רפות (תלמידי מר יוסף אחאי).

(5) כִּי עַתָּה תָּבוֹא אֵלֶיךָ וַתֵּלֶא. הכונה: ועתה. כי באה אליך—נלאית כבר?! בהפוך סדר המלים [1].

אֵלֶיךָ וַתֵּלֶא. צלצול אותיות כמו לעיל: א ל י ך ת ל א ה.

תִּגַּע. בהוראת: תַּגִּיעַ.

כִּסְלָתֶךָ. בטחונך. שרש „כסל" המורה על בטחון הבא מתוך אמונה יתרה. מחסר פִּקחות ודאגה. מורה גם על טִפְּשׁוּת (כסיל) וגם על שֹׁמֶן (כֶּסֶל — ר' איוב טו 27). כי צירו להם את השֹּׁמֶן בתור סבת הטפשות (הַשְׁמֵן לב העם הזה—ישע' ו 10). במכסה על הלב ושם טיח עליו בפני כל הבנה (כי ט ח... מ ה ש כ י ל לִבֹּתָם — ישע' מד 18). וכן מורים יתר השרשים המורים על כסילות גם על שֹׁמֶן: „טִפֵּשׁ" בעברית המאחרת. ו: טָפַשׁ כַּחֵלֶב לִבָּם (תהלים קיט 70) המורה גם על חסר ההבנה בגלל השֹּׁמֶן; וכן אֱוִיל. מהשם א ו ל במבטא: בריא אולם (תהלים עג 4)—הגוף שלהם. בקשר עם ב ר י א המורה על השֹּׁמֶן.

(8) כַּאֲשֶׁר רָאִיתִי חֹרְשֵׁי... וְזֹרְעֵי... יִקְצְרֻהוּ. צלצול.

(13) בִּשְׂעִפִּים מֵחֶזְיֹנוֹת לָיְלָה. המם של „מחזיונות" היא כפל המם שלפניה. ובעקר: בשעפים. חזיונות לילה.

תְּסַמֵּר שַׂעֲרַת בְּשָׂרִי. צלצול.

(15) וְרוּחַ עַל פָּנַי יַחֲלֹף. צלצול.

(19) אֲשֶׁר בֶּעָפָר יְסוֹדָם. חוזר אל „בתי חמר" [2]. הבתים בעצמם עשוים חמר ולא אבנים. ויסודם בנוי בתוך העפר ולא על סלע במנהג הבונים בנין של קימא החופרים בעפר עד שמגיעים אל סלע ועליו הם מתחילים לבנות. (לכן כתוב פה „בעפר" בבית. ולא „מעפר" או „עפר" שהיה צריך להיות לפי המבארים האחרים).

---

1 פרלס (Analekten, Neue Folge, P. 9) אומר לתקן: כי ע ת תבוא אליך, בהוראת: „יען כי (denn) בשעה שתבוא אליך תלאה", אך לדעתי לא תוכל זאת להיות ה ס כ ה למה שכתוב לפני זה (שדברי איוב היו מעודדים תמיד את הכושלים). פה ישנו יותר מקום להשתוממות ולאמר: הן ע ד כ ה היית מעודד אחרים בצרהם, ו ע ת ה כאשר באה הצרה אליך—האמנם תלאה ותבהל ?!

2 ארליך חושב מאמר זה לחוזר אל מלת „שוכני", ואח"כ הוא מחזיר את המאמר „ידכאום לפני עש" אל „בתי חמר"—דבר בלתי אפשרי.

כי הוראת שרש „חזק" על הכח והגבורה בא מהוראתו העקרית: היה חגור בהדוק (בחלוף: ה — ח, ד — ז), וכן גם בערבית מורה „חזק" הקשר (حزق الرباط) על הדוק הקשר בחזקה: כי צירו להם את חוגר החגורה (גם מבלי החרב התקועה או תלויה בהגורה) כמוכן לקרב או לכל עבודה שהיא. וכנגד זה היה מי שחגורתו מחֻלחלת לסמל החֻלשה והרפיון.

בהוראה זה של ההדוק באו המבטאים: ואבנטך אחזקנו (ישע' כב 21), חַזֵּק מתנים (נחום ב 2) בהוראת הגירת המתנים בהדוק, וכן: פן יֶחזקו מוסריכם (ישע' כח 22), ז"א המוסרים יתהדקו יותר מדי עד כי לא תוכלו שאת. וכנגד זה בא שרש „רפה" המורה על החֻלשה גם בהוראת התרת החגורה: ומזיח (=חגורת) אפיקים רִפָּה (איוב יב 21).

וזוהי גם עקר הוראת שרש „אמץ", הנרדף לשרש „חזק", ככתוב בפרוש: ויהי הקשר אמיץ (ש"ב טו 12), וכן: חגרה בעז מתניה ותאמץ זרועתיה (משלי לא 17). ובתלמוד עבר זה להוראת הדוק מְיֻחד, הוא הדוק ריסי העינים היטב: אין מאמצין את המת... והמאמץ עם יציאת נשמה וכו' (שבת פכ"ג מ"ה). הרוצה לאמץ את עיני המת... ונותן שמן בשני ריסי עיניו והן מתאמצות מאליהן (תוספתא שבת פי"ח מי"ב). ומזה שרש עמץ להוראה זו בתלמוד (ובערבית غمض). ובשאלם על הנסחה העקרית במשנה הנזכרת לעיל: מאמצין תנן או מעמצין (שבת ע"ז) הביאו ראיה לאפן השני מן הכתוב: ועוצם עיניו (ישע' לג 15) הבא בהוראה זו.

וכי נתבונן בהוראת שרש זה (עצם) נראה כי גם בו עברה בעברית התגבית הוראת ההדוק הנזכרת להוראת החזק (עצום, עֹצם, עָצְמָה; והפעל: עצם).

וכן בא בעברית מהוראה „החָגור בחלציו" התאר „חלוץ" ליוצא בגבורתו למלחמה לפני חבריו, ומהוראת „החגור בחמשי" התאר „חָמושי" כמוכן ומזין למלחמה [1].

ואחרי אשר עבר מֻשג ההגירה בהדוק להוראת החזק והאון, יוצא כי שרש „יסר" המורה על קשר ואסירה (מוֹסֵרים מוֹסֵרות בהוראת החבלים האוסרים), הוא מורה ג"כ על החזק והאמץ, והמלה יִסַּרְתָּ שבפסוקנו זה הוראתה: חִזַּקְתָּ, ואין כל צרך פה בהגהת פרלס וארליך (ובה החזיק גם טורציני): יִסַּדְתָּ, כי אין בעברית מבטא מעין „יִסֵּד איש" [2].

---

1 וכן היא גם דעת הראב"ע בפרושו עה"ת (שמות י"ג 18).

2 מענין הדבר כי בשפה האנגלית נגזרים השם Strength והתאר Strong המורים על „חזק" מהשרש הלטיני Stringere המורה על הדוק קשר, ממש כמו בערבית, ראה The Concise Oxford Dictionary 1924, בערך Strong.

כגון: יגיע כפיך כי תאכל (תהלים קכח 2), הכונה: אכן אכול האכל את יגיע כפיך, ולא יקרך מה שכתוב בהוכחה (דברים כח 33): פרי אדמתך וכל יגיעך יאכל עם אשר לא ידעת, (וכן שם 38—42), ותהיה מאֻשר וייטב לך, וטעות היא לפ״ד לבאר: אם תאכל את יגיע כפיך ולא תבקש מאחרים אז אשריך וטוב לך; כי בפרק זה אינו מדבר כלל בשבח העבודה כ״א כנוגע לגמול האיש הירא את ה׳ והוא הולך ומונה כל טובותיו: אכול יאכל את יגיע כפו, ואשתו היא כגפן וכו׳, ובניו כשתילי זיתים וכו׳, ואח״כ באה ההתימה: הנה כי (=אכן) כן יְבֹרַך גבר ירא ה׳! ואין פה שום מקום לפרוש המקֻבל.

(3) וַיִּדַּכְּאוּ. כבר הוכחתי במאמרי „בנין הִפָּעֵל בארמית ובעברית״ (הדביר, כרך א, צד 30) כי מלה זו היא מבנין הִפָּעֵל—נִפְעַל, ועקרה או בנקודה כמו שהיא לפנינו, או: וְיִדָּכְאוּ.

(8) אוּלָם... אֶל אֵל וְאֶל אֱלֹהִים, צלצול מְחַמש. והאות א נמצאת גם במלים: אֲני אֶדרש... אָשים.

(11) לָשׂוּם... שָׂגְּבוּ..... שניהם המשך לבינונים: עושה... הנותן... ושולח... שלפניהם, ומֵפֵר... לכד... שלאחריהם, והכונה; הַשָּׂם ומשׂגיב, והרכבה כזו, ובהוראת הבינוני הננו מוצאים להלן (כח 25): לעשות... תִּכֵּן...

(13) לֹכֵד חֲכָמִים בְּעָרְמָם, אולי: בְּחֶרְמָם, באותו החֵרם שהם פורשים לאחרים, ע״ד: בפעל כפיו נוקש רשע (תהלים ט 17), או: ויפל בשחת יפעל (שם ז 16), או שזה נטיה מהמקור „עָרֹם״ (יש״א כג 22) והכונה: בשעה שהם מערימים (תלמידי מר אליהו מאני).

(15) מֵחֶרֶב מִפִּיהֶם וּמִיַּד..... הרכבת שלש מלים אלו באה בהשפעת הפסוק (תהלים קמט 6): וחרב פיפיות בידם, ובסדור אחר.

ומדגמה זו ועוד אחרות נראה כי מחבר ספר איוב הֻשפע מספרים אחרים בתנך ולא להפך, כי בתהלים סדור המאמר טבעי לגמרי ופה הוא יותר מלאכותי.

וכן כמעט כל שלשת הפסוקים הבאים פה מרכבים מפסוקים שונים בתנך: ועֹלתה קפצה פיה—עולה קפצה פיה (תהלים קז 42); אשרי אנוש יוכיחנו אלוה—אשרי הגבר אשר תיסרנו יה (שם צד 12); ומוסר שדי אל תמאס—מוסר

בהוראת קיום וחזוק הדבר (=אכן) ואז היא מנקדה בהדגשת הנון ובתנועת קמץ אִנָּ או אִנַּ, וזוהי אחת ההופעות בהשואת הלשונות שמלה אחת משמשת לאותן שתי ההוראות (או יותר מזה) בשתי הלשונות אף כי בכל אחת מהן מלה אחרת לגמרי. — ופה, מלה זו הערבית (אן), שֻתפת עם העברית באחת משתי ההוראות, כי אִנַּ בערבית היא אותה מלת „הִנֵּה״ העברית.

יְדַכְּאוּם לִפְנֵי עָשׁ. המשך תאור הבתים. את שרש „דכא" הננו מוצאים בנוגע לבנינים בהוראת ההריסה: והיו שָׁתֹתֶיהָ מְדֻכָּאִים (ישעי' יט 10). ואחרי אשר הוא מתאר את הבתים שהם עשוים חמר ויסודם רופף ג"כ, הוא אומר כי הם כל כך חלשים ורפים עד אשר אפשר להרסם יותר מהר ויותר קל מאשר להרס „עָשׁ".

את מלת עָשׁ מבארים כמעט כל המבארים בהוראתה הרגילה. אך בֻּדֶּה הרגיש כבר כי את העש מזכירים תמיד לא בענין חֻלשתו וקטנו כי אם בענין פעֻלתו לאכל את הבגדים ולכַלות את האריג, ולזה אין מקום פה. ובכל זאת הוא משלים עם המבארים האחרים באמרו כי פה בא זה בדרך יוצאת מן הכלל בהוראה זו. ודוהם אומר: לאמר על בתי חמר כי הם מְדֻכָּאִים לפני או על דרך העש—זהו מבטא מפליא!

אך מלה זו נזכרת להלן עוד פעם בקשר עם בנין ארעי: בנה כעיש ביתו וכסֻכָּה עשה נצר (כז 18). שם מקבילה מלת „בעש" אל מלת „וכסֻכה". ואיזו הקבלה יש בין שני אלה? ובכלל איך ליחס לעש הקטן כ"כ עד אשר קשה לראותו—ענין בנין בית?

והנה ישנה בערבית המלה „עֻשׁ" (عش) בהוראות „קן־צפר". ויודעים הננו את דרך הצפרים לבנות את קנן גם בין ענפי העצים (ישבעו עצי... אשר שם צפרים יקננו—תהלים קד 17.16). וקן כזה תוכל כל רוח מצויה לטלטלהו ולהרסהו. ובכן אין כל ספק כי בשני המקומות האלה המְכֻוָּן במלת „עש" היא קן הצפר החלש והרופף [1].

פרק ה.

(2) כִּי, מלת „כי" באה פעמים רבות מאד בתנ"ך בראשית מאמר בלי כל קשר עם מה שלפניו, לחזוק הדבר, בהוראת: אכן, אמנם כן. ואב לזה: משא מואב כי בליל שדד מואב (ישעיה טו 1); וכן להלן (בראשית פרק כ"ח): כי יש לכסף מוצא [2]. וכן הננו מוצאים מלת „כי" בהוראה זו גם באמצע המאמר,

---

1 מצאתי אח"כ בבאורו של בֻּדֶּה כי פרנץ דילישש מבאר מלה זו „כבנין קָנֶה או סוף" וגיזיניוס במלונו מזכיר (וכן ארליך) את המלה „עשׁ" הערבית ואת המלה „עשׁשׁו" asasu באותה הוראה באשורית, ואמר כי אולי צריך לגרס עשׂ בשין שמאלית (מפני כי בערבית היא בימנית). אך ברט בספרו Etym. Studien, § 23 B מביא כבר דגמות לשין ימנית בהקבלה לאות ش בערבית כשהיא על יד אות גרונית. וכן היא גם מלה זו (עש). ואין צרך בשנוי.

גם בערבית באה המלה „אן" ان גם בהוראת מלת החבור בין שני משפטים (כמו במאמר: וירא יי כי רבה רעת האדם—בראשית ו 5). ואז היא מְנֻקֶּדֶת אָן, וגם

(6) תָּפֵל. בערבית מורה מלה זו (تفل) על הרק, ובעברית העברה למין צמח רירי חסר טעם. ובהוראה זו מתאימה מלה זו ל„ריר" הכתובה בחלק השני של הפסוק. (וכן בַּל).

הֲיֵאָכֵל תָּפֵל מִבְּלִי מֶלַח. צלצול.

(9) יַתֵּר יָדוֹ. אולי זה פעל לקוח מהשם „יֶתֶר": ישימה ידו על יֶתֶר הקשת וישלח חציו ויבצעני. ועקר מלת יַתֵּר יַתֵּר1. ע"ד: גער בים וַיַּבְּשֵׁהוּ (נחום א 4)—וַיְיַבְּשֵׁהוּ וכן: יַדּוּ גורל (שם ג 10)=יַיְדּוּ.

(10) וַאֲסַלְּדָה בְחִילָה לֹא יַחְמוֹל. חלק פסוק זה שיך לסוף הפסוק הקודם. ואיוב אמר: מי יתן ותבוא שאלתי, והאלהים יְכַלֵּנִי פעם אחת. וגם אם אקפץ ברב כאבי („חילה", מל' חיל כיולדה) אל נא יחמל עלי, כי אם יבצעני. ותהי למצער זאת נחמתי כי מַתִּי ולא הגעתי למדרגה שאטית דברים כלפי מעלה (תלמידי דר' יצחק נחמני).

וַאֲסַלְּדָה בְחִילָה לֹא יַחְמוֹל. צלצול.

(11) וּמַה־קִּצִּי כִּי אַאֲרִיךְ נַפְשִׁי. מה היא אחריתי הטובה הצפונה לי (ע"ד: כי אַחֲרִית לְאִישׁ־שָׁלוֹם—תהלים לז 37) אשר בגללה כדי לי להמשיך חיי ולחכות? (וכן דריבר).

(12) אִם... אִם... כמו: הַאִם והא השאלה חסרה בספר איוב במקומות שונים, בסמכו על הטעמת הקורא מלה זו בדרך שאלה (ר' לא 13: אם אמאס —האם אמאס?; וכן שם 16, 20, 24, 26, 29, 33; לח 18: הִתְבֹּנַנְתָּ—ההתבוננת?; מ 25: תִּמְשֹׁךְ=הֲתִמְשֹׁךְ2.

(13) הַאִם. ההא שיכת למלת „נחיש" שלפניה והעקר: גְּחוּשָׁה, בהוראת: נְחֻשֶׁת (וכן גריץ ודריבר).

ומלת „אם" באה באיוב במקומות רבים גם בהוראת: הן, הִנֵּה, אכן, אמנם כן, כמלת אִנָּ הערבית (إنّ בנון דגושה ופתוחה). וכן להלן: ח 4; יד 5; יז 2, 13, 16. והכונה: אכן אינני יכול לעזור לעצמי.

(14) לַמָּס מֵרֵעֵהוּ חָסֶד וְיִרְאַת שַׁדַּי יַעֲזוֹב. שרש „למס" בערבית בבנין אפתעל (التمس) מורה על בקשת דבר, ויכול להיות כי המחבר משתמש פה בשרש זה בהוראה זו. ופסוק זה הוא כעין הקדמה לפסוקים הבאים (15—20) המְקֻדשים בתכנם לאיש המבקש מרעהו חסד ועוזב יראת שדי והבטחון בו שהוא

1 גם ארליך מצא לנבון כי „יַתֵּר" באה במקום „וְיַתֵּר" אך הוא קושר מלה זו עם הוראה „הַתֵּר" התלמודית, כלו': יותר האל וימיתהו; אך לפי"ז אין כל מקום למלת „ידו".

2 דוהם מעיר יפה: אם—אם פעמים במקום: האם, מביא מהירות בשיחה.

ה' בני אל תמאס (משלי ג 11); כי הוא יכאיב ויחבש—כי הוא... יך ויחבשנו (הושע ו 1); ימחץ וידיו תרפינה—מחצתי ואני ארפא (דברים לב 34) 1. וזה מראה כי היה המחבר באותה שעה בנטיה להשתמש בפסוקים שונים. אלא שהוא כדרכו הוסיף על צלצול המלים הטבעי יַךְ וַיִּחַן—בשנו שבהושע את ההרכבה ‚יכאיב ויחבש' כדי להוסיף צלצול אות (ב) בשתי המלים. ואי אפשר להעלות על הדעת כי כל הספרים השונים העתיקו דוקא חלקים חלקים משלשת הפסוקים האלה.

(12) בְּשׁוֹט... מִשּׁוֹד. צלצול.

(27) חֲקַרְנוּהָ. אליפז המבליט חשיבותו נומר דבריו בלשון רבים של כבוד (pluralis majestatis); ולכן נראית נכחת השבעים והפשיטא הנורסים גם בחלק השני של פסוק החתימה: שְׁמָעֶנָּה=שְׁמַעְנוּהָ.

ולא נכון לחשב כדעת אחדים מהמבארים כי אליפז מדבר פה בשמו ובשם רעיו אשר עוד טרם פתחו פיהם.

פרק ו.

(2) כַּעְשִׂי. מלת כַּעַשׂ (=כַּעַס) נרדפת בתנך למכאובים (קהלת ב 23). והכונה: לו היו שמים יסורי וכל מכאובי בכף אחת של המאזנים וחול כל הימים בכף שניה—היו יסורי מכריעים.

מלת ‚והותי' צריך לקרא: וְהַוֹּתִי, או עפיי הכתיב: וְהַיֹּתַי (—צרותי, סבלותי) בלשון רבים (תלמידי ד"ר ש. פינין).

מלת יַחַד (וכן: יַחְדָּו) הוראתה פעמים רבות בתנך: כֻּלָּם, ואב לכלם: הַכֹּל סר, י ח ד ו נאלחו (תהלים יד 3). או כי מלת כלם חסרה לפני מלת יחד או יחדו.

וסדור החצי השני של הפסוק הוא: וְהַוֹּתַי יחד (כל סבלותי) במאזנים ישאו (הנושאים).

ואי אפשר לבאר פה (כרֹב המבארים): ‚לו שקלו את כעשי (קצפי) כנגד הותי זה לעמת זה'. כי לפ"ז לא יתכן המאמר הבא אח"כ: כי עתה מחול ימים יכבר. המראה כי ‚חול ימים' הוא המושם בכף השניה 2.

(3) יִכְבַּד. לפי כל הבאורים לא תתאים מלה זו שבאה בל"ז יחיד. כי לפי באור רב המבארים צ"ל ‚תִּכְבַּד' (הַוָּתִי) או ‚תכבדנה' (הַוֹּתַי). ולפי הבאור הכתוב לעיל צ"ל ‚יִכְבְּדוּ' (הכעש וההוות).

---

1 ר' בפרושו של הרב בנימין סאלד לס' איוב.

1 רב הדברים המובאים על פסוק זה מצאתי עתה בספרו של טורציגר. אך קדם לו בזה ארליך.

נִמְרְצוּ אִמְרֵי יֹשֶׁר. צלצול.

הוֹכֵחַ. מלה זו היא מקור נפרד לפעל „יוכיח" הכתוב לפניה, ולא שם כמו שחושבים המבארים, כי אין שם במשקל זה.

(26) הַלְהוֹכַח מִלִּים תַּחְשֹׁבוּ. „מלים" בלשון בוז, מלים ריקות, דברי הבל. החושבים הנכם כי מלים בלבד מספיקות כבר להוכיח ולברר דבר?

וּלְרוּחַ אִמְרֵי נוֹאָשׁ. וכנגד זה הנכם חושבים את דברי האיש הנואש המדבר במר נפשו—לרוח, לדבר שאין בו ממש?

(27) וְתִכְרוּ עַל רֵיעֲכֶם. תחפרו שוחה להפיל בה את רעכם. המחבר משתמש במליצת „כֹּרֶה רָעָה" שבמשלי (טז 20) בשנוי נקוד (רָעָה—רֵעַ) המְשַׁנה את כל הענין, וכן עשה להלן (לט 8): יְתוּר הרים מִרְעֵהוּ, ממליצת „יָתֵר מֵרֵעֵהוּ" שבמשלי (יב 26).

וְתִכְרוּ עַל רֵיעֲכֶם. צלצול.

(30) אִם חִכִּי לֹא יָבִין הַוּוֹת. מלת „לא" היא כפל ממלת „הלא" הבאה תכף אח"כ בראשית הפסוק הבא (הלא צבא וכו׳)[1]. וחצי הפסוק הזה מקביל אל החצי שלפניו: היש בלשוני עולה? האם חכי יבין [=יטעם לו, דָבר] הוּת? (תלמידי מר יצחק עבאדי).

פרק ז.

פרק זה הוא מענה להגהת אליפז. אליפז אומר: הנה אשרי אנוש יוכיחנו אלוה, וכו׳, ומשתדל להוכיח לאיוב כי אם הוא סיבל עתה אין לו להתיאש, כי אכן יוטב לו בעתיד. ואיוב כופר בזאת אחרי כי ימיו על הארץ קצרים, ובמה שיהיה אחרי מותו אין לו כל תקוה, כי במות אדם תמות גם תקותו.

בפרק זה כלולים שלשה רעיונות ראשיים: א) קצר ימי האדם ואפיסות התקוה במה שיבוא אחריהם; ב) התותלת הממשכה מרגע לרגע להשתנות המצב לטוב והִכָּזבות תוחלת זו (עי׳ד: בבקר תאמר מי יתן ערב, וכו׳—דבר׳ כח 16; ג) תלונה על האל השומר צעדי האדם ועיניו פקוחות על כל מעשיו ואינו מרפה ממנו אף רגע. ועל פי הענינים האלה צריך לחלק את הפסוקים.

פסוק 1 הוא כעין הקדמה להלק הראשון המתחיל בפסוק 6 והולך ונמשך עד סוף 10. בפסוק זה הוא מדבר על קצר חיי האדם בכלל; ובפסוק 6 הוא עובר אליו בעצמו.

---

1 גם טורציינר חושב כי מלת „לא" מיותרת פה, אך לדעתו בא זה מההרגל להשתמש בנטיות „הבין" עם מלת „לא" בספר זה (טו11; יד 21, וכו׳).

יכול אמנם לעזרהו. ומלת לַמָּס היא תאר קַיָּם עי׳מ: טַבָּח, גַּנָּב, ובעקר: לַלַּמָּס... על דרך: לַנְּבִאִים! (ירמיה כה 9) בתור הקדמה לדברים שהוא חפץ לדבר על אודותם; אלא כי לרבוי הלמדין ולסבת היות שרש זה נדיר מאד בתנך נשמטה הלמד הראשונה והשניה נחשבה לאות שמושית. (ר׳ גם להלן ט 23).

לַמָּס מֵרֵעֵהוּ חָסֶד. צלצול.

(16) הַקֹּדְרִים.... קָרַח. צלצול.

עָלֵימוֹ יִתְעַלֶּם. צלצול. בעקר הכונה: יתערם 1—יתגבב ערמות ערמות. אך לשם הצלצול נתחלפה ר למניר בלמד.

ולפרוש המבארים „יתעלם" מל׳ „יסתתר" אי אפשר לבוא לפני זה „עלימו" כ״א „בתוכם", כי אין מסתתרים על דבר; ובכלל מה הוא ענין־הסתתרות השלג?

(17) נִדְעֲכוּ מִמְּקוֹמָם. מפרשינו הקדמונים הרגישו בחוש לשונם הטבעי כי מלת „נדעכו" הבאה לפני מלת „ממקומם" צריכה הוראתה להיות: נקפצו (רש״י), נעקרו (רלב״ג), הלכו (בן ג׳קטילה). והכונה כי בהגיע תקופת החם מתחילים המים להתנדף ומקומם ייבש והם כאלו קופצים אחורנית, כי היבש מתחיל מקצה זרימתם והולך ונמשך יותר ויותר אחורנית עד הגיעו אל מקור המים. וכן אחת הוראות שרש זה בסורית: נתר ממקומו, או: שב. ומזה גם בתהלים קיח 12: סבוני כדבורים דעכו כאש קוצים. הכונה: אויבי הקיפוני כדבורים, אך פתאם קפצו אחורנית כאשר תעשינה הדבורים בבוא מוציא הדבש מהכַּוֶּרת ובידו (כנהוג גם עתה בא״י) כלי אש המעלה עשן רב (ביחוד: להבת הקוצים) כדי להפיץ את הדבורים ולהרחיקן מעליו. ומלת „כאש" הוראתה „כְּבְאֵשׁ", עי׳ד: ואצרף כַּבֹּר סיגיך (ישעיה א 25). וזה ציור יפה.

ואולי גם הוראת הכביה של שרש זה בעקרה היא על קפיצת הלהבה של הנר לפני כבותו במשך זמן, ועפי״ז תובן היטב מליצת: דעכו כפשתה כבו (ישע׳ מג 17), המתארת את אפן כבית פתילת הפשתה אשר בראשונה היא דועכת ולבסוף היא כבה.

(21) תִּרְאוּ... וַתִּירָאוּ. צלצול.

(25) מַה־נִּמְרְצוּ אִמְרֵי יֹשֶׁר וּמַה־יּוֹכִיחַ הוֹכֵחַ מִכֶּם. הכונה: כמה חזקים ונמרצים הם אמרים ישרים 2, אבל מה יוכיח־הוכח מי מכם?

---

1 וכן האב דהורם (באחת ישיבות הח׳ Pal. Or. Soc.) וכַּל.

2 דוהם מתקן: נִמְלְצוּ, עפ״י תהלים קיט 103 בהוראת נעמו, מתקו. ויכול להיות כי אכן זוהי ההוראה הנכונה, אך הלמד התחלפה בריש לשם הצלצול עם „אמרי ישר" שאחריה, כמו שראינו הפך זה בפסוק 16 לעיל. וע׳ פרוש רש״י.

(1) החלק הראשון של פסוק זה ארך יותר מדי לעמת חלקו השני, אך אפשר כי מלת „הֲלֹא" איננה שיכת לעצם חלק זה והיא מלת הקריאה נבדלת ונפרדת ממנו, והיא דומה פה בהוראתה למלת: אֲלָא! (ألا) בערבית—הוי!, ועצם הענין מתחיל במלת: צבא.

(3) הָנְחַלְתִּי לִי. מלת „לי" מיתרת בענין ומאריכה יותר מדי את החלק הראשון של הפסוק, וכנראה היא כפולה ממלת „לי" שבסוף הפסוק (מִנּוּ לִי).

מִנּוּ. נתנו לי לְמָנָה. וכן בדניאל (א 5); וַיְמַן להם... מפתבג המלך.

הָנְחַלְתִּי לִי, וְלֵילוֹת עָמָל מִנּוּ לִי; עָמָל מִנּוּ לִי. צלצול.

ויש להעיר לפסוק זה כי מלת „כן" שבראשיתו איננה מוסבה על פסוק זה בלבד, כ"א על כל קבוצת הפסוקים 3, 4, 13—16 המדברים על הכוי להשתנות מצב לטובה (דדמיון העבד והשכיר) והִכָּזְבוּת התוחלת הזאת. ופסוקנו זה (3) מספר כי היו לאיוב ירחים שלמים של תקוה ואפיסותה („ירחי שוא") אשר בהם (כמבואר בפסוקים הבאים) היה מצפה בכל ערב לשעת הבקר וכן להפך.

(6) תִּקְוָה. לפי ענינם של דברי איוב בכלל צריך לבאר מלה זו בהוראתה הרגילה: ימי כלו מבלי תקוה ותוחלת למה שיהיה אחר כך. ועל זה מורים כל הפסוקים הבאים. אך החלק הראשון של הפסוק, שבו הוא מדבר על עניני אריגה והאֶרֶג אשר בו חוט־הערב מעלה על הדעת את זכרון ההוראה השניה אשר למלה זו (תקוה) והיא: חוט (תקות חוט השָּׁני—יהושע ב 18—)[1], כאומר: ימי רצים במהירות יתרה מזו של מרוצת הארג הקטן אשר בו חוט־הערב והאורג זורקו בכל רגע במהירות בין שורות חוטי־השתי, והנה כלו לגמרי באין עוד חוט לעבד הלאה. וזוהי אחת מדרכי המליצה בתנך להשתמש במלה א' בהוראתה הרגילה הבולטת, בשעה שיש גם רמז דק על הוראתה השניה הבלתי שכיחה[2].

וכמה יפה עם זה צלצול המלים: ימי קַלּוּ... וַיִּכְלוּ...!

(7—9) שלשת הפסוקים האלה הם שורה שלמה של צלצולי אותיות ומלים: זכר כי רוח; רוח חיי; לא תשוב עיני לראות, לא תשורני עין ראי; עיניך... ואינני; כלה... וילך, וכל זה אחרי; קלו... ויכלו שבפסוקים שלפניהם.

(11) בְּצַר רוּחִי... בְּמַר נַפְשִׁי. בצרת רוחי ובמרירות נפשי. שמות מפשטים מהכפולים בפתח ת' הולם הרגיל (פֹּר, עֹז, שֹׁד, תֹּם, וכיוב).

(13) עַרְשִׂי יִשָּׂא בְשִׂיחִי מִשְׁכָּבִי. צלצול באות השגיה שבמלים.

---

1 „באפס תקוה, בהכרת תקות החוט, או תקוה ממש". הראב"ע.

2 דרך זו תופשת מקום חשוב בתורת המליצה הערבית וקוראים לה תּוֹרִיָה (تورية) ועד"ז: יין יַדְלִיקֵם (ישע' ה 11) בהוראת הדלקה, השרפה, אחרי: שכר ירדפו, שמזכיר גם את הוראת הרדיפה: כאלו היין מושכם וגורם כי ירדפו אחריו.

פסוק 2 הוא התחלת החלק השני, וכנראה נקשר אל פסוק 1 ע"י המלה "שכיר" הנמצאת בשניהם. חלק זה מרכב מהפסוקים 2—4, ו 13—16.

החלק השלישי מרכב מהפסוקים 11, 12, 17—21.

ולפסוק 5 אין מקום בכל חלקי פרק זה עפ"י תכנו, וכנראה הוא שייך לפרק הקודם אחרי פסוק 4.

ליתר בהירות יבואו פה פסוקי הפרק מסודרים לפי עניניהם:

1 הלא צבא לאנוש עלי ארץ
וכימי שכיר ימיו:

* * *

6 ימי קלו מני־ארג
ויכלו באפס תקוה:
7 זכור כי רוח חיי
לא תשוב עיני לראות טוב:
8 לא תשורני עין ראי
עיניך בי ואינני:
9 כלה ענן וילך
כן יורד שאול לא יעלה:
10 לא ישוב עוד לביתו
ולא יכירנו עוד מקומו:

2 כעבד ישאף צל
וכשכיר יקוה פעלו:
3 כן הנחלתי לי ירחי־שוא
ולילות עמל מנו לי:
4 אם־שכבתי ואמרתי מתי אקום
ומדד ערב ושבעתי נדודים עדי נשף:
13 כי אמרתי תנחמני ערשי
ישא בשיחי משכבי:
14 וחתתני בחלומות
ומחזיונות תבעתני:
15 ותבחר מחנק נפשי
מות מעצמותי:
16 מאסתי לא לעולם אחיה
חדל ממני כי הבל ימי:

---

11 גם אני לא אחשך־פי
אדברה בצר רוחי
אשיחה במר נפשי:
12 הים אני אם תנין
כי־תשים עלי משמר:
17 מה־אנוש כי תגדלנו
וכי־תשית אליו לבך:
18 ותפקדנו לבקרים
לרגעים תבחננו:

19 כמה לא־תשעה מני
לא תרפני עד־בלעי רקי:
20 חטאתי, מה אפעל לך
נצר האדם, למה שמתני למפגע לך
ואהיה עלי[ך] למשא:
21 ומה לא תשא פשעי
ותעביר את עוני
כי עתה לעפר אשכב
ושחרתני — ואינני:

גם להלן במקומות שונים, כגון: ואת מי אין כמו א ל ה (יב 3), שמעתי כ א ל ה רבות (טז 2), הַלְאֵל (=הַלְאֵלֶּה) יסכן־גבר (כב 2)[1].

וְרוּחַ כַּבִּיר אִמְרֵי פִיךָ. גם זה בבוז, כי אמרי פיו של איוב לא רק שהם דברי רוח=הבל (ר' להלן טז 3), כי אם גם ר ו ח כ ב י ר. וזהי תשובה על דבריו לעיל ו 26.

יָעִיר עָלֶיךָ. ישמר עליך, וכן: כנשר יָ ע ִ י ר קנו (דברים לב 11) = ישמר את קנו, כי שרש "שמר" גם הוא מורה בעקרו על הֵערות בלילה ואי השנה בו, כהוראת שרש זה (سمر) בערבית אשר בה הוא מורה רק על הֵערות. ומזה: ש ו מ ר (אתה האיש הָעֵר!), מה מלילה? (ישעיה כא 11), וכן: ליל שִׁ מֻּ רִ י ם הוא ליי להוציאם מארץ מצרים (שמות יב 42)=לילה של אי־שֵׁנה. ומזה נקראו אנשי הצבא הֵערים חלק מהלילה ומתחלפים אח"כ עם חבריהם: "שומרים". והחלק הלילה שהם עֵרים בו נקרא: "אַשְׁמֹרֶת". ומזה: ויבא גדעון... בקצה המחנה ר א ש ה א ש מ ר ת התיכונה, אך הקם הקימו את ה ש ו מ ר י ם (שופטים ז 19), ז"א ברגע שהקימו הֵערים באשמרת הראשונה את חבריהם שצריכים להיות ערים באשמרת התיכונה. וכן: על חומותיך ירושלם הפקדתי ש ו מ ר י ם כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו, וכו' (ישעיה סב 6) שאינם כלל וכלל לשמירה, כ"א אנשים עֵרים. ומכיון שמצב השֵׁנה הוא מצב של ה ס ח ת ה ד ע ת, וכנגד זה מצב הֵערות הוא מצב של א י ה ס ח ת ה ד ע ת, עבר מֻשג הֵערות בשרש "שמר" ו"עור" בראשונה למֻשג: שימת הלב לדבר וההשגחה עליו בכלל, ואח"כ למֻשג: ההשגחה על דבר שלא יחול בו מקרה רע ושלא יִגָּנב וכיו"ב. ודבר זה הננו מוצאים גם בשפות האירופיות: wachen ומזה Wächter בגרמנית, veiller בצרפתית בשתי ההוראות, ובאנגלית to watch ג"כ בשתי ההוראות[2].

רוּחַ כַּבִּיר אִמְרֵי... צלצול.

(6) נְוַת־צִדְקֶךָ. השרש "נוה" (نوى) בערבית מורה על כ ו נ ה, מהשבה לעשות איזה דבר; ומחבר ספר איוב המשתמש במלים ובמבטאים ערביים שונים השתמש גם פה במלה זו בשַׁ נ ו ת ו את המבטא "נְוֵה־צֶדֶק" שבירמיה (לא 23) המורה על מעון ודירה ל"נְוַת־צדק" שהוראתו אחרת לגמרי: כונה צודקת, והוא אומר: האל ישלם לך כנגד כונתך הרצויה. וכן עשה במבטאים "כּרה רָעָה" "יָתֵר מֵרֵעֵהוּ" שבמשלי (ע' לעיל ו 27).

1 ואין צרך בתקון טורציינר: אִוֶּלֶת.

2 ואין צרך איפוא בתקון טורציינר: "יִצֹּר", שא"א בכלל לקבלו מפני כי שרש "נצר" בא תמיד (49 פעם בתנך) ביחס הפעול ולא עם "על".

(13—16) בפסוקים האלה שולטת האות ח: תנחמני... בשיחי... וחתתני בחלומות ומחזיונות... ותבחר מחנק... אחיה הדל...

(14) וְחִתַּתַּנִי בַחֲלֹמוֹת וּמֵחֶזְיֹנוֹת תְּבַעֲתַנִּי. צלצול.

(16) מָאַסְתִּי! לֹא לְעֹלָם אֶחְיֶה! מאסתי חיי ואינני חפץ להיות לעולם. יפה פה קריאה זו אחרי התלוננותו לפני זה על ק ֹ צ ֶ ר ימיו (ימי קלו מני ריץ). כאלו פתאם נדמים לו החיים בצרותיו כ א ר ֻ כ ִ י ם ונצחיים עד בלי סוף (לעולם!) והוא מתחנן לאל כי ישים קץ להם.

(20) נֹצֵר הָאָדָם! באירוניה: אתה נוצר האדם, השם עליו משמר לבל ימלט הלילה מידיך (שלא כדרך הוראת מבטא זה: השומר על האדם לבל יקרהו רע).

ומזה בא ההמשך: למה שמתני ל מ פ ג ע לך, מכיון שאתה שומר עלי כל כך הנני למפגע לך, כי בכל מקום שאתה פונה הנך פ ו ג ע בי.

(20—21) וָאֶהְיֶה עָלַי 1 (= עָלֶיךָ) לְמַשָּׂא: וּמֶה לֹא תִשָּׂא פִשְׁעִי? פה משתמש איוב בשתי הוראות של שרש „נשא": נשיאת משא וסליחת עון, והוא טוען יפה בהתול: אתה נוצר האדם שמתני למפגע לך ולמשא עליך, והנך נושאני כבה, ולמה זה איפוא לא תשא גם את פשעי יחד אתי? (וכונתו האמתית היא: למה אינך נושא, סולח, לפשעי, ככתוב תכף אחרי כן: ותעביר את עוני).

לְמַשָּׂא: וּמֶה לֹא תִשָּׂא; תִשָּׂא פִשְׁעִי, וְתַעֲבִיר... עֲוֹנִי. צלצול.

פרק ח.

פרק זה נחלק בעניניו לשני חלקים:

בחלק הראשון מברר בלדד לאיוב כי האל לא יעות משפט, ואם המית את בניו בודאי עשה זאת בגלל חטאם הם. ומה שנוגע לאיוב עצמו עליו רק להתחנן אל האל, ואם הוא צדיק ישלם לו בודי כגמולו וישוב להיטיב אתו לאט לאט עד שאחריתו הגדל מאד, עד אשר ימלא פיו שחוק ושונאיו יבושו. החלק הזה נמשך עד סוף פסוק 7, ואח"כ באים שני הפסוקים 21, 22 האחרונים שבפרק זה.

והחלק השני הוא תאור שלם בפני עצמו בנוגע למצבם ולאחריתם של הרשע והצדיק בכלל, והוא נמשך מפסוק 11 עד סוף 20, אחרי הקדמה של הפסוקים 8—10, ויתבאר במקומו.

(2) אֵלֶּה, בבטוי בוז, מבלי הזכרת השם, וכן נמצאת מלה זו באפן זה

1 אחד מי"ח תקוני סופרים במקום „עליך", וכן עפ"י תרגום השבעים.

במקומו עד שהם יורדים ומוצאים להם מקום בקרקע וכל אבני הגל לא יפריעום. והם חוצים ובוקעים (יֶחֱזֶה=יֶחֱצֶה, — תלמידי מר דב קמחי —) אפלו בית אבנים העומד על דרכם. כדרך שרשי העצים החזקים שהם מנפצים גם סלעים ועוברים דרכם (17)[1]. ואפלו אם יעקרוהו לגמרי[2] ממקומו ולא ישאירו כל זֵכר לו עד כי המקום שצמח בו יכחש בו ויאמר: לא ראיתיך מעולם (18). כל זה לא יזיק לו . . . .[3] כי „מעפר אחר יצמח". הוא ישוב ויצמח מתוך עפר אחר; או: כי מֵהֶעָפָר ישוב אַחֵר (עץ אחר, עץ חדש) לצמֹחַ (19).

(20) אחרי התאור המפֹרט בא הנמשל בצורת חתימה קצרה.

הֵן, מלת חִזוק בהוראת: אכן, אמנם כן.

פרק ט.

איוב מתחיל דבריו באירוניה כאלו הוא מצדיק את דברי חבריו: הוא יודע כי אמנם כדבריהם כן הוא. ובאמת לא יוכל האדם האֱנוש (אֱנוֹש) לצדק כנגד האל (כדברי אליפז: האנוש מאלוה יצדק וכו' — לעיל ד 17) אבל — זה לא מפני כי האדם איננו צודק כי אם מפני סבה אחרת לגמרי, פשוט מפני כי אם יחפץ האדם לריב עם האל יאטם אזניו ולא יענהו אף על אחד מאלף דבריו האמִתים; אף ירשיעהו תמיד למרות צדקתו; ומפני תקיפותו של האל הוא נרתע וירא ולא יוכל לסדר טענותיו.

לטענה זו הֻקדשו הפסוקים 2—4, 14—16, 11. 20. 28b—35.

פסוקי 5—10. המדברים על גבורת האל ועל יכלתו העצומה. מפסיקים פה את המשך תלונת איוב ושמים בפיו באריכות־דברים מה שאיננו בגדר מהלך רעיונותיו. עפ"י תכנם וסגנונם הם שיכים לפרק כו אחרי פסוק 13. ושם הם משלימים את הציור. פה נקשרו אל פסוק 4 בקשר רופף בתור באור מרחב לתאר „אמיץ־כח" שנזכר בו.

(7) לַחֶ֣רֶס וְלֹ֣א יִזְרָ֑ח. צלצול.

---

1 וכמה חזק מבטא זה, וכמה חִוֵר מאמר מעין „בין אבנים יחיה" לפי תקונו של זיגפריד, עפ"י תר' השבעים.

2 לדעתי מורה שרש „בלע" בבנין פִּעל גם על הפך הוראתו הרגילה: עָקוֹר, ע"ד שֵׁרֵשׁ, דִּשֵּׁן וכיו"ב, ומזה: בִּלַּע המות לנצח (ישע' כ"ה 8), כלומר: עקר ה' את המות ולא יהיה עוד במציאות.

3 „הן הוא משוש דרכו" (בהשפעת: ישיש כגבור לרוץ ארח (תהלי יט 6); חלק פסוק זה בלתי מובן, אם לא נרצה לבאר בדחק: גם אם יעקרוהו ממקומו ישמח ללכת למקום אחר ולצמח מעפר אחר (?).

(8) כִּי. =אכן (עי׳ לעיל ה 2).

אֲבוֹתָם. לא יתכן לבאר: אבותם של דור ר א ש ו ן מפני הסתירה מניה וביה.

וכן א״א לבאר כי מכון הוא ל„דור קדום״ איזה שיהיה (כדעת היציג) כי באפן כזה צריך להשתמש בל״ר: „דורות ראשונים״. וכן הדבר בדברים ד 32 (שמביא היציג לדגמה), כי שם כתוב: כי שאל נא ל י מ י ם ר א ש ו נ י ם.

ולכן עלינו להפריד את האות ם לשני חלקים נ ו ולקרא: אֲ ב וֹ תֵ נ וּ. כמו מלת „זרועם״ הבאה בישע׳ (לג 2) בין המלים חננו, קוינו, ישועתנו, ושצריך לקראה גם היא „זרוענו״ [1].

(9) כִּי תְמוֹל אֲנַחְנוּ. כמה חזק בצורה קצרה ומקֻצרת זו! ואין צרך פה לכף־הדמיון (כִּתמול), וכן לא בחלק השני של פסוק זה (כְּצל), כי ההשואה בלי אות השמוש היא הרבה יותר חזקה מהשמוש בה, כי בלעדה אומרים כי הדבר האחד הוא ממש אותו הדבר השני ולא דומה לו מצד איזו בחינה שהיא. וכן אין צרך בהוספת מ לפני תמול (לַגְּרָד), כי ההשואה שבחלק ב׳ של הפסוק מראה כי הכונה היא פה ההשואה לדבר עובר ובלתי קים ולא לדבר שהיה רק לפני זמן קצר.

(11—19) בפסוקים האלה באה השואת הרשע והצדיק לצמחים שונים חולפים וקימים, ובפסוק 20 בא הנמשל בתור התימה.

(11—15) ה ר ש ע דומה לגמא שחסרים לו תנאי חִיּוּתוֹ (בצה ומים), שאפשר לו אמנם לגאות ולשגא במשך איזה זמן, אך במהרה, בעודנו בְּאִבּוֹ, בעת שעוד טרם הגיעה שעתו להקטף (לא יִקָּטֵף), ייבש מהר, עוד לפני יבשת החציר שהוא סמל למהירות היֹבֶשׁ.

(ובינתים באה השואה שניה לתקותו לאחריתו כי היא כבית עכביש שאי אפשר לסמך עליו ועל קיומו).

(16—19) לא כן ה צ ד י ק. הוא כצמח זה אשר גם בעת זריחת השמש בכל חֻמָּהּ הוא נשאר רטב, והוא עושה עוד יונקת [2] היוצאת ממקום אחר על גַּנָּתוֹ של צמח זה (פסוק 16). — שרשיו הולכים ומסתבכים בגל אבנים הנמצא

---

1 עי׳ לקוטי קדמוניות צד קפ״א הערה 2.

2 היונקת היא עץ הצומח מעצמו מאחד חוטי השרש המסתעפים ממנו מתחת לאדמה בתור עץ חדש הרחק מהעץ העקרי, וזהו פרוש „יונקות״ ו„קצירים״ בתנך, כגון: תשלח קציריה עד ים ואל נהר יונקותיה (תהלי פ 12), ועשה קציר כמו נטע (להלן יד 9), תקציר הצומח מעצמו יהיה קים כנטע שנטעוהו בידים.

ישר)[1], ע"ד: וְטִהֲרוֹ הכהן, (ויקרא יג 3) וְטִמֵּא אותו (שם 6) = יאמר עליו כי הוא טהור או טמא. ומלה זו היא מבנין הקל או הפעיל בשעה שכל יתר השרשים באים בהוראה זו בבנין פִּעֵל. ואולי צריך לקרא: וַיְעַקְּשֵׁנִי.

(23) לְמַסַּת נְקִיִּים יִלְעָג. לדעתי היתה המלה הראשונה בעקרה: לִלְמַסַּת = לבקשת, משרש „למס" הערבי הנזכר לעיל (ו, 14), והכונה: הוא לועג לבקשת הנקיים ולתחנוניהם, אך מפני הטעמים שנזכרו כבר לעיל (ו 14) נשמטה הלמד הראשונה; והשניה שהיא השרשית הפשה מקומה בתור אות שמושית.

(27) אִם אָמְרִי. = אם אמרתי. אך לצרך השואת צלצול ההברות (אִם אָמְ) בא המקור במקום העבר.

(28) החלק השני של פסוק זה והפסוקים הבאים אחריו הם המשך הענין של פסוקי 2—4, 11—20.

(31,30) וַהֲזִכּוֹתִי בְּבוֹר כַּפָּי: אָז בַּשַּׁחַת תִּטְבְּלֵנִי. מלת ב ו ר כתובה ברב כתבי היד מלאה ו', אף כי הכונה היא בודי למלת בֹּר בהוראת בּוֹרית, וממה שכתוב תכף אחרי זה: ב ש ח ת תטבלני, נראה כי גם פה ישנה לפנינו ההופעה של ההשתמשות במלה אחת בשתי הוראותיה, ובשעת אָמרו מלת „בֹּר" בהוראתה על החמר המנקה רחפה לפניו גם ההוראה של „בּוֹר" בהוראת החפירה, והמשיך: אז ב ש ח ת תטבלני, כאלו היה פה מקום לחשב אם אֲזַכֶּה ידי ב ב ו ר אחד אז תטבלני ב ש ח ת שניה[2].

(32) לֹא, גם פה כמו בפסוק הבא בא נקוד „לֹא" בחולם במקום „לְא" בקבוץ, והכונה: לו היה בעל־דברי איש כמוני כי עתה „אֶעֱנֶנּוּ", הייתי עונהו והיינו שנינו באים יחד למשפט.

(33) וכן לו[3] היה בינינו מוכיח החזק משנינו, והוא שולט על שנינו יחד, והיה מסיר פחד שבטו מעלי—הייתי מדבר ולא יראתיו. אבל לפי מצב הדברים הנוכחי „לא כן אנכי עִ מ ד ו ' (כן אני סובר לגרס), אין היחס הזה ביני ובינו, כי אנכי החלש והוא התקיף.

מלת „יֶשׁ" בצורת העתיד המקֻצר, וכן להלן „יָסֵר", מורות כי יש פה ת נ א י (לו) ותשובה (אדברה ולא איראנו). (תלמידי דר' ל. שולמן).

---

1 המלה „ויעקשני" באה בנגוד אל „תם", ואין טעם לתקון גריץ וארליך „ו י ע ש ק נ י".

2 והיציג בבאורו אומר: בֹּר....erscheint hier in Voraussicht auf das folgende שחת wie בור grube geschrieben.

3 עפ"י תרגום השבעים והפשיטא וי"ג כ"י קניקט. ובכלל אין מכּפא „לא יֵש" בהוראת „אין" בתנך.

(9) עֹשֶׂה עָשׁ. לשון נופל על לשון. ואין הבדל בזה בין שין ימנית לשמאלית, כי לפנים נבטאו שתיהן באפן אחד. וכן הננו מוצאים. בכַוָּנת ההשתמשות בלנע״ל: שֹׁד כְּשַׁדַּי יָבוֹא (יואל א 10). שָׁמָהּ לִשְׁמָמָה (ירמיה יב 11), ועוד כאלה.

(11) הֵן יַעֲבֹר עָלַי וְלֹא אֶרְאֶה, וְיַחֲלֹף וְלֹא אָבִין לוֹ. לפסוק זה אין קשר אל כל מה שלפניו, אל הפסוקים המדברים על כחו של האלהים. העֻבדה כי האדם איננו רואה את האל בעברו על פניו איננה מראה על כ ח ה א ל. לכן הנני חושב כי נתחלפו פה הבנויים, כאשר נראה במקומות שונים בתנך, והעקר היה; „הן יעבר ע ל י ו ולא יראהו (הוו של „ולא" שיכת גם אל „עלי" שלפניה, והוו של „ויחלף" שיכת גם אל „יראה") ויחלף ולא יבין לו. האדם איננו נחשב לכלום בעיני האל, ובעברו על פני האל לא יביט האל אליו כלל ולא יתבונן בו [1].

(12) יַחְתֹּף. ימית יהרג. שרש החתף (حتف) מורה בערבית על מיתה, והשם הוא חַתֶף (حتف) = מיתה, ובעברית: כְּחֶתֶף תארב (משלי כג 28). והמחבר משתמש פה דוקא בשרש זה בהיותו לנע״ל למלת יַחֲלֹף שבהצי השני בפסוק שלפניו [2].

(16) אִם קָרָאתִי וַיַּעֲנֵנִי. ויענני? בשאלה (וכן ר' שמחה מהרובשוב). הוו של „ויענני" שיכת אל המלה שלפניה, והכונה: אם קְרָאתיו — יענני? = הַיענני? (וכן אֶרליך). ודרך מחבר הספר להשמיט את סמן השאלה במקומות רבים.

קְרָאתִיו=קראתי אליו, וכן: יִקְרָאֵנִי ואענהו (תהלים צא 15) ביחס הפעול.

(17) בִּשְׂעָרָה יְשׁוּפֵנִי. אולי ישופני בהוראה „נשף הלאה", לאמר ברוח סער ידפני, יסערני הלאה, (תלמידי דר' שמואל פֵּיגין). וכן להלן (כז 21: וישׂערהו ממקומו. ויחס שוף אל נשף כיחס ק ו ף (תקופה) אל נקף (ינקֹפו) וכיוצא בו.

(20) וַיַּעְקְשֵׁנִי. א מ ר ע ל י, אנכי התם והישר, כי הנני עקש (לא

1 טורצינר הרגיש גם הוא בזרות הרעיון פה שהאדם אינו רואה את האל. אך הוא עוקר פסוק זה ממקומו פה ומוצא לו מקום בפרק ד אחרי פסוק 15 (ורוח על פני יחלף).

2 ואין צרך בתקון ארליך „יחלף" בהכפילו מלה זו ובאותה הוראה בשני פסוקים בזה אחר זה, ובבארו: אם יחלף האל מי יחזירהו, דבר בלתי מתאים כלל לח״ב של הפסוק.

לגמרי לתהלים לט 13: השע ממני ואבליגה בטרם אלך ואינני.

(21) סדר הפסוק הוא: בטרם אלך אל ארץ וצלמות ולא אשוב (ממנה). אך נשתנה הסדר לצרך המשקל, שלא יהיה הלק אחד ארך יותר מדי והשני קצר מאד.

(22) עֵיפָתָה... וַתֹּפַע. השרש „עיף" מורה גם על החשכה, כגון: מְעוּף צוקה ו א פ ל ה (ישע' ח 22). עושה שחר עֵיפָה (עמוס ד 13).

אך גם שרש „יפע", הדומה ל„עיף" בחלוף סדר אותיות השרש, מורה על הוראת ה ח ש ך, למרות הוראתו הרגילה, שהיא הזריחה והאורה, והוא מהשרשים המורים על דבר והפוכו (בערבית الاضداد=ההפכים). והכונה: ותחשך כמו אפל. וכן מורה מלת „אור" באיוב לפעמים על החשך, כגון: לָאור יקום רוצח (כד 14).

פרק יא.

(2) הֲרֹב דְּבָרִים לֹא יֵעָנֶה, האם בעל רב דברים.... ואין צרך לתקן: הֲרַב־דברים, כי מלת א י ש בהוראת „בעל איזו תכונה" חסרה במקומות רבים בתנך, וביחוד בספר משלי (י 18; יא 2, 24; יב 27; 6; יז 4; יח 3; כב 12)[1], ואולי נשמטה פה מלת איש בכונה מפני כי היא נמצאת בחלק השני של הפסוק.

הֲרֹב דְּבָרִים. צלצול.

(3) בַּדֶּיךָ מְתִים יַחֲרִישׁוּ וַתִּלְעַג וְאֵין מַכְלִם. הדברים הבדויים שלך הם רבים כל כך עד שהם מחרישים את אזני האנשים, והנך מרבה להג (ותלעג = וַתִּלְהַג)[2] ואין דובר דבר כנגדך.

מַכְלִים. בערבית מורה שרש כלם (كلم) על הדבור (ומזה בעברית התלמודית: לֹא כְ ל וּ ם=לא ד ב ר). ובעברית יש לו מלבד הוראת ה ב ו ש ה גם הוראת: דַּבֵּר כ נ ג ד מי שהוא בפניו בזעף, געור בו. ומזה (רות ב 15): גם בין העמרים תלקט ולא ת כ ל י מ ו ה, וגם.... ולא ת ג ע ר ו ב ה. פה אין כל מקום לביוש, והננו מוצאים גם ההקבלה בנוגע לגערה בפרוש; וכן: הרועים אשר לך היו עמנו לא הֶ כ ל מ נ ו ם ולא נפקד להם מאומה (ש"א כה 7). ואח"כ: והאנשים טבים לנו מאד ולא הָכְלַמְנוּ (שם 15). ופעם אחת הננו

1 ראה מאמרי „דרך ההשמטה בתנך" בספר זכרון ליובל השבעים של א. ז. רבינוביץ (תל־אביב תרפ"ד).

2 תלמידי מר יוסף יואל ריבלין.

פרק י.

(1) נָקְטָה. לדעתי אין צרך לאמר כדעת רב המבארים והמדקדקים כי צורה זו היא במקום צורת „נָקוֹטָה" הנפעל משרש ק ו ט שהוראתו ק ו ץ. אפשר לקים צורה זו בתור קל משרש נ ק ט שהוראתו כשרשי קוט־קוץ. (ר' לעיל לפסוק ט 17). והוא בא בקל ממש כשרש קוץ.

בְּמַר נַפְשִׁי. במרירות נפשי (ר' לעיל לפסוק ז 11).

(2) אַל אֱלוֹהַּ אַל.... צלצול מלים תכוף (ר' לעיל ד 8).

(4. 5) איוב קובל על הענש שלא בצדק שהאל מענישהו ועל מהירות ענש זה, למרות זה שהאל רואה ללבב ויודע צדקתו ולמרות זאת שימי האל אֲרֻכִּים ואין לו לחשש פן לא יספיק להענישו.

(7) שב וקובל על שני הדברים האלה. על זה שהאל יודע כי איננו רשע, וכי לא יוכל מי שהוא להצילהו מידו, ויכול יוכל להענישהו כחפצו בכל עת, ובכ"ז הוא ממהר להענישהו[1].

(20) עפ"י תרגום השבעים והפשיטא צריך לחשב כי היה הנסח של פסוק זה לפניהם בכה:

הֲלֹא מְעַטִּים יְמֵי חֶדְלִי
שִׁית מִמֶּנִּי וְאַבְלִיגָה מְּעָט:

האותיות „ימי' ממלת „ימיי" שיכות גם למלה שלפניהן, היוד שבמלת „י־חדלי" היא רק כפל מהיוד שבמלת „ימיי" שלפניה, והיוד של „י־שית" שיכת למלה שלפניה, והוראת „שית ממני" היא כהוראת „השע ממני" (תהלים לט 13), כלומר: סור ממני, הסה דעתך ממני, ההפך ממבטא: אשר סביב שתו עלי (תהל' ג 7).

חֶדְלִי (עפ"י השבעים והפשיטא). מלה זו נמצאת רק בישע' לח 11: יושבי חָדֶל. ויכול להיות כי נוצרה בדבור הפיוטי בנגוד למלת „חֶלֶד" המורה בעברית על משך זמן החיים[2] ובערבית על הנצחיות. בהורותה היא (חֶדֶל) על החדלון והכליון, (ע"ד עמד — מעד). ו„יושבי חדל" הוראתו „יושבי העולם ההולך וחָדֵל". וכן פה ההוראה: הן מעטים ימי חיי החדֵלים וכָלים.

(י) שִׁית מִמֶּנִּי וְאַבְלִיגָה מְּעָט: בְּטֶרֶם אֵלֵךְ וְלֹא אָשׁוּב. מקביל

1 ואין צרך בתקון דוהם: ואין בידי מעל, או תקון בַּל: ואין בְּיָדִי מָעוֹל.

2 למלה זו ישנה גם הוראת „ארץ" ממש כמלת „עולם" עצמה המורה גם על הזמן הארך (ועבדו לעולם, שמות כא 6) וגם על מֻשג המקום בעברית התלמודית. ובכלל ישנן מלים המשמשות גם לזמן וגם למקום, כגון: לפני, אחרי, וכיו"ב.

ר׳ לעיל י 22—, ערב חייך) ת ה י ה כ ב ק ר, כהתחלת החיים. ומהשתמשותו במלים תעופה ובקר לסוף ימי החיים וראשיתם נראה כי במלה „ומצהרים״ הוא מְכֻוָּן לחלק האמצעי של זמן החיים. ולכן קשה לבאר עם רב המבארים: ומצהרים=יותר מאיר מֵאור הצהרים של היום, וכו׳.

(20) וּמָנוֹס אָבַד מִנְהֶם. במקום „מֵהֶם״ העברית באה „מִנְהֶם״ ע״ד „מִנְהוֹן״ הארמית ו„מִנְהֶם״ (منهم) הערבית בהבלטת האות נ. וזה כדי להשיג השואת הצלצול עם מלת „וּמָנוֹס״ שלפניה. (תלמידי מר אהרן שטרנברג).

פרק יב.

סדר פסוקי פרק זה והפרק הבא (יג) לפי המשך ענינם הוא בזה:
1—3; 11, 12; 7—10; י״ג 1—3; יב 10; 13—25; יג4 — 27.

והתכן: אמנם כי אתם עם...(יב 2). אבל גם לי לבב כמוכם.... ואת מי אין כזאת? (3). הן כל אזן מלים תבחן כמו שכל חך יטעם אכל וידע מה טוב ומה רע (11). [אתם אומרים לי] (וכן בְּדָה): „אך בישישים חכמה[1], ובבעלי[2] ארך ימים תבונה״ (12); אך להכמות כאלה אין צרך בישישים ואפלו לא בבני אדם סתם, כי גם אם תשאל את הבהמות וכו׳ גם הן תגדנה לך זאת (7, 8). ומי מהן איננו יודע זאת כי יד האל היא העושָׂה כל? (9). כל זאת ראתה עיני ויודע הנני זאת כמוכם (יג 1, 2).

אך לא אליכם אדבר דברי כי אם אל האל (3), אשר בידו נפש כל חי... (יב 10), עמו חכמה וגבורה, וכו׳ (יב 13—25) לו באמת הגדֻלה, אבל אתם מה הנכם? הן רק טופלי שקר, וכו׳ וכו׳ (יג 4—12).

פסוק 13 בפרק יג הוא פתיחה לענין שבא אחריו (15—27): דרישת עריכת משפט עם האל ותנאיה והתחלת הטענות, והוא (13) קשור מבחינת מה אל הפסוק (12) שלפניו אשר בו הוא מבטל את דברי רעיו שהם רק „משלי אפר״, ועתה הוא קורא אליהם: ובכן החרישו אתם ואדברה אני.

לפסוק האחרון בפרק יג (28) אין כל קשר עם מה שלפניו, והוא כתוב בלשון נסתר (והוא... יבלה) בשעה שהפסוקים שלפניו באים בלשון מדבר בעדו. מקומו עפ״י תכנו הוא בלי כל ספק אחרי פסוק 2 בפרק שאחריו (יד).

---

1 בדברי אליפז: הנה זאת חקרנוה (ה 27) בליר המורה על הכרת ערך עצמו כזקן שבחבורה, ולהלן ט״ו 10: גם שב גם ישיש בנו; ובדברי צפר (ח 8) כי שאל נא לדור ראשון, קדמוני עולם.

2 מלת „בעלי״ חסרה פה כמו שחסרה פעמים רבות בתנך מלת איש או בעל, ר׳ לעיל יא 2.

מוצאים בתנך שרש זה גם מְחֻבר אל „דָּבָר": ואין מַכְלִים דָּבָר בארץ (שופטים יח 7), על דרך: ואין דֹּבֵר אליו דָּבָר (לעיל ב 13). וגם פה הכונה: הנך מפטפט דברים בטלים ואין מי שידבר דבר נגדך.

(4) לִקְחִי. צֹפר לועג לאיוב ומציר כאלו איוב חושב את כל מה שהוא מוציא משפתיו ל„לֶקַח", דְּבַר־לִמּוּד, דבר הטעון למוד[1].

הָיִיתִי.=היית (וכן ארליך). אתה איוב אמרת: „זך לקחי", ואתה איוב היית בר ונקי בעיניך.

(6) תוּשִׁיָּה.... יַשֶּׁה. צלצול.

(9) אֲרֻכָּה מֵאֶרֶץ מִדָּה. עפ"י המסורה הגדולה „לית מפיק הא' במלת „מדה"[2]; וצריך לבאר: היא (תכלית שדי) אֲרֻכָּה מארץ ב־מִדה (אֱוָלְד וְדִלְמַן). וזה על דרך התַּמְיִיז (تمييز=הבדלה) בערבית שעל פיו אומרים: פלוני יפה ממך בנים, כלומר: בבניו. וכן לעיל (ה 11): וקודרים שגבו ישע=ב ישע, ע"י הישע; ולהלן (טו 10): כביר מאביך ימים.

(10) צֹפר חוזר על דברי איוב לעיל (ט 11, 12) בלשונו אך „בתוספת מלים, לאמר: אתה איוב אמרת: „אם[3]... יחלף.... מי ישיבנו", — על זאת אענך:

(11) כִּי הוּא יָדַע מְתֵי שָׁוְא, וַיַּרְא אָוֶן וְלֹא יִתְבּוֹנָן.

כִּי. בהוראת אכן (ר' לעיל ה 2). אכן הוא יודע מי הם מתי השוא. „וירא און ולא יתבונן?!" האפשר כי יראה את מעשיהם הרעים ויעשה עצמו כאלו אינו רואה כלל?[4].

(12) נָבוּב יִלָּבֵב. צלצול.

(17) וּמִצָּהֳרַיִם יָקוּם חָלֶד. מלת ח ל ד הוראתה בעברית משך זמן החיים (ר' לעיל לפסוק י 20), והכונה: אם תיטיב דרכיך אז תשבה כל עמלך שסבלת עד כה, ו מ צ ה ר י ם (מהצהרים של ימי חייך) י ק ו ם וזמן חיים חדש, והיית כנולד מחָדש (וכן ר' שמחה מהורובשוב), ו ת ע ו פ ה (עת החשך—

---

1 ואין צורך בתקונם של בֶּר ודוהם והונטהיים ושטוירנגל: „לֶכְתִּי". ובכלל הן אי אפשר לאמר על „לכת" או „דרך" (עפ"י באורו של בֻּדה למלת „לכתי" שהם משערים פה) את התאר „זך".

2 ר' מנחת שי לפסוק זה.

3 שם כתוב „הֵן". ור' לעיל לפסוק ו 13.

4 ואין כל צורך בתקונו של ארליך בהשמיטו מלת „ולא" ובגרסו „יתבוננו" עפ"י באור מְקֻשה מאד.

(22) וַיֹּצֵא לָאוֹר צַלְמָוֶת. צלצול.

(23) מַשְׂגִּיא לַגּוֹיִם וַיְאַבְּדֵם. ברצותו הוא מגדיל ומרומם את הגוים, וברצותו הוא מאבדם [1].

שֹׁטֵחַ לַגּוֹיִם וַיַּנְחֵם. ברצותו הוא מפיץ ומזרה את הגוים בעולם, מַגלה אותם, וברצותו הוא מַנִּיחַ אותם (=וַיַּנִּיחֵם) על אדמתם, [2] (תלמידי דר' ש. פִּינִין. וכן היציג, ואֶרליך, ומבארים אחרים).

(24) בְּתֹהוּ לֹא־דָרֶךְ. מלת „תהו" הוראתה פה כהוראת תִּיהּ (تيه) בערבית אשר בו מכנים הערבים את המדבר אשר בו תעו בני ישראל ארבעים שנה (תלמידי מר יצחק עבאדי). ולזה מתאימה מלת וַיַּתְעֵם פה ובתהלים קז 40 אשר משם לֻקח הצי פסוק זה וההצי הראשון של פסוק 21 לעיל מלה במלה.

(25) יְמַשְׁשׁוּ חֹשֶׁךְ. בהשפעת: וְיָמֵשׁ חֹשֶׁךְ (שמות י 21).

פרק יג.

(3) אוּלָם אֲנִי אֶל... אֲדַבֵּר... אֶל אֵל אֶחְפָּץ. צלצול.

(4) טֹפְלֵי... רֹפְאֵי אֱלִיל. צלצול.

(5) לָכֶם לְחָכְמָה. צלצול.

(10, 11) אִם בַּסֵּתֶר פָּנִים תִּשָּׂאוּן: הֲלֹא שְׂאֵתוֹ תְּבַעֵת אֶתְכֶם. המחבר משתמש בשתי מלים משרש „נשא" שהן בהוראות שונות בדרך לשון נופל על לשון (כמו לעיל ז 20, 21). כאומר: איך פניו ת ש א ו ן? הלא ש א ת ו....

(12) לְגַבֵּי־. הלמד במלה זו הוראתה כלמד החִזוק שבערבית (لام التوكيد) ז"א: אכן גביכם הם גבי המר. וכן: כי לְכֶלֶב חי הוא טוב מן האריה המת (קהלת ט 4). ששם בודי הכונה: כי א כ ן כלב חי טוב מאריה מת; וכן: כי לַיְיָ מָגִננו וְלִקְד ו ש ישראל מלכנו (תהלים פט 19). הכונה: אכן ה' הוא מגננו ואכן קדוש ישראל הוא מלכנו. וכן: אֹמַר לַיְיָ מחסי ומצודתי (תהלים צא 2) הכונה: אֹמַר אכן ה' הוא מחסי וכו'. וכן וּלְנֹגַהּ הירח לא יאיר לך (ישע' ס 19). אכן נגה הירח לא יאיר לך. וכן: וּלְשָׂרִים למשפט יָשֹׂרוּ (שם לב 1). הכונה: אכן שרים ישרו למשפט. בכל המקומות האלה אין מקום לאות ל בהוראתה הרגילה [3].

1 ואין צרך בתקונו של ארליך: מַשְׂגֶּה.

2 גם לשרש „נחה" ישנה הוראה זו, ר' מ"א י 26, מב י"ח 11.

3 ובנוגע לכונת: „גבי חמר גביכם", משער בֶּר כי לפנינו פה מלים משרש „גוב"

אחרי דַבּרו על חֻלשת האדם, קֹצר חייו, שהוא „כציץ יצא וימל", הוא ממשיך: והוא כרקב יבלה, וכו'.

ופסוקי 4—6 בפרק יב הם ענין בפני עצמם לגמרי: תשובה שלמה והתולית לדברי אליפז שבפרק יא (13—19).

(2) אָמְנָם כִּי אַתֶּם עָם וְעִמָּכֶם תָּמוּת חָכְמָה. שפעת מלים בצלצול אמ או עמ, מלבד הממים בסוף: אמנם ועמכם. ובמלים: תמות חכמה.

וכל הפסוק הוא מאמר אירוני יפה: אמנם כן, אַתם, ורק אתם, הנכם העם החשוב, ואם אך תמותו אתם תמות גם החכמה בכלל, כי לא ישאר עוד חכם בעולם[1]. אבל, גם לי לבב כמוכם, וכו'.

(3) וְאֶת־מִי אֵין כְּמוֹ־אֵלֶּה. מלת אֵלֶּה בלי הזכרת השם שהיא רומזת עליו היא גם פה בבוז, בבטול דבריהם שהם חושבים אותם לחכמות (ראה לעיל ח 2)[2].

(4, 6) לְרֵעֵהוּ=לְרֵעִי.

והכונה: שחוק הייתי לרעי, רעי זה שהוא כבר קרא לאל והוא כבר ענהו; שחוק הייתי לצדיק תמים זה. (וכן ארליך). רעי זה אמר אלי: אם אתה הכינות לבך, ופרשת אליו כפיך.... כי עתה עמל תשכח.... ו ב ט ח ת כי יש תקוה, וחפרת ל ב ט ח תשכב.... (יא 13—19). ומה אני רואה? אני רואה כי: האהלים שלוים רק לשודדים, ובטחה ישנה רק למרגיזי אל ולא לפורשים אליו כפים.

ופה יפה הנגוד בין „בַּטוּחות" ו„מַרְגִּיזֵי". כאלו רק למרגיזים ישנה בטחה. פסוק 5 בלתי מובן אחרי כל הבאורים הדחוקים.

(6) יִשְׁלָיוּ אֹהָלִים לְשֹׁדְדִים. צלצול.

לַאֲשֶׁר הֵבִיא אֱלוֹהַּ בְּיָדוֹ. גם חלק פסוק זה קשה להלמו. ואולי באורו: ישנה בטחה למרגיזי אל [ולכל] אשר הביא אלוה בידו [אליהם], ז"א רכושם. או: לכל מה שהביא אלוה ל י ד ם (תלמידי מר פורמן).

והעקיצה פה כי בדרך אגב הוא מזכיר העֻבדה כי מרגיזי אל או שודדים לא רק שהם חיים בשלוה ובבטחה, כ"א גם זה הוא נורלם כי האל מביא ב י ד ו עדיהם (או: ל י ד ם) את רכושם, והם בטוחים כי ישאר בידם.

(21) וּמְזִיחַ אֲפִיקִים רִפָּה. הלק זה של הפסוק שיך בענינו אל פסוק 15 אשר בו מְדֻבר על כח האל במים ובפסוק זה הוא קשור רק אל מלת „שופך" הכתובה בראשיתו.

---

1 וכמה פרוזאי הוא תקונו של ארליך: ועמכם תמיד חכמה (!).

2 וכן דוהם. — ומה מְשֻׁנה היא הצעת גרימֶה: וְאִתִּי מְחַכֵּם אֱלוֹהַּ (!), במקום המאמר היפה והחזק הזה.

(26) מְרֹרוֹת. דברים שעברו כבר מלפני זמן רב. בהוראת שרש מרר (سر) בערבית: „עברי. (וכן ארליך). וזה מקביל יפה אל: ותורישני עונות נעורי, עונות ימי נעורי לפנים.

ואולי „מְרֹרוֹת" בהוראת „מדיי": מה שהמריתי את פיך פעמים רבות (תלמידי מר שלום פושינסקי). ע"ד: מסס—מסה.

וְתוֹרִישֵׁנִי עֲוֹנוֹת נְעוּרָי. אירוניה דקה טמונה פה במלת „ותורישני", כי שרש „ירש" צופן תמיד בקרבו את הרעיון של התעשרות, של השגת ירושה מאחרים שלא עמל בה המקבלנה; ופה הוא מתלונן בדרך עקיצה: לי נתת ירושה יפה,—ירושת עונות נעורי שכבר נשכחו מלבי מזה עשרות בשנים [1].

(27) ענין הפסוק הוא: „הנך שם רגלי בסד", ובתתך לי מעט הפש להתהלך הנך „שומר כל ארחותי", ואם ארחיק מעט ללכת הנך „מ ת ח ק ה על שרשי רגליי למצאני ולהשיבני למאסרי [2].

פרק יד.

פרק זה הוא אחד הפרקים היפים שבספר זה. בתאור אפיסות האדם וחֻלשתו.

בראשונה הוא מתאר חלשתו (1, 2; יג 28), ומתפלא על אשר האל מטפל בכלל ביצור כזה. צריך להסיח דעתו ממנו עד יגמר יומו הקצר (3—6).

אח"כ הוא מדבר על יתרון העץ על בן־האדם הזה בנוגע ל ה ת מ ד ת קיומם (7—12).

לו היה הדבר אפשרי כי למשך זמן רגזו של האל יורידהו שאולה וישאר שם עד עבר זעמו ואח"כ ישוב לזכרהו, היה זה לאשר לו (13—17). ולו היתה אפשרות כזאת היה מחכה בסבלנות עד שעה כזו (14). אבל ישנם בעולם גופים יותר אדירים וכבירים האובדים לנצח. וכן הוא גם גורל האדם. הוא מת, ובמותו אפס הכל, ובמה שימצא את בניו אחריו אין לו כל ידיעה בקבר (18—22).

(1) אָדָם יְלוּד אִשָּׁה. שני כנויים המורים על החֻלשה (כנגד הכנויים: איש, גֶּבר): יציר א ד מ ה וילוד א ש ה חלשה.

---

1 וכמה חלשה היא הנסחה שמציע טורציגר: וְתִרְשֹׁם עונות נעורי, רק כדי למצא את ההקבלה למלת „תכתב" שבחצי הראשון של הפסוק.

2 ובזה סרה טענת ביקל: למה דרושה עוד השמירה על ארחותיו אחרי שרגלו כבר בסד?

(13, 14) וְיַעֲבֹר עָלַי מָה: עַל מָה אֶשָּׂא... כמה יפה צלצול המלים בהוראות השונות של שני המאמרים המרכבים משתי המלים הדומות בצלצולן.

עַל־מָה אֶשָּׂא בְשָׂרִי בְשִׁנָּי. הכונה היא: עד מה, עד מתי; אבל בא השמוש בצורת „על מה" לצרך הצלצול הנזכר לעיל.

והכונה: עד מתי אלחץ שפתי בין שִׁני כדרך המתאמצים להתאפק מלהתפרץ בדברי פיהם הנמרצים (ואולי בעקר: אֶשֹּׁךְ); ועד מתי אשים נפשי בכפי לשמרה ממקרה רע (כבאור היציג). וזה ההמשך מהפסוק הקודם שבו הוא מביע את חפצו לפתֹּחַ פיו ולדבר „ויעבר עליו מה" 1.

פסוק זה מלא אות שין ימנית ושמאלית: אשא בשרי בשני ונפשי אשים...

(16) לֹא לְפָנָיו חָנֵף. צלצול.

(25) הֶעָלֶה נִדָּף תַּעֲרוֹץ וְאֶת־קַשׁ יָבֵשׁ תִּרְדֹּף. זה לקוח מהפסוק: ורדף אותם „קול עלה נדף (ויקרא כו 36). אך מחבר ספר איוב משנה בחריצות רבה את כל הענין: שָׁם קול העלה הנדף שכמעט איננו נשמע הוא הרודף (בגלל רגש פחדם הגדול מכל דבר), ופה העלה הנדף, הוא הדבר אשר אין ערך לו ואותו רודפים, מה שלא יאה ולא מתאים כלל לגבורת האל (כעין: אחרי מי אתה רודף? ש"א כד 15).

ולפי כל הנראה נתחלף בפסוק זה מקום הפעלים, ובעקר:

הֶעָלֶה נִדָּף תִּרְדֹּף?

וְאֶת־קַשׁ יָבֵשׁ תַּעֲרוֹץ?

כי שרש ערץ (=רעץ, שִׁבֵּר) מתאים יפה לקש יבש הנשבר במהרה ועל נקלה, לא כעלה הרטב. ועפי"ז נשמר פה גם צלצול ההברות נ־דף תר־דף החשוב כל כך בספר איוב, והחצי הראשון של הפסוק יתאים לגמרי אל הפסוק: ורדף אותם קול עלה נדף.

בהוראת „ענה" כמו בארמית וסורית וערבית: תשובותיכם הן תשובות חמר, בהקבלה אל: משלי אפר.

1 רבים מהמבארים החדשים חושבים כדעת אָלסהויזן כי המלים „על מה" הן רק כפל בטעות מהמלים „עָלַי מה" שלפניהן, בסמכם על תרגום השבעים אשר בו אינן נמצאות; ודריבר חושב, כי זה יותר מתאים אל המשקל של 3, 3 חלקים בחצי פסוק, אבל נעלמה מהם דרכו של מחבר ס' זה לחבר ראשי פסוקים אל סופי פסוקים שלפניהם בהכפלת המלים בהוראה אחרת (ועי' להלן לפסוקי מב 2, 3), וזוהי אחת מדרכי מליצתו. ובנוגע למשקל חושב הנני כי בורי יותר נכון להשאירן, ופסוק זה דומה עי"ז במשקלו אל זה שלפניו, ז"א: 4, 3; 4, 3.

יונקתו המסתעפת משרשיו מתחת לאדמה ויוצאת וצֹמחה במקום אחר;

(8) ולא רק זאת אלא גם העץ עצמו אף אם ישאר שרשו זמן רב מתחת לארץ אחרי כריתתו, וגזעו [1] יראה כאלו מת כבר;

(9) הנה אם רק יריח מרחוק את ריח המים, אף אם טרם הגיעו אליו בעצמו, ישוב הוא עצמו לפרֹח, וגם מהסתעפות שרשיו מתחת לאדמה שישובו לתחיה יצא עץ רך חדש [2] והזק כאלו נטעוהו בידים.

וכמה יפה המליצה: מריח מים יפריח! ואל התכן נלוה גם עשר צלצול האותיות: מֵרֵיחַ מַיִם יַפְרִחַ. ובגלל הצלצול הזה (רֵיחַ—יַפְרִחַ) בא פה הפעל „יפריח" בהפעיל הנדיר במקום „יפרח" בקל, התדיר.

(10) וְגֶבֶר יָמוּת וַיֶּחֱלָשׁ וַיִּגְוַע אָדָם וְאַיּוֹ. בכונה תפש פה דוקא את הכנוי „גבר" לבן האדם, המורה תמיד על הגבורה; כלומר: אפלו ה ג ב ר מה תועילהו גבורתו במותו.

וַיֶּחֱלָשׁ, לדעתי תצדק הנסחה (שמציעים גרייץ ורִיְש): „וַיַּחֲלֹף". כי מלבד הקשי שיש בדבר החֻלשה הבאה פה א ח ר י ה מ י ת ה, שאין כל טעם לזה, ויותר יפה להגיד כי אחרי אשר ימות האיש יחלף ויעבר ולא ישאר כל זכר לו, ומלבד זה שמלת „יחלף" מקבילה יפה אל מלת „וְאַיּוֹ?" שבסוף החלק השני,—הנה באה פה מלת „יחלף" בנוגע לאדם בנגוד למה שאמר מקֹדם בנוגע לעץ: העץ אם יִכָּרֵת—עוד יַחֲלִיף, אבל הגבר אם ימות—יַחֲלֹף, יעבר ואיננו, ותפש פה לשון נופל על לשון באפן יפה מאד.

ומה חזק המבטא: וְאַיּוֹ?!, במלה אחת קצרה הוא מראה על כליונו הגמור: וינוע אדם, אך גוע האדם — ואיו? וכמה חסר טעם הוא התקון (של מֶרקס, בֶּר ווִיגפריד עפ"י תרגום השבעים והפשיטא): וָאָיִן, או: וְאֵינֶנּוּ [3].

אֱלָהּ (חליף שליח האל). ומלה זו נמצאת גם בכתבת מישע מלך מואב: וַיַּחְלְפוֹ בנו (ראשית שורה 6)=בנו (של עמרי) קם למלך אחריו. ובודי היתה הוראה זו לשרש זה גם בעברית, ומחבר ס' איוב משתמש בה פה.

[1] הגזע הוא ה ע ץ ש מ ת ח ת ל א ד מ ה בין השרשים והקורה המתרוממת ממנו עד מקום הסתעפות הענפים. וכן נראה גם מפסוק: ויצא חטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה (ישע' יא 1) שהגזע מקביל לשרשים. ולחלק שבין הגזע והענפים נכון לקרא בשם „חֹטר" שהוא בארמית כהוראת מַטה (חוטרא).

[2] שני השמות קציר ויונקת מורים בתנך על העץ הרך הצומח מ ע צ מ ו מהסתעפות שרשי עץ אחר מתחת לאדמה.

[3] על טענת זיגפריד כי א"א לשאל: איה מקום האדם אחרי מותו? מפני כי

(2) כְּצִיץ יָצָא וַיִּמָּל. הוא כציץ אשר אך החל לצאת, להתפתח, והנה כבר נמל, נכרת או נבל.

כְּצִיץ יָצָא וַיִּמָּל . . . . כַּצֵּל. צלצול.

ופה מקום פסוק 28 של הפרק הקודם (והוא כרקב יבלה, כבגד אֲכָלוֹ עש).

(3) אַף עַל זֶה פָּקַחְתָּ עֵינֶיךָ?!. גם על יצור חסר־ערך כזה תפקח עיניך? הראוי הוא לזאת? (וכן ר' שמחה מהרובשוב). ועקר בטוי הבוז הגמור הוא במלת „זה" מבלי הזכרת השם שהוא רומז עליו כמו שהוא משתמש לפעמים במלת „אלה", כמבֹאר לעיל ח 2).

וְאֹתִי. קרי עפ"י תרגום השבעים והפשיטא והוולגטה: וְאֹתוֹ.

(5) אִם. בהוראת: הֵן, אכן. (תלמידי מר משה בן־יוסף, ור' לעיל ו 13).

חֲרוּצִים יָמָיו. י מ י האדם (מספר ימים ממש) הם קצובים, וחדשי־המספר שלו, הדשיו המעטים, הם ידועים לך, וגבול שמת לזמן חייו ולא יעברהו. כאלו כל חיי האדם הם רק במשך י מ י ם ו ח ד ש י ם ואינם מגיעים כלל לשנים.

מִסְפַּר חֳדָשָׁיו. חדשי־המספר שלו, בהוראת המִעוט, ע"ד: יְמֵ י ם מ ס פ ר (במדבר ט 20), ש נ ו ת מספר (להלן טז 22). ולא היה יכול להשתמש במבטא: חָדְשֵׁי מִסְפָּרוֹ, כי אז לא היתה הכונה מובנה.

(6) וְיֶחְדָּל.=וַחֲדָל! (וכן באחד כתבי יד של קניקוט, והמבארים החדשים)[1]. וכן לעיל (ז 16): חֲדַל ממני! וזה מתאים אל: „שעה ממנו" שלפניו.

או כי הסדר הוא: שעה ממנו עד ירצה כשכיר יומו ויחדל.=ימות ולא ישאר כל זכר לו (תלמידי דר' אהרן קון־שכטר). ושִׁנה הסדר בגלל המשקל, כאשר מצאנו זה כבר לעיל במקומות אחדים.

ופה הוא מקטין את זמן חיי האדם עוד יותר מאשר בפסוק הקודם ומצמצמהו עד ל י ו ם א ח ד: עד ירצה כשכיר י ו מ ו.

(7) לעץ יש תקוה, אם יכרתוהו ישוב להוציא עוד עץ אחר שיבוא במקומו[2] (הוו במלת ועוד מִיְּתֶּרֶת); ואף אם לא יצא במקומו הנה לא תחדל

---

1 מענין הדבר כי רשי בפרושו לפסוק ז 19 לעיל בהביאו דגמות לשרש ש ע ה הוא מביא (כנראה מהזכרון): וכן שעה מעלי וחדל.

2 השרש ח ל ף (خلف) בערבית הוראתו: בוא במקום מי שקדם. ומזה בא שם ה ח ל י פ י ם (כליפים) למלכים שקמו אחרי מחמד שנקראו בשמם המלא: חליפת רסול

(17) חָתוּם בִּצְרוֹר. בהשפעת: צ ו ר תעודה חֲתוֹם תורה (ישע׳ ח 16).

(14) אחרי הביעו את תשוקתו לאפשרות היותו צפון וטמון בשאול עד עבֹר זעם האל וישיבהו לתחיה, הוא שב ומביע אי אמונתו באפשרות דבר כזה ואומר: אם ימות גבר האפשר כי ישוב לתחיה? לו ידעתי כי דבר זה אפשרי הייתי מיחל כל משך ימי חיי עד בוא מותי.

(18) אבל גם הר ענקי י פ ל (לפי השבעים והפשיטא), וגם צור חזק יֶעתק ממקומו;

נוֹפֵל יִבּוֹל. לשון נופל על לשון.

(19) האבנים נשחקות ע״י המים וכלות, וזרמי המים הסוחפים שוטפים את עפר הארץ ולא ישאר כל זכר לו, וככה תאבד גם תקות האדם [במותו].

(20) תִּתְקְפֵהוּ לָנֶצַח וַיַּהֲלֹךְ. שרש ״הלך״ (هلك) בערבית מורה על הכליון וההפסד. והסדור הוא: תתקפהו—ויהלך לנצח, ואולי מהוראה זו גם: מדבר באֹפל יהלך (תהלים צא 6) המקביל שם למלת ״יָשׁוּד״, ושם הוא בהוראת פעל י ו צ א: יָמִית.

וגם את הנטיות ע״ד שרש י ל ך הננו מוצאים לפעמים בהוראה זו, כגון: יתצני סביב ו א ל ך (להלן י״ט 6), כלה ענן ו י ל ך (לעיל ז 9), בדמי ימי אלכה (ישע׳ לח 10).

פרק טו.

(2) הֶחָכָם יַעֲנֶה דַעַת רוּחַ, האם איש חכם יענה דעת... רוּחַ? דעת שהיא רק רוח והבל. וזוהי אחת מדרכי המליצה בערבית (הנקראת בשם الاستدراك הלקיחה בחזרה) שהמשורר מביא רעיון במאמר שלם ואח״כ הוא שב ושוללהו במלה אחת המבטלת אותו לגמרי.

ומִלּוּי ה ב ט ן בקָדים הוא ג״כ ענין של התול. האיש ממלא בטנו ברוח קדים שאיננה מביאה גשם ואין תועלת בה, ואחרי כן הוא מוציאה בפיו, בדבריו.

(4) אַף אַתָּה תָּפֵר יִרְאָה וְתִגְרַע... שלשלת מחמשת של צלצול אותיות.

תִּגְרַע שִׂיחָה. בהוראת התאר ״גָרוּעַ״ התלמורי: תדבר שיחה גרועה. או מהוראת שרש ג ר א (جرأ) הערבי הבא בשפה המדֻברת בצורת ג ר ע (جرع): הָעֵז פנים; כלומר: תעז פניך בדברך אל האל. וזה מקביל אל: ״תפר יראה״ שלפניו.

(5) יְרַשִׁיעֲךָ פִיךָ וְלֹא אָנִי. כנגד: אם אצדק פ י י ר ש י ע נ י שאמר

(11, 12) המים אוזלים ממְקויהם, והנחלים יחרבו וייבשו בימי הקיץ [אך בשוב החרף ישובו וימָלאו], אבל ה א י ש (תפיש גם פה בכנוי „איש" המורה על השיבות) אחרי שכבו פעם, אחרי מותו, לא יוסיף עוד לקום 1.

את החסר בפסוק 11 [ ] צריך להשלים מרעיון המשל הקודם, משל העץ, ומפסוק 11 המביע את הנגוד.

(14) פסוק זה מקומו אחרי 17, בתור מעבר בין הרעיון שבפסוקי 13—17 ובין מה שלאחר זה.

(13, 15) מי יתן ותצפינני בשאול עד שוב הרון אפך, תקבע לי זמן ידוע לזה, ואחרי כן, בבוא שעת הרצון תשוב ותזכרני להשיבני לתחיה; תזכר כי מעשה ידך הנני והשתוקק לראותני שנית. ואז אתה תקראני ואנכי אענך.

(16, 17) ובמשך כל הזמן הזה לא היית מוסיף 2 לספר כל צעדי ולא להשגיח על חטאתי. פשעי היה סגור והתום בצרור, והיית טופל טיח על עוני לכסותו.

חַטָּאתִי. בערבית מורה שרש חטה (خطو מגליו): צָעוֹד, ומחבר הספר משתמש פה במלה זו מצד אחד בהקבלה למלת „צעדי", ומצד שני גם בהוראתה הרגילה, ומקביל אותה אל המלים „פשעי, עוני" שהוא מביא אהריה 3.

עפ"י הוראה זו של „חטאת" יובן היטב הכתוב במשלי (יג 6): וְרִשעה תסלף החטאת, אחרי המאמר: צדקה תצר תם־דרך, כלומר: הצדקה שומרת את ההולך בדרך הישרה, והרשעה מעקמת את צעדי האיש ומוליכתו דרכים עקלקלות (וכן איתן).

ואולי ישנה שיכות למֻשג החטא בכלל עם צעידת צעד [בלתי נכון], כמו שהננו רואים גם במלת פֶּשַׁע—פֶּשַׂע=צעד (ש"א כ 3), וכמו שהשם „עָוֹן" בא מהוראת עִוָּה אדם דרכו.

בפרק ג מדבר איוב בעצמו על השאול אשר בה היה מוצא מנוחה לו גוע חכף בצאתו מרחם אמו, עונה כבר דריבר כי אם הדבר בכה הן א"א גם לאמר: ואין או ואיננו, אחרי כי לפי האמור בפ"ג הוא עוד במציאות. ובּדּה אומר: מקלקלים את הכתוב אם מתקנים ואין או ואיננו במקום ואיו היפה.

1 ויפה הוא פרושם של ר"ש מהרובשוב ואחריו מלבים לפסוקים האלה: האדם יגוע ולא רק שלא יפריח מדיחת מים, כעץ, אלא אפלו אם ישפכו עליו כל מי הים עד שיאזלו, וכל מֵי הנהרות עד כי יחרבו וייבשו, כל זה לא יועיל, כי אם שכב האיש לא יוסיף לקום עוד.

2 מלת „לא" הכתובה בחלק השני של הפסוק שיכת גם לחלקו הראשון.

3 לדרך ההשתמשות במליצה במלה אחת בשתי הוראות, ע' לעיל לפסוק ז 6.

נצפנו לעריץ אין לו מנוחה בהן כי תמיד קול פחדים באזניו. ודרך אגב הוא מודיע כי כל ימי חיי הרשע הם רק שנים מספר.

(22, 23) לדעתי מקום פסוק 23 הוא לפני 22, ואחרי אָמרו: „ידע כי נכון בידו יום חשך" הוא גומר: „לא יאמין שוב מני חשך", אחרי בוא עליו יום החשך לא יהלך עוד ממנו.

(24) חלוקת הכתוב צריכה להיות באפן זה:

יְבַעֲתֻהוּ צַר וּמְצוּקָה תִּתְקְפֵהוּ

כְּמֶלֶךְ עָתִיד לַכִּידוֹר.

(וכן אֶרליך). המצוקה תתקפהו מכל עבר כמלך המתכונן לצור על עיר מכל סביביה (בהשפעת: וחניתי כ ד ו ר עליך וְצַרְתִּי עליך—ישע' כט 3).

תִּתְקְפֵהוּ. מההשואה שהוא משוה אח"כ את ההתקפה של המצוקה (כמלך עתיד לכידור) נראה כי היתה לשרש זה שיכות (למצער פה) להוראת ה ה ק פ ה, ומהשם „תְּקוּפָה" יכול להִוָּצר שרש „תקף" ע"ד „תרם", ו„תרע", ו„תהל" התלמודיים מהשמות תרומה, תרועה, תהלה. וגם בתנך שרש „תעב" מהשם „תועבה" שהוא עפ"י משקלו משרש „יעב". ו„תאב" מהשם „תאבה" משרש „אבה". והכונה: ההתנפלות על האויב מכל עבר, בהַקִּיף אותו.

(26) יָרוּץ אֵלָיו בְּצַוָּאר; בַּעֲבִי גַּבֵּי מָגִנָּיו. צלצול.

(30) לֹא יָסוּר מִנִּי חֹשֶׁךְ.=לא יסור מִנּוֹ חשך; החשך לא יסור ממנו.

יוֹנַקְתּוֹ תְּיַבֵּשׁ שַׁלְהָבֶת וְיָסוּר בְּרוּחַ פִּיו. וְיָסוּר=ויסַעַר, וחסרה פה העין (וכן פרלים ודוהם), פיו=פִּרְיוֹ, וחסרה פה הריש (תלמידי מר מורנו לוי, וכן ג"ייץ ודוהם). והכונה: שרשו טמון בהשך (בארץ) ולא יצמה, ואם יוציא יונקת תבוא שלהבת ממעל לאדמה וּתְיַבְּשֶׁנָּה או תשרפנה, ואם יוציא פרי תבוא הרוח ותסערהו או תַּשִּׁירֵהוּ (עפ"י תרגום השבעים: וְיִשּׁוֹר=וְיִשַּׁר משרש „נשר" התלמודי בהוראת נפל [1].

בפסוק זה ישנה השאיפה לצלצול המלים: תְּיַבֵּשׁ שַׁלְהֶבֶת; ומזה ראיה כי המלה האחרונה היתה באות ר כי ע"ז ישלם הצלצול: ויסור ברוח פריו. ואם נגרם: פִּרְחוֹ יתוסף צלצול האות ה: ברוח פרחו.

(32) בְּלֹא יוֹמוֹ תִמָּלֵא. קרי: יִמָּלֵא. יִכָּרֵת לפני הגיע זמנו להכרת ולמות.

שרש מ ל א דומה בהוראתו לשרשי: מול, מלל, מהל, נמל, המורים כלם על כריתה (תמלאמו נפשי—שמות טו 9).

1 והוא מבנין הקל. ובזה סרה טענת טורציגר האומר כי אחרי שהפעל שבחצי הראשון של הפסוק (תְּיַבֵּשׁ) היא בצורת פִּעֵל צרך גם הפעל כח"ב להיות כך.

איוב (לעיל ט 20) רק בכונה אחרת: איוב מתלונן על שבט האלהים אשר עליו ואשר „לא יתנהו השב רוחו", והוא כ״כ מבלבל עד אשר אפלו אם יצדק ידבר פיו אחרת ממה שעליו לטען ופיו בעצמו ירשיעהו [1]; ואליפז טוען כי הוא איננו צריך כלל להרשיע את איוב, כי פי איוב בעצמו ירשיעהו יען כי אין לו במה להוכיח צדקתו מאחר שאיננו צדיק, וככה עשה מחבר הספר לעיל (ט 2) בשימו בפי איוב דברי אליפז (ד 17) בכונה אחרת.

(8) הַבְסוֹד אֱלוֹהַ תִּשְׁמָע. אם היתה מלת „סודי" שֵׁם היה צריך לבוא אח״כ „תבוא" ולא „תשמע". אך כנראה היא מ ק ו ר, כאלו היתה בשורק (כמו: בְּקוּם, בְּשׁוּב), והבֵּית היא בית־הזמן, והכונה: האם שמעת דבר ב ש ע ת הִוָּעֵץ אלוה עם פמליא שלו.

(10) כַּבִּיר מֵאָבִיךָ יָמִים. ע״ד התַּמְיִיז הערבי, כנז׳ לעיל יא 9. ובספרי הדקדוק הערבים מביאים דגמה כזו בדיוק: اكبر منك عمراً

(12) מַה יִּקָּחֲךָ לִבֶּךָ. בערבית מורה שרש „יקח" (وقح) על עזות הפנים, והכונה: מה מֵעֵז לבך אותך או את פניך? איך התחצפת כל כך? ועפי״ז היה צ״ל: יְקַחֲךָ בקוף רפה, או יְיַקְּחֲךָ. (וכן איתן).

(13) כִּי תָשִׁיב אֶל אֵל רוּחֶךָ. המחבר משנה כדרכו את המבטאים הנמצאים כבר מהוראתם הרגילה לאחרת השונה ממנה לגמרי. ומהמבטא: והרוח תשוב (אחרי המות) אל האלהים (קהלת יב 7) עשה את המבטא ההוליי: „הנך משיב את ד ב ר י־הרוח שלך (ראה פסוק 2 לעיל) אל האלהים" [2]. כנראה מהחלק השני של הפסוק: והוצאת מפיך מלין.

וְהֹצֵאתָ מִפִּיךָ [3] מִלִּין. מלים סתם. דברים בטלים.

(20, 21) הלוקת שני הפסוקים האלה לפי הענין היא כך:

כָּל־יְמֵי רָשָׁע	הוּא מִתְחוֹלֵל
וּמִסְפַּר שָׁנִים נִצְפְּנוּ לֶעָרִיץ	קוֹל פְּחָדִים בְּאָזְנָיו
בַּשָּׁלוֹם –	שׁוֹדֵד יְבוֹאֶנּוּ.

וּמִסְפַּר שָׁנִים נִצְפְּנוּ לֶעָרִיץ.=שנות מספר; השנים המעטות אשר

1 ומכאן ראיה כי הנסחה „פי" בפסוק ההוא (ט 20) נכונה ואין צרך לתקן „פיו" כדעת אחדים מהמבקרים החדשים.

2 ואין צרך לתקן בֶּר: תָּשִׂים או תָּשִׁית. או: תָּשִׁיב, כתקון בֶּר בהוצאת קיטל.

3 מה משֻׁנה תקון ביקל: „מַפּוּחַ" (הוצאתָ מלים במפוח; או: כמו במפוח) בחשבו כי על הוצאת מלים מהפה אין מקום להאשמה, ולא התבונן לשנינה שבמלת „מלין".

במלים: בפיהם... ויפצפצני... יפלה... ישפך... פני... עפעפי...
(17) בכפי... ותפלתי...

(11) אֵל אֶל עֲוִיל וְעַל.... צלצול הברות בזא״ז.

(12) וְאָחַז בְּעָרְפִּי וַיְפַצְפְּצֵנִי. בהשפעת: שִׁיאָהֳ וְנָפִיץ (תהלי׳ קלז 9).

(14) יָרֻץ עָלַי כְּגִבּוֹר. בהשפעת: כ ג ב ו ר ל ר ו ץ ארח (תהלי׳ יט 6).
פֶּרֶץ יָרִיץ. צלצול.

(15) עָלֵי גִלְדִּי וְעֹלַלְתִּי.... צלצול.

(18) אֶרֶץ! אַל תְּכַסִּי דָמִי וְאַל יְהִי מָקוֹם לְזַעֲקָתִי. אל יהי מקום ב ך (בקרבך, במעמקיך) לזעקת דמי. כשם שהוא מבקש שלא תכסה דמו כך הוא מבקש שלא תטמן זעקתו בקרבה, כי אם תפריץ צעקתו מתוכה, כמו שכתוב בדברי האל אל קין: ק ו ל ד מ י אחיך צועקים אלי מ ן ה א ד מ ה (בראש׳ ד 10)[1].

(19) גַּם עַתָּה. בשעה ש ה א ר ץ מְכַסָּה על דמי יש לי עדי ב ש מ י ם ממעל.

(20) מְלִיצַי רֵעָי!. בהתול מר: אתם רֵעַי שהנכם ממליצים עלי כל כך יפה! (כונתו האמתית היא כי הם שהיו צריכים להמליץ עליו מחפאים עליו כל מיני עונות ופשעים). אִתְּכם אין לי עוד מה לדבר. ורק אל אלוה בעצמו זולגת עיני דמעה.

(22) פסוק זה שיך בענינו אל הפרק הבא, ופרק זה נגמר בפסוק הקודם.

כִּי = אכן, ובאה מלה זו בהתחלת הפרק כמו שבאה בראשית פרק יד ו־טו בס׳ ישעיה, וכן להלן בראשית פרק כח.

פרק יז.

(2) תָּלַן, עתיד קל על משקל יִפְעַל משרש .לן״ אשר המדקדקים קוראים לגזרתו בשם גזרת נע״ו ונע״י. שרשי הגזרה הזאת הם בעלי שתי אותיות הבאות עפ״ר בתנועה א רֻ כּ ה וע״כ הם עפ״ר באים באות ו או י. וכשם שהננו מוצאים בגזרת השלמים של השרשים בעלי שלש אותיות שלשה משקלים בבנין הקל בעבר (שָׁמַר, יכל, חָפֵץ) ובעתיד ירכַּב, יִשְׁמֹר, יִתֵּן), כן הננו מוצאים גם באלה ג׳ משקלים בעבר (קָם, בּוֹשׁ, מֵת), ובדרך כלל שני

1 וכמה מפלפל באורו של אֶרליך: ארץ! אל תכסי דמי ואז לא יהיה מקום (=סבה וגורם) לזעקתי. וכמגצח הוא מתקומם כנגד המבארים האחרים וקורא: ככה מגששים בחשך כאשר אין מבינים להעזר בבאור התנך בלשון התלמוד.

והמחבר לוקח כדרכו מבטא קבוע „מָלְאוּ ימי פלוני (בראשית כה 24, כט 22, אסתר ב 12, ועוד) ומשנה אותו להוראה אחרת לגמרי. והוסיף על זה גם צלצול האותיות: בלֹא יוֹמוֹ ימלֵא. ואין לטען שהאות א בלתי נבטאת בשתי המלים „בלא" ו„ימלא" כי ידוע הדבר שלפנים היתה אות זו נבטאת תמיד, כמו שהיא נבטאת בערבית הספרותית עד היום, וגם האלף שבמלת „לָא" בערבית (لا) שאיננה נבטאת בשפה הספרותית היא נבטאת הרבה בשפה המְדברת בבואה יחידה מבלי פעל אחריה, ואומרים „לָאְ".

ומפני שני טעמים אלו אי אפשר לדעתי לקבל את דעת פֶּרלֶס כי האלף במלת „תמלא" היא מְיֻתרת והתגלגלה (!) ממלת „שָׁוְא" הראשונה חסרת האלף שבפסוק הקודם, הרחוקה ממנה כל כך.

(34) עֲדַת־. מלה זו מקבילה למלת „אָהֳלֵי־" שבחצי השני של הפסוק, והוראתה: בית, מקום מועד, והיא משרש „יעד" כמלת „עֲצַת—" משרש „יעץ".

וְאֵשׁ אָכְלָה אָהֳלֵי שֹׁחַד. צלצול.

פרק טז.

(2) כָּאֵלֶּה, גם פה בבטוי של בוז לדברי חבריו.

(3) הכונה: היבוא פעם קץ לדברי רוח? ואם אין לך דברים נכוחים לענות מה מכריחך לענות? הן יותר נכון לשתק.

(5, 6) יַחְשֹׂךְ:.... יַחֲשֹׂךְ, חוזרת אותה מלה בצורה אחרת.

(7) הֶלְאָנִי. הניעני למצב שלא אוכל לעשות דבר (ר' לעיל ד 2), ולפי הענין היה צ"ל: הלאתני, או (כתקון טורצינר): תַּלְאֵנִי.

הֲשִׁמּוֹתָ כָּל־עֲדָתִי. ההרבת כל ביתי (ר' לעיל טו 34).

(8) המלים „ויקם בי" בראשית ח"ב של הפסוק הן כנראה רק הכפל ממלת „ותקמטני" שבראש ח"א של הפסוק; והעקר:

וַתִּקְמְטֵנִי לְעֵד הָיָה   כַּחֲשִׁי בְּפָנַי יַעֲנֶה.

וכונת הכתוב: הדבר הזה שקמטת את פני קמטים (כפני הזקנים) היה לעֵד על מעשי רדיפתך אותי, וכחשי (רזוני) אשר בפני יעיד על זאת.

והנה גם פה השתמש המחבר במבטא קבוע של „עדות על כחשו (שקְרוֹ) של איש בפניו וקבעהו בחריצות בהוראה אחרת לגמרי.

(10) בפסוק זה ובפסוקים 12, 14, 15, 16, רב מאד צלצול ההברה „פר־רפ": פָּעֲרוּ... בחרפה.... ויפרפרני.... בערפי.... יפרצני פרץ... פרץ... תפרתי... בעפר.... פני חמרמרו. והאות פ נמצאת מלבד זה

לדעתי מורה הפֶּסֶק אשר אחרי המלים „עד אנה" כי צריך להפסיק ביניהן ובין מה שאחריהן, בתור חלק מיחד ואת הפסוק צריך לקרא באפן זה:

עַד־אָ֫נָה ?

תְּשִׂימוּן קִנְצֵי לְמִלִּין ! תָּבִינוּ וְאַחַר נְדַבֵּר.

כלומר: עד מתי תמשיכו מצב כזה? שימו קץ למלים (לדברים בטלים, כהוראת מלה זו במקומות שונים בספר זה). הבינו בראשונה ואחרי כן נדבר ונתוכח. ור' לעיל ז 1; וכן גם המלים: זכר נא! (ד 7): ומלת „הנה" (ה 17 ו27); והמלים: נֹצר האדם! (ז 20).

סגנון של קריאה כזה (עד־אנה?!), מבלי שיבוא אחרי הקריאה מאמר מבאר אותה, הננו מוצאים למשל בתהלים ו 4: וְאַתָּ֫ יְיָ עַד מָתָ֫י?!

בפסוק זה הננו מוצאים נטיה בולטת לצלצול אות נ (אנה, תשימון, קנצי, למלין, תבינו, נדבר). וכן באה הנון הנוספת במלת תשימון שבעקר לא היה לה מקום, בהיותה פה בהוראת הצווי.

ואולי באה גם מלת קנצי בצורתה זו (בנון במקום הדגש החזק) למלוי השאיפה הזאת.

קִנְצֵי, אולי בעקר קִנְצִי בחירק, והוא שם ביחיד (קֵנֶץ מן קֵץ כמו — להפך — אַף מן אֶנֶף) בתוספת יוד בסופו שהיא משרידי סמני היחסים בשם, בתאר, ובמלה, ע"ד נאדרי, בִּלְתִּי, מִנִּי, וכיו"ב.

תְּשִׂימוּן קִנְצֵי לְמִלִּים. מאמר זה מקביל ממש למאמר איוב בהתחלת תשובתו בפרק טז 3: הֲקֵץ לְדִבְרֵי רוּחַ. ואולי שיכת ההא של מלת „אנה" שלפני „תשימון" גם למלה זו, ובעקר: עד אנה?! הַתְּשִׂימוּן קנצי למלין? ועפ"ז יובן היטב העתיד הבא פה במקום שהיה הצווי צריך לבוא.

(4) טֹרֵף נַפְשׁוֹ בְּאַפּוֹ הַלְמַעַנְךָ תֵּעָזַב אָרֶץ וְיֶעְתַּק.... צלצול.

(7) יֵצְרוּ. משרש צר (צרר). זהו מדרך השרשים האלה המורים על מצב (לא על פְּעֻלָּה בין יוצאת ובין עומדת!) כי העתיד שלהם הוא ע"ד התאר (הבינוני) שלהם בהוספת אות איתן לפניהן בצירה: יֵ—חַם, יֵ—מַר, יֵ—צַר, יֵ—קַל, יֵ—רַךְ, יֵ—רַע, יֵ—שַׁם יֵ—תַם לאמר: יהיה חַם, מַר, צַר, קַל וכו'. ובתוספתא: ייקר=יֵקַר (שבת פ"ג מ"ד) ייצן=יֵצַן (שבת פט"ו מ"ג) לאמר: יהיה קַר, צונן, וברבים: יֵ—חַמּוּ, יֵ—קַלּוּ [1]. ומזה בתהלים (יט 14) אֵיתָם (בקמץ באתנה) בהוראת אהיה תָּם, והיוד באה שם להורות על קריאת האלף בצירה (לפני המצאת הנקוד, כמו במלת:

---

1 לפני אות שאינה מקבלת דגש נפלה התנועה באות שלפניה לגמרי: יֵ—צְרוּ בפסוק זה, ובנחמיה ב 3: יֵ—רְעוּ.

משקלים בעתיד (—, יקום, יריב) ולפעמים בא שרש אחד בשני המשקלים יחד (ישום—יָשִׂים, ידון—יָדִין, ימוש—יָמִיש, וכיו"ב), ופה הננו מוצאים את המשקל השלישי החסר לנו בכלל בגזרה זו, הוא משקל יפעַל, ובמקרה בא זה בשרש אשר ממנו ישנם כבר בַּלשון שני המשקלים האחרים: אָלַן, אָלוֹן, אָלִין. ואין פה כל מקום לעתיד מְקֻצר (כדעת בְּדה), וכן אומר דריבר: עתיד מְקֻצר פה איננו במקומו.

הערה: כל ארבעת הפסוקים 2—5 הם בלתי מובנים.

(7) וִיצֻרַי כַּצֵּל כֻּלָּם. צלצול.

(8) וְנָקִי עַל חָנֵף יִתְעֹרָר. גם הנקי גם החנף מתעוררים ומשתוממים לגורלי, אפִלו החנף, ע"ד (בראש' לב 12): והכני אֵם עַל בָּנִים, ועוד כאלה. (תלמידי מר משה בן־יוסף).

(9) וְיֹאחֵז צַדִּיק דַּרְכּוֹ וּטְהָר־יָדַיִם יֹסִיף אֹמֶץ. בהתול: כאומר: אחרי מעשים כאלה, אחרי הגמול שגמלוני על צדקתי, יאחז־נא הצדיק דרכו הלאה, וטהר־הידים יוסף אמץ להמשיך טהרתו! האם אפשר דבר כזה?

(13) אִם.= אכן. (ע' לעיל ו 13).

אֲקַוֶּה שְׁאוֹל בֵּיתִי. אקוה, פעל לקוה מהשם ק ו, בהוראת: אַטה קו לכונן ולבנות ביתי בשאול. ואין פה כל מקום להוראת תקוה הרגילה.

(16) אִם.=אכן, כמו בפסוק 13.

נָחַת.=נָחַת, מלרע. ומלה זו היא א ו ל י ג"כ (ר' לעיל פסוק 2) עתיד קל למדברים בעדם משרש הת—חות, בהוראת שרש „נחת" (ירד) משקל יִפְעַל מגזרה זו. (וע' לעיל ט 17 בנוגע לקרבת הגזרות חפ"נ ונע"ו).

פרק יח.

בפרק זה באו שלשת הפסוקים הראשונים (2—4) כעין הקדמה, ומפסוק 5 והלאה עד סוף הפרק בא תאור האחרית הרעה של הרשע, אשר יהיה למשל בפי כל.

(2) עַד־אָנָה! תְּשִׂימוּן קִנְצֵי לְמִלִּין. לפי הענין היה צריך להיות: עד אנה ל א תשימון קנצי למלין; אך ע"י הוספה זו נעשה החלק הראשון של הפסוק ארך יותר מדי כנגד החלק השני אשר בו רק שלש מלים. לבאורים ותקונים מעין: „קנצי" משרש „קנץ" (قنص) הערבי המורה על צוד ציד, ותהיה הכונה: „עד אנה תשימו פחים ומלכדות לצוד מלים" (קסטל ושולטֶנס); או: מהשרש האשורי „קִנְצוּ" בהוראת „כבלים" (פרידריך דליטש); או: „קוֹצֵי" בהוראת: עד מתי תשימו קוצים לדברַי או בדבריכם (רַיְט) — אין כל שחר.

פרק יט

(ב) פסוק זה שהוא התחלת דברי איוב מלא נוגים, ממש כהתחלת דברי בלדד בפרק הקודם, כאלו הוא משלם לו מדה כנגד מדה, וגם כבלדד הוא מתחיל במלים: עד אנה.

עַד אָנָה תּוֹגְיוּן נַפְשִׁי וּתְדַכְּאוּנַנִי. צלצול; ואולי היתה גם המלה „במִלִּים" בעקרה „במִלִּין" בנון.

(3) תַּהְכְּרוּ. מהמלים הנמצאות רק פעם בתנך (אם לא נחבר אליה את המלה „הַכָּרַת" שבישעיה ג 9, שלפי כל הנראה אין כל שיכות בין שתיהן).

לשרש „הכר" זה ישנה כנראה ההוראה הנשכחה לשרש „חקר" (בחלוף: ח–ה, ק–כ) שהיא כהוראת שרש חקר (حقر) בערבית, והיא: בּוּז ל.... ומזה: חכם בעיניו איש עשיר, ודל מבין יַחְקְרֶנּוּ (משלי כח 11)=יָבוּז לו כי פה אין כל מקום לחקירה ודרישה. וכן אולי תצדק הוראה זו במאמר: וְחֵקֶר כבודם כבוד (משלי כה 27ב) הבא אחרי הפסוק הנומר במאמר: צדיק מָט לפני רשע, כלומר: הצדיקים המָּטים לפני הרשעים גם הבוז אשר יָבוּזוּ הרשעים לכבודם נחשב לכבוד להם (החלק הראשון של פסוק זה—27א: „אָכֹל דבש הרבות לא טוב" אין לו כל קשר עם מה שלפניו ולא עם מה שלאחריו, ופה חסר חלק לו והלק להיב של הפסוק), והלק זה של פסוקנו פה מתאים מאד אל מה שלפניו: זה עשר פעמים תַּכְלִימוּנִי, לא תֵבוֹשׁוּ לָבוּז לי [1].

(10) יִתְּצֵנִי סָבִיב וָאֵלַךְ. כבר נזכר לעיל (לפסוק יד 20) ששרש „הלך" גם בצורת „ילך" מורה לפעמים על הכליון והמות, וכנראה כן היא גם הוראת „ואלך" פה המתאימה מאד אל „יתצני סביב" שלפניה, ולהוראה הרגילה של שרש הלך אין כל טעם פה.

(11—13) בפסוקים האלה שולטת ההברה „יַחַ": וַיִּחַר, וַיַּחְשְׁבֵנִי, יַחַד, וַיַּחֲנוּ, אַחַי, ואולי זוהי סבת צורת וַיִּחַר ת' וַיִּחַר.

(13) זָרוּ מִמֶּנִּי. קשה פה חבור „ממני" אל „זרו" במקום „לי", וכן אין זה מקביל אל „הרחיק" שלפני זה, וכנראה צ"ל פה: סָרוּ. (תלמידי מר יהודה בורלא, ובן חיות).

כמעט כל הפסוקים פה הם בעלי שלשה חלקים, ופסוק זה של שני חלקים שני חלקים מוזר פה, וכנראה צריך להלק שני פסוקי 14, 15 באפן זה:

---

1 גם איתן מצא דמיון חקר העברי בשני הפסוקים הנ"ל לשרש חקר הערבי אך הוא מבאר את הפסוק השני אחרת.

תֵּיָעָשֶׂה — שמות כה 31 — שלא לקרא: תַּעֲשֶׂה), כדי שלא לקרא מלה זו: אֶתֵּם (בדגש החזק) אשר לה הוראה אחרת, הוראת הגֹמֶר.

יְצָרוּ צְעָדֵי... עֲצָתוֹ. צלצול.

(9) יַחֲזֵק עָלָיו צַמִּים. כבר התבאר לעיל (ד 3) כי עקר הוראת שרש „חזק" הוא ההדוק. ופה בא ג"כ בהוראה זו: הפח מְצַיר פה כרשת (שבפסוק שלפני זה) אשר בשפתה מסביב ישנן כעין טבעות אשר דרכן עובר החבל. ובהִתָּפֵשׂ הדג או הדגים בתוכה ממהר הדיג למשך את החבל והטבעות מתהדקות אחת אל רעותה מבלי הת אפשרות לדגים להמלט מהרשת. טבעות אלו נקראות כנראה בשם „צַמִּים". וכן מורה השרש צם־צמם (صمم בד"ח על המַ"ים) בערבית על התכווצות דבר. ומזה התפתח בתלמוד השרש צמת, וקראו בשם צֹמֶת (או צוֹמֶת) הגידין למקום שבו הגידים קשורים ומהֻדקים יחד. ואמרו (חולין ע"ו): צומת הגידין שאמרו: מקום שהגידין צומתין בו, וממקום שצומתין עד מקום שמתפשטים.

והוא מתאר פה יפה כי: שֻׁלחה רשת ברגליו, והחבל של הרשת טמון בארץ והוא איננו רואהו, ופתאם אוחז הפח בעקבו והוא נתפש, ותופשהו מְהַדק תכף את הצמים למען לא יוכל עוד להמלט.

יֹאחֵז.... יַחֲזֵק. צלצול.

(12) וְאֵיד נָכוֹן לְצַלְעוֹ. על באור התרגום הארמי: לצלעו — לאנתתיה (=לאשתו) יש להעיר כי בתלמוד משתמשים במלה זו להוראת האשה: ת"ר הרי את אשתי.... מְקֻדשת, צלעת, (אם אמר במקום אשתי „צלעתי") מהו? (קדושין ו).

וגם מליצה זו לקוחה ממקום אחר אשר שם היא בהוראה אחרת, כמנהג המחבר במקומות שונים. בתהלים לח 18 כתוב: כי אני לצלע נכון, ושם באור מלה זו: לשֶׁבֶר, לאסון (כמו לעיל יב 5: נכון למועדי רגל), ופה הפך את הסדר ושִׁנָּה הוראת „צלע", ויצאה מליצה חדשה.

(15) בְּאָהֳלוֹ מִבְּלִי לוֹ. צלצול.

(16) שָׁרָשָׁיו יִבָשׁוּ. צלצול.

וּמִמַּעַל יִמַּל קְצִירוֹ. לקח המחבר מליצה רגילה הנמצאת בעמוס ב 9, (ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת), בישעיה לז 31, (ויספה.... שרש למטה ועשה פרי למעלה) ובכתבת אשמנעזר שורה יא—יב, (אל יכן לם שרש למט ופר למעל) והוסיף לה כדרכו את צלצול האותיות: וממעל ימל, שאיננה בכל המקומות ההם.

(18, 19) וּמִתֵּבֵל יְנִדֻּהוּ: לֹא נִין לוֹ וְלֹא נֶכֶד. צלצול.

19 תעבוני כל מתי סודי
וזה אהבתי נהפכו בי:
20 בעורי ובבשרי דבקה עצמי
ואתמלטה בעור שני:

26 ואחרי עורי נקפו זאת
ומבשרי אחזה אלוה:
27 אשר אני אחזה לי
ועיני ראו ולא זר
(כלו כליותי בחיקי).

21 חנוני חנוני אתם רעי
כי יד אלוה נגעה בי:
22 למה תרדפני כמו אל
ומבשרי לא תשבעו:

28 כי תאמרו מה נרדף לו
ושרש דבר נמצא בי:
29 גורו לכם מפני חרב
כי חמה עונות חרב
(למען תדעון שדון).

23 מי יתן איפוא ויכתבון מלי
מי יתן בספר ויֻחקו:
24 בעט ברזל ועופרת
לעד בצור יחצבון:
25 ואני ידעתי גואלי חי
ואחרון על עפר יקום:

פרק כ.

בפרק הזה, כמו בכל פרקי התהלת וכוח אחד המתוכחים בספר זה, באה פתיחה קצרה (2, 3), ואחריה עובר המתוכח אל הענין עצמו.

בנוגע לענין עצמו יש כנראה גם בפרק זה ערבוביה בסדור הפסוקים, ולפי תכנם צריך לסדרם לפי דעתי באפן שיתברר להלן:

צֹפר אומר לברר את הענינים האלה:

א. (4—9, 11) הצלחת הרשע היא אך לרגע, ואחרי הגיעו אל המדרגה היותר עליונה יבוא קצו, יאבד לנצח בעצם ימי עלומיו.

ב. (19, 10, 28, 26 ח״ב וח״ג) אם יחמס הרשע וידכא דלים יבוא יום שיכרח להשיב את גזלתו ולפיּס את המדֻכּאים; ואם יגזל בית שלא בנהו יחרב הבית במים או באש בבוא יומו.

ג. (12, 13, 20, 15, 18, 21, 14, 16, 22—26 ח״א, 27). אם יאמר החומס הזה להסתיר את גזלתו, יכרח להשיבה; וגם אם יבלענה והיא כבר בתוך מעיו — משם ישוב ויקיאנה כמו שהיא מבלי שיהנה בה כלל (12, 13, 20, 15, 18), או שלא ישאר דבר ממה שבלע, ולהפך: מאכלו יהפך בקרבו לרעל אשר יהרגהו (21, 14, 16); ופעם יקרה שאחרי שימלא בטנו בחמס ושד

חָדְלוּ קְרוֹבַי וּמְיֻדָּעַי שְׁכֵחוּנִי גָרֵי בֵיתִי׃
(י)אַמְהֹתַי לְזָר תַּחְשְׁבֻנִי נָכְרִי הָיִיתִי בְעֵינֵיהֶם׃

וע״ז לא ינדל נם הלק א בפסוק 15 באפן מבהיל: גָרֵי בֵיתִי וְאַמְהֹתַי לְזָר תַּחְשְׁבֻנִי, בשעה שכל החלקים האחרים קטנים. (תלמידי מר מאיר בגדנובסקי, וכן נם ארליך וטורצינר).

ולכן באה מלת תחשבוני (תחשבנה אותי), בהיות הפעל מוסב רק על „אמהותי" ולא על „גרי ביתי", כי באפן זה היה צ״ל: יחשבוני.

(18) גַּם עֲוִילִים מָאֲסוּ בִי. המם של עוילים היא כפל המם של מאסו. בעקר: עֲוִילַי, עוילי הימים ילדי ביתי. כי בכל הפסוקים שלפני זה ושלאחריו בא תמיד כנוי המדבר־בעדו אחרי השמות.

עֲוִילַי. (עפ״י הכתוב לעיל). בני משפחתי, כהוראת שרש עול (عِيل) בערבית אשר הבינוני בל״נ ממנו (عائلة) הוראתו: המשפחה, בני הבית (תלמידי מר יצחק עבדי, וכן: וֶצשטין בהערותיו לפרוש דֶליטש, ואחרים).

(19) מפסוק זה עד סוף הפרק חסרים הדברים בסדורם הנוכחי כל המשך, וההתימה של חלק מהספר שישנה פה נבלעה ע״י סדור זה בתוך הדברים ובאמצעם עד כי לא נִכּרה עוד.

דבר זה בא כנראה ע״ז שהיו לכתחלה הפסוקים מְסֻדרים בחצאי פסוקים בשני עמודים זה כנגד זה, כל שני פסוקים לבדם; א, ב, כנגד: ג, ד. ובסוף באה ה ח ת י מ ה בשלשה פסוקים מסדרים ג״כ בשורות של חצאי פסוקים ב א מ צ ע ה ד ף. ואח״כ באו המעתיקים וקראו עמוד א כלו מלמעלה למטה, ואליו צרפו את פסוקי החתימה שבאמצע הדף, ואחרי כן קראו את הכתוב בעמוד ב, ויצא לנו ע״ז הסדור שלפנינו.

עפ״י הסדור המשֻׁער הזה יש המשך לדברים, והבנה, וחתימה יפה לטענות איוב. ועל ידו נמצא כי הכפלת המלים „עורי" ו„בשרי" באה בשני פסוקים ב ז ה א ח ר ז ה, וכן הכפלת פעל „רדף", כמו שבאה גם בסדור הנוכחי הכפלת מלת „אֶחֱזֶה", ומלת „חרב", ומבטא „מי יתן" בזה אחר זה, ומלת „חנוני" בזה על יד זה.

וזהו הסדור לפי מה שהיה כנראה:

(2, 8) עקר הכונה היא: יען כי הנני חש ומרגיש, והנני שומע מוסר כליותי (ר' להלן) על אשר הנני שומע טענות איוב המזֻיפות ומחריש — לכן ישיבוני שׂעפי ורוח־מִבינתי (ר' להלן) מה שאגיד להלן.

וסדר שני הפסוקים לפי הענין הוא ככה:

(ו)בַּעֲבוּר חוּשִׁי בִי ‖ (ו)מוּסַר כְּלִמָּתִי אֶשְׁמָע
לָכֵן שְׂעִפַּי יְשִׁיבוּנִי ‖ וְרוּחַ מִבִּינָתִי יַעֲנֵנִי.

וּבַעֲבוּר. וו החבור מיֻתרה ומקומה מתאים יותר לפני מלת „מוסר".

כְּלִמָּתִי. המם במלה זו נוצרה כנראה מחבור שתי האותיות י ו והעקר: מוסר כליותי, כמו (תהלים טז 7): י ס ר ו נ י כליותי. (וכן פֶּל וטורצינר).

מִבִּינָתִי. הצרוף הזה: „רוח מִבינתי" הוא קשה. ולדעתי צריך לקרא מלה זו: מְבִינָתִי, מהשם מְ ב י נָ ה (ע"מ: מְרִיבָה, מְלִיצָה—השמות המפשטים) בהוראת „בינה". והכונה: רוח התבוננות, בשאלה זו יענני.

(4) הֲזֹאת יָדַעְתָּ. לפי הענין חסרה פה מלת „לא". והכונה: האם את הדבר הזה לא ידעת?[1].

ומלת „כִּי" שבראשית הפסוק הבא, מקומה לפי הענין אחרי „הזאת [לא] ידעת". והכונה: האם אינך יודע זאת כי מִני עד, למן היום שהושם אדם עלי ארץ, רננת הרשע היא תמיד רק לזמן קצר? כי אי אפשר שיאמר לאיוב: היודע הנך (או: האינך יודע) דבר זה מאז ומעולם, מיום בריאת האדם.

שִׂים. מקור פְּ ע וּ ל, של בנין הקל = הוּשָׂם. ובערבית בא העבר של תולדת הקל בנע"ו על משקל זה: قيل بيع.

(5) רִנְנַת רְשָׁעִים מִקָּרוֹב. בכל הפרק הוא מדבר על הרשע בלשון יחיד. ולכן נראה כי המם שבסוף מלת רשעם (שהיתה חסרה יוד בעקרה) היא כפל המם של מקרוב. והעקר: רננת רשע מקרוב.

(7) כְּגֶלְלוֹ. מלה זו מתאימה לַשם גָ'לָל (جلال) בערבית שהוראתה: גְדֻלה ורוממות[2]. ואחרי אָמְרוֹ: אם יעלה לשמים שיאו, וכו', הוא גומר: כאשר יתרומם כבר למעלה ראש (כגללו) יאבד פתאם לנצח ואיננו. וכן עפ"י תרגום

1 עפ"י תרגום השבעים היתה פה מלת „הלא" במקום „הזאת".— והרס"ג בבאורו אומר: אָמְרוֹ „הזאת" הוא אִשור וחזוק אף כי בראש המלה הא. וכמוהו: הנגלה נגליתי אל בית אביך (ש"א ב 27) שהוא חזוק ההודעה.

2 גם אֵוַלד מביא השואת מלה כגללו אל השם גָ'לָל הערבי; אך אֶרליך מוצא כי השערה זו מתנגדת לשמוש הנהוג בעברית, מבלי לבאר במה היא מתנגדת.

ישלח בו האל חרון אפו וימטר עליו חצים בבשרו. וגם אם יברח תרדפהו
המת האל וכל העולם יתקומם כנגדו (22—26 ה״א. 27).

ד. התימה (29).

ליתר בהירות יבואו הפסוקים מסדרים לפי ענינם:

4 הזאת ידעת מני־עד
מני שים אדם עלי־ארץ:
5 כי רננת רשעים מקרוב
ושמחת חנף עדי רגע:
6 אם־יעלה לשמים שיאו
וראשו לעב יגיע:
7 כגללו לנצח יאבד
ראיו יאמרו איו:
8 כחלום יעוף ולא ימצאֻהו
ויֻדד כחזיון לילה:
9 עין שזפתו ולא תוסיף
ולא־עוד תשורנו מקֹמו:
11 עצמותיו מלאו עלומו
ועמו על־עפר תשכב:

---

19 כי רצץ עזב דלים
בית גזל ולא יבנהו:
10 בניו ירצו דלים
וידיו תשבנה אונו:
28 יגל יבול ביתו
נגרות ביום אפו:
26 תאכלהו אש לא־נֻפח
ירע שריד באהלו:

---

12 אם־תמתיק בפיו רעה
יכחידנה תחת לשונו:
13 יחמל עליה ולא יעזבנה
וימנענה בתוך חכו:
20 (כי) לא־ידע שלו בבטנו
בחמודו לא ימלט:

15 חיל בלע ויקאנו
מבטנו ירשנו אל:
18 משיב יגע ולא יבלע
כחיל תמורתו ולא יעלס:

---

21 אין־שריד לאכלו
על־כן לא יחיל טובו:
14 לחמו במעיו נהפך
מרורת פתנים בקרבו:
16 ראש־פתנים יינק
תהרגהו לשון אפעה:

---

22 במלאת שפקו יצר לו
כל־יד עמל תבאנו:
23 יהי למלא בטנו
ישלח־בו חרון אפו
וימטר עלימו בלחומו:
24 יברח מנשק ברזל
תחלפהו קשת נחושה:
25 שלף ויצא מגוה
וברק ממררתו.
יהלך עליו אֵמים....
26א כל חשך טמון לצפוניו:
ינלו שמים עֲונו
27 וארץ מתקוממה לו:

---

29 זה חלק־אדם רשע מאלהים
ונחלת אמרו מאל:

כי פעל ע ז ב אחרי ר צ ץ איננו אומר כלום׳; אך הוא מציע תקון משנה: „כי נתץ עֹזֶב דלים! (מהשם מ ע ז י ב ה בתלמוד) כדי למצא איזו הקבלה לשם „בית״ הכתוב בה״ב של הפסוק.—הופמן ודוהם מתקנים: עֻזָּב=עָצָב, הוא מרצץ (?) מה שמשיגים העניים בעצב. ופורצינר מציע: עָצָב.

לדעתי יש לשרש „עזב׳ פה ההוראה הערבית אשר לשרש זה (عذب) בבנין פִּעֵל: עִנָּה ענויים קשים, המתאימה מאד להקבלה אל „רצץ׳, ואולי צריך לנקד עִ זֵּ ב בפִעֵל כמו רִצֵּץ, ויתאים גם לבנין הערבי.

בַּיִת גָּזַל וְלֹא יִבְנֵהוּ. גזל בית אשר לא בנהו [1]. וכן: ערים.... אשר לא בנית (דברים ו 10), וערים אשר לא בניתם (יהושע כד 13).

(28) יִגֶל. בעקר: יִגַּל, מגזרת הכפולים ע״מ יָדַּל (ישעיה יז 4) והוא פעל לקוח מהשם גַּל [־אבנים], כלומר: הבית יהיה לגל, יֵהָרֵס על ידי הגשם החזק, וכן למעלה (יז 13): אֲקַוֶּה מהשם קָו.

יְבוּל. זרם או גשם חָזק, מלשון: יוּבַל (ירמיה יז 8), יבלי מים (ישעיה ל 25). ושרש יבל־ובל (وبل) בערבית מורה על ירידת הגשם בהזקה. ומזה „סְבוּל׳ ע״ד הפ״נ, כמו: מַדָּע משרש י ד ע. ומלת „יבול׳ היא פה בהוראת „יבול״, לאמר: ע״י יְבוּל.

נִגָּרוֹת בְּיוֹם אַפּוֹ. ביום־האף (של האל) שיבוא על הרשע יהיה ביתו ע״י הגשם הסוחף לנִגָּרוֹת, לתמִסָּה שלמה, ומלת נִגָּרוֹת היא שם מפשט בחולם ת׳ שורק, ע״ד: חכמות... תתן קולה (משלי...1).

ואחרי תאור ההרס ע״י ה מ י ם בא תאורו ע״י האש:

(16) אש מן השמים אשר לא תחכה שהאדם יפח אותה תאכלהו, וכל מה שישאר באהלו יֵרַע.

ועתה מתחיל תאור חדש, תאור אחרית גזלתו של הרשע.

(12) תַּמְתִּיק.=יַמְתִּיק, בערבית מורה שרש „מטק׳ (مطق) על תנועות הלשון והשפתים אחרי טעימת מאכל הבאות מתוך ההנאה באכילה, והכונה: אם יטעם את הרעה בפיו ויתענג בה.

וְיַכְחִידֶנָּה תַּחַת לְשׁוֹנוֹ. יסתירנה תחת לשונו עד כי אם יכריחוהו לפתח פיו כדי להוכח אם אמנם שם הרעה יעבירנה אל תחת לשונו ויכחש שהיא בפיו, וכן נמשך תאור זה בפסוק הבא (13).

1 דוהם מתקן: „לא בנהו״=[אשר] לא בנהו.— וזה ע״ד: רני עקרה [אשר] לא ילדה (ישע׳ נד 1). ואולי בעקר: „גזל בית לא בנהו״, בהקדמת הפעל ובחבור השם אל הפעל השני המְצַיֵּן אותו.

השבעים 1. ואולי מזה נגזרה גם מלת „בִּגְלַל"=בִּגְדֻלַּת, בזכות גְדֻלַּת פלוני. וכן משמשת בערבית מלת בְּגָ'אה פלאן (بِجاهِ فلان) = בגדלת פלוני, בהוראה זו. ועקר משקל השם הוא גָלָל בשני קמצים כמו בערבית ומזה: בִּגְלַל—, בסמיכות) ופה צריך לנקד עפ"ז: כִּגְלָלוֹ. וכן צריך להיות הנקוד גם לדעת המבארים מלה זו בהוראת גלל הצואה, כי גם שם משקל השם הוא גָלָל. ואולי היו שני משקלים בכלל: גָלָל וגֵלֶל.

(8) וְיֻדַּד. פעול תולדת הקל משרש נדד, כי אין משרש זה בנין הפעיל־הֻפְעַל. (מלת יְנִדֻהוּ, לעיל יח 18, היא משרש נ ו ד).

(9) תְּשׁוּרֶנּוּ מְקוֹמוֹ.=יְשׁוּרֶנּוּ 2, והכונה: מקומו לא יוסיף עוד לראותו (כמו לעיל ח 18: אם יבלענו ממקומו וכחש בו לא ראיתיך). או שחסרה פה אות ב לפני „מקומו", ותהיה מלת „תשורנו" שבה אל העין שבראשית הפסוק, והכונה: העין אשר ראתהו עד כה לא תוסיף עוד לראותו במקומו 3.

(10) לפי הענין, ומהמלים „רצץ... דלים" שבפסוק 19 ו„ירצו דלים" שבפסוק זה, מוכח כי מקומו של פסוק 19 הוא לפני פסוק זה:

כִּי רִצַּץ עָזַב דַּלִּים	בַּיִת גָּזַל וְלֹא יִבְנֵהוּ

בָּנָיו יְרַצּוּ דַלִּים	וְיָדָיו תָּשֵׁבְנָה אוֹנוֹ.

יען כי הוא רִצַּץ וְעִנָּה (ר' להלן) דלים וגזל בתים אשר לא בנה אותם לכן יְכרהו בניו לְרַצות וּלְפַיֵּס את הדלים האלה 4. ולא רק בניו אלא גם ידיו הוא בעצמו תשבנה את אשר רכש בחמס ובאָוֶן 5.

(19) עָזַב. אחרי אָמרו עליו כי רִצַּץ את הדלים אין מובן לזה שיוסיף להגיד עליו כי הוא ע ו ז ב אותם (מבלי להיטיב עמם—?—). הרס"ג הרגיש בזה ובאר: יען כי רצץ (את מי?) וַעֲזָבָם דלים.—אֶרליך הושב כי „כל איש ימצא

1 ואין צרך לתקן: כ ג ל ג ל (גריץ), או: כ ג ד ל ו, כאשר מציע בֻּל.

2 וכן דילמן, דוהם, בֻּדֶה, דריבר ובֻּל. והם חושבים כי ת תשורנו באה בהשפעת „תוסיף" הכתובה לפני זה.

3 וכן הרס"ג וגיקטילה. ודילמן בהשערה שניה. — וארליך אומר: המשורר מכַוּן במלת „מקום" ל„עיר" שהיא בל"נ. אך זה פתרון מקשה.

4 כן מבארים נכון הראב"ע והרלב"ג. אך לפי תרגום השבעים יְ ר צ ו, כלומר: את בניו ירצצו הדלים. אך באפן זה אין כל קשר בין שני חלקי הפסוק.

5 לצרך ההקבלה מתקן בֻּל „כפיו" במקום „בניו", אך השאלה היא אם אפשר לאמר על הכפים שהן מְרַצות דלים. בֻּדֶה מתקן בח"ב „וילדיו" במקום „וידיו", כדי למצא הקבלה ל„בניו". אך לפי"ז קשה המלה „תשבנה" בל"נ. טורצינר: פיו ירַצה. אך לפי"ז יותר נכון: כפיו.

(23) כאשר יהיה אָכְלוֹ זה למלא בטנו אז ישלח האל בו את חרון אפו וימטר עליו 1 בכל כלי מלחמתו.

בִּלְחוּמוֹ. השם „לְחוּם" מורה כנראה על ק ב ו ץ כלי המלחמה, כדרך רֹב השמות שבמשקל פְּעוּל (תלמידי מר משה בן־יוסף).

עָלֵימוֹ בִּלְחוּמוֹ. צלצול. ולכן הוא משתמש פה בצורה מליצית זאת.

(24) ואם יברח הרשע מנשק הברזל של האל אז ירדף א ח ר י ו חץ קשת הנחשת.

תַּחְלְפֵהוּ. כבר התבאר לעיל (יד 7) הוראת שרש ח ל ף בערבית: בוא איזה דבר א ח ר י דבר אחר ב ז מ ן, וכן מורה שרש זה בערבית גם על הצד ש מ א ח ר י דבר במקום, והמלה חַלְף (خلف) הוראתה אחור. ופה הוראת תחלפהו: תבוא מאחריו.

או: תְּפַלְּחֵהוּ, ע"ד י פ ל ח חץ כבדו (משלי יז 23). (תלמידי מר שמחה רַבינשטין, וכן גרייץ). וכן: ומהצת ו ח ל פ ה רקתו (שופטים ה 26) בהוראת: ופלחה (ור' מלון גזניוס־בוהל לשרש חלף).

נֶשֶׁק... קֶשֶׁת. צלצול.

(24—25) **תַּחְלְפֵהוּ... שָׁלַף.** צלצול.

(25) ואם ינסה לשלף ולהוציא (וְיָצָא=וַיֹּצֵא) את החץ מגוו (מְגֵוָה=מְגֵּוֹה =מְגֵּוֹו, ע"ד בְּעִירֹה—שמות כב 4—ועוד כאלה משרידי הצורה הקדומה: מְגֵוֵהוּ), ואת הברק (החץ המבריק, כעין השם ל ה ב ו ל ה ב ת של החנית; או: העף וטס כברק) מתוך מררתו,—כל זה לא יועילהו, יען כי אחרי עשותו זאת:

יַהֲלֹךְ עָלָיו אֵמִים. מאמר זה שקשה לבארו 2 הוא כנראה התוצאה למה שכתוב לפני זה, ולפנינו רק חלק מפסוק שהסר סופו ואשר אולי על ידו היה החלק הזה הנמצא מתברר יותר.

(26 ח"א, 27) וכן הדבר בנוגע לראשית פסוק זה שחסר פה עוד חלק

עָמֵל. אך לפי המבאר לעיל בפסוק 20 יוכל גם משקל עָמֵל להורות הוראת שם מפשט, ע"ד: יָחֵף, שָׁלֵו הנזכרים שם.

1 עָלֵימוֹ=עָלָיו. וכן: איוב כב 2, כז 23; וכן מלת „למו" בהוראת „לו": ישע' מד 15, נג 8. (ור' גזניוס—קויטש § 103, 2 הערה 2).

2 רס"ג מתרגם: תפל עליו אימה, וכן מתקן בַּל: „יפלו" במקום „יהלך". היציג ובֶּדֶּה מפרידים מאמר קטן זה לשנים: יהלך, עליו אימים (יהלך=יכלה, ואולי בהוראת „הלך" שנזכרה כבר לעיל יד 20). דוהם מתקן: יֵהָפְכוּ עליו אימים. טורציגר: יֵהָפֵךְ בהוראת „יגולל".

כִּי. מִיתרת פה לפני הזכרת העֹנש. ואולי באה פה בהוראת: אכן.

שָׁלֵו. ש ם מ פ ש ט בהוראת שַׁלְוָה, למרות היותו תמיד בהוראת תאר. וכן מהתאר יָחֵף: מנעי רגלך מִיָּחֵף (ירמיה ב 25) בתור שם מפשט בהקבלה אל מִצָּמְאָה הכתובה אחיב. ואולי צריכה מלה זו להנקד שָׁלֶו כמשקל שֵׁם, ומזה: בְּשַׁלְוִי (תהלים ל 7).

בַּחֲמוּדוֹ.=וַחֲמוּדוֹ. לא יוכל למלט את החמוד לו, ללבו. (תלמידי מר ש. חֶשין).

וכונת הפסוק: כאשר תהיה נזלתו בתוך מעיו לא ידע מנוחה בבטנו, ולא יוכל למלט בקרבה את אשר חמד.

(15) וסוף סוף יִכָּרה להקיא את חיל הזרים אשר בלע, ומתוך בטנו יגרש האל את החיל הזה.

(18) ואת יגיע [1] זרים זה אשר אכל ישיב ולא יוכל להחזיקהו בקרבו ולבלעהו לנצח. ומה שישיב מן החַיִל הזה יהיה ממש כמו בשעה שבלעהו (כְּחַיִל [2] שבלע כן תהיה תמורתו שיקיא) ולא יספיק אפלו ללעסו (יַעֲלֹס=יִלְעַס, עפ"י תרגום השבעים והפשיטא) ולהנות למצער במעשה הלעיסה.

ועתה באים האפנים האחרים בתור אחרית לבליעתו חיל זרים:

(

(21) מכל מה שיאכל לא ישאר כל שריד, וכל טובו לא יעשה חיל[3].

(14) מאכלו זה אשר בלע יֵהָפֵךְ בתוך מעיו ויהיה למרורת [4] פתנים;

(16) כאלו ינק ראש פתנים, ו[חֲמַת־] לשון אפעה תהרגהו.

ב)

(22) כאשר יִמְלָא צרכו יתחיל תכף להרגיש ברעה המתהוללת כנגדו, ויד כל צרה וצוקה [5] תהיה בו.

---

1 יְגָע, שם בהוראת „יְגִיעַ", וכן במשקלים אחרים: „נְטִיעַ" (תהל' קמד 11) „נְטַע" (איוב יד 9).

2 משקל חַיִל בא גם בנפרד (לא בסמיכות), כגון: שומר מה מִלַּיִל (ישע' כא 11), וכן הננו מוצאים מלת חַיִל עצמה: בְּחַיִל כבד (מ"ב יח 17, וישעיה לו 2).

3 מבטא „על כן" בא פעמים רבות כתנך בהוראת „אכן", כגון: על כן שמים ארגיז (ישע' יג 13), על כן מלאו מתני חלחלה (שם כא 3), על כן אהבתי מצותך (תהל' קיט 126) וכן בפסוק שאח"ז.

4 מרורת=חמת, וכן: אשכלות מרֹרת... חמת תנינים... וראש פתנים (דברים לב 32, 33). „מרורת" בנגוד ל„תמתיק" שבפסוק 12 בהוראתה העקרית (וכן דילמן).

5 המבארים החדשים מתקנים עפ"י תרגום השבעים והוולגטה: עָמָל במקום

(5) וְהָשַׁמּוּ. שְׁבוּ בצער ובדומיה. מלשון: ואשבה משומם (עזרא ט 3) ואני יושב משומם (שם 4). לא מהוראת ההשתוממות (וכן טורציינר, כנגד המבארים האחרים). וזה מקביל אל: ושימו יד על פה. וכן בראש הספר: וישבו.... ואין דובר אליו דבר (ב 13).

פְּנוּ אֵלַי. . . . עַל פֶּה; וְהָשַׁמּוּ וְשִׂימוּ. צלצול.

(9) בָּתֵּיהֶם שָׁלוֹם מִפָּחַד. המם של שלום היא כפל המם של מפחד הבאה תכף אחריה. והעקר: בתיהם שָׁלוּ (היו שלוים) מפחד [1]. כמו לעיל: ישליו אהלים לשודדים (יב 6).

(10) שׁוֹרוֹ עִבַּר וְלֹא יַגְעִל תְּפַלֵּט פָּרָתוֹ וְלֹא תְשַׁכֵּל. צלצול כמעט בכל אותיות הפסוק.

(13) וּבְרֶגַע שְׁאוֹל יֵחָתּוּ. את כל ימי חייהם עד יום מותם הם מבלים בטוב (יְבַלּוּ בַטּוֹב יְמֵיהֶם). ובהגיע זמן מותם גם אז הם יורדים שאולה ברגע אחד מבלי סבל כל יסורי המות [2].

מלת יֵחָתּוּ (=יֵרדו) היא מהשרש הארמי נחת בקל. והיה צריך להיות (בסוף פסוק): יֵחָתוּ (=יִגָּשׁוּ) [3] והשתוה פה עם נפעל מהכפולים (יִסַּבּוּ) כמו שהם משתוים תמיד ביחיד (יֵחַת—יִגַּשׁ).

(16) הֵן לֹא בְיָדָם טוּבָם עֲצַת רְשָׁעִים רָחֲקָה מֶנִּי. הבאורים השונים לפסוק זה וכן כל התקונים השונים אינם משביעים רצון. ולפי דעתי באו שנויים בפסוק זה בכנויים באפן זה: המם של טובם נתהותה מהרכבת האותיות .נו' כמו לעיל ח 8 (עַיֵּן שם). המם של בידם נתהותה מהרכבת .יו' כמו לעיל כ 3. והיוד של מֶנִּי היא מקֻצרת מאות ו כמו לעיל טו 30. והפסוק כלו הוא המשך דברי הרשעים האומרים: מה־שדי כי־נעבדנו? ומה־נועיל כי נפגע־בו?

---

1 ואפשרות כזו מציעים גם בַּל וטורציינר. פֶּרלס מציע: שְׁלֵוִים, וכן ביקל. זיגפריד, בר בהוצ' קיטל ודוהם מציעים: שָׁלְמוּ.

ארליך, המביא ראיה מזכריה ח 10 (וליוצא ולבא אין שלום מן הצר) כי אפשר לקיים נסחתנו כמו שהיא, – איננו צודק, מפני כי לפי זה עלינו לגרם: לבתיהם שלום מפחד, בתוספת ל לפני בתיהם, כמו בזכריה: וליוצא ולַבָּא.

2 וכן מתרגם רס"ג: וברגע ירדו שאולה בלי כל חלי. וכן דרייבר. ובזה תשובה לשאלת טורציינר: איך אפשר לאמר כי ברגע (בעוד רגע) ירדו שאולה אחרי אָמרו כי הם מבלים ימיהם ושנותיהם בטוב. ואין צרך בתקון הופמן, בר, ושטוירנגל: בְּרֹגַע = בשלוה.

3 וכן מתקנים המבארים החדשים.

לפניו או לאחריו. כונת הפסוק הזה היא: אם ישתדל הרשע להסתיר מעשיו באישון חשך (כל השך שמור למעשיו החבויים ונסתרים) אז יבואו השמים ויגלו את עונותיו לעיני השמש והארץ כלה תתקומם כנגדו.

(29) אִמְרוֹ. מלה זו מקבילה פה למלת „אדם" שבהלק הראשון של הפסוק וחסר פה התאר המקביל אל התאר „רשע" המתאר את השם „אדם". וכן בערבית מורה השם אִמְרוֹ בוו בסופו (امرؤ) על איש. (וכן איתן).

פרק כא.

פרק זה שהוא סוף המערכה השניה בספר, הוא מענה איוב לכל שלשת רעיו יחד. ובשלשה מקומות הוא חוזר כמעט על דבריהם ואח"כ הוא משיב עליהם, כאומר: אתה אומר כזאת וכזאת. אך דבריך אלה אינם נכונים מטעם זה וזה:

א) „אלוה יצפן לבניו אונו" (19) הם דברי בלדד: „יהי רעב אונו" (יח 12) [1];

ב) „הלאל ילמד דעת" (22) הם כדברי אליפז: „הבסוד אלוה תשמע" (טו 8);

ג) „כי ליום איד יֵחָשֶׂךְ רע" (30) קרוב לדברי אליפז: „ידע כי נכון בידו יום חשך" (טו 23) [2].

וכנגד דברי צֹפר המבאר את אחריתו הרעה של הרשע החומס הממהרת לבוא באים כמעט כל דברי פרק זה:

כנגד: כי רננת רשעים מקרוב (כ 5), הוא קורא באי סבלנות: כמה (=מתי ?) אור רשעים ידעך (17). כאלו הוא אינגו רואה קץ לזה.

כנגד: כי לא ידע שלו בבטנו (כ 20), הוא אומר: כלו שלאנן ושלו (23).

כנגד: ישלח בו הרון אפו וימטר עלימו בלחומו (כ 23), הוא אומר: ולא שבט אלוה עליהם (9).

וכן הלאה.

(3) תַּלְעִיגוּ. גם פה (כמו לעיל יא 3, אחרי הרב דברים לא יֵעָנה ואם איש שפתים יצדק) הכונה תלהג, תַּרבה להג. תנוני לדבר בראשונה ואח"כ פַּטפטו כחפצכם.

---

1 אך המחבר כדרכו משתמש בלשון נופל על לשון במלת „אונו": בפרק יח 12 הוראתה: בנו, בן־אונו, ופה הוראתה: ענש האון אשר עשה.

2 גם פה הוא משתמש בדרך לנע"ל במלים: חשך—יֵחָשֵׂךְ.

ואולי באה מלת חֻצָּצוּ בהוראת שרש חצץ בערבית (خصص) בבנין פֻּעַל שהיא הקביעות. כלומר: הדשי המספר שלו נקבעו ונחרצו כבר.

(22) הַלְאֵל יְלַמֶּד־דָּעַת. צלצול.

(23) יָמוּת בְּעֶצֶם תֻּמּוֹ. צלצול.

(24) חָלָב.= חֵלֶב. כנגד: ומה עצמותיו ישֻׁקה הבא תכף אח״כ. (תלמידי מר נחום ירושלמי) 1.

(27) וּמְזִמּוֹת עָלַי תַּחְמֹסוּ.=תְּכַמֵּסוּ. מל. כָּמוּס. והכונה: אתם מתיעצים בסתר להרע לי. (תלמידי מר יהודה אזולַי) 2.

(28) גם פה הוא מביא את דבריהם ומחשבותיהם. כאומר: אתם אומרים3: איה בית נדיב ואיה אהל משכנות רשעים?! מה רב המרחק ביניהם: זה קים ונשאר והשני עומד לֶהָרֵס בֶּן רגע. אך אין הדבר ככה. שאלו עוברי ארח שעברו במקומות רבים והתבוננו למצב הדברים כמו שהוא וינידו לכם כי אין דעתכם צודקת. ושמוש מבטא זה הוא כמבטא הערבי هيهات ما بين (איזה הפרש בין... ובין...! בקריאה) 4.

ויפה הוא שָׂם בפיהם דרך אגב וכאלו בלי כונה את השם בית למעון הנדיב בשעה שלמעון הרשעים הוא מיחס את האהל שכל רוח מצויה הוכל להרסו.

(29) תְּנַכֵּרוּ. בהוראת שרש נכר (نكر) בערבית: הכחיש דבר. כלומר: הן את אותותיהם וראיותיהם לא תוכלו להכחיש. (וכן דריבר).

(32) יִשְׁקֹד.= יִשְׁקֹט. ישכב לו במנוחה ובהשקט.

לִקְבָרוֹת יוּבָל; וְעַל־גָּדִישׁ יִשְׁקוֹד. צלצול.

כי הצדי השניה באה במקום יוד. אך הוא מקשר זה אל הוראת: יחצו ימיהם (תהלים נה 24). וכן הראב״ע.

1 וכן רב המבארים החדשים (מלבד דילמן) עפ״י תרגום השבעים, והפשיטא והוולגטה.

2 המבארים שונים בתקוניהם: תעמסו (גריץ), תחפשו (דוהם), תחרשו (כל עפ״י התרגום הארמי, ובר בהוצ׳ קיטל).

3 המלים: כי תאמרו הם חלק נפרד, ועקר שני חלקי הפסוק הוא אחריהן (ר׳ לעיל יח 2).

4 וכן הר״ש מהרובשוב, וגם ארליך מבאר ברוח זו ומביא לדגמה את המבטא הערבי اين انت من =איה אתה מפלוני, כהוראת: כמה גדול ההבדל ביניכם.

הן לא בידיו טובנו. עצת רשעים רחקה מֶנִּי. הוא לא יוכל להועילנו כי טובנו איננו בידיו, ובכלל איננו יודע כלום ממה שאנו מתיעצים ומחליטים לעשות.

ואין להתפלא על אשר הם בעצמם מכנים עצמם בשם „רשעים" (עצת רשעים) כי נהוג הדבר בתנך במקומות שונים כי המחבר שם בפי המדבר מה שהוא (המחבר) חושב בנוגע לכנויים ולתארים. כגון (ישעיה כח 15): כי אמרתם.... כי שמנו כזב מחסנו ובשקר נסתרנו. זהו מה שהנביא חושב על מחסם ומסתורם, והם בודי אמרו „שמנו אמת מחסנו". או (שם ג 6): קצין תהיה לנו והמכשלה הזאת תחת ידך; הם אמרו בְּדִי „והממשלה" והוא מעוֵּת דבריהם ושם את העוות בפיהם הם.

וכנגד: הן לא בידיו טובנו, אומר אליפז להלן, כשהוא מזכיר דברי הרשעים האלה: האומרים לאל סור ממנו ומה יפעל שדי למו (=לנו). „והוא מלא בתיהם טוב". כלומר איך הם אומרים כי טובם איננו בידי האל בשעה שהוא הוא הממלא בתיהם טוב.

(17) כַּמָּה נֵר־רְשָׁעִים יִדְעָךְ. הבאור „כמה פעמים ראינו כי נר רשעים ידעך?" שבו אחזו רב המבארים נותן לנו מאמר הלש יותר מדי, ויותר נכון לבאר מלה זו בהוראת „מתי". איוב משתוקק לראות בדעיכת נר הרשעים והוא מביע אי סבלנותו עד בוא דבר כזה וקורא: מתי יגיע היום אשר בו נר רשעים ידעך וכו'. וכן מצאנו מלה זו לעיל בהוראת „עד מתי" ובקריאה: כמה לא תשעה ממני?! וכן בתהלים לה 17: אדני! כמה תראה?! וכן מתרגם הרס"ג מלה זו: מתי.

(18) גְּנָבַתּוּ. פעל גנב (جنب) בערבית בבנין פִּעֵל מורה על שימת דבר הצדה, ובהוראה זו בא שרש זה גם פה (וכן בֵּל וגזניוס־בוהל): מתי יהיו כמֹץ אשר הסופה מסערת אותו. ומהוראה זו השתלשלה כנראה בעברית הוראת גנב הרגילה.

(19) אוֹנוֹ. גמול אונו, ענשו. כמו שהננו מוצאים גם בעון: גדול עוני מנשוא (בראש' ד 13), ובחטאת: לפתח חטאת רובץ (שם 7) בהוראת: ענש העון והחטאת.

(21) וּמִסְפַּר חֳדָשָׁיו. חדשי—המספר שלו, החדשים המעטים שיש לו עוד לחיות. וכן לעיל (יד 5): מספר חדשיו אתך. ולכן בא הפעל אח"כ בל"ר (חֻצָּצוּ) כי הוא מוסב על החדשים (המעטים) ולא על מספר.

חֻצָּצוּ=נמנו. כלומר: הם מנויים וספורים, משרש חצה (حصى) בערבית, המורה על ספירה. (תלמידי מר יצחק עבאדי). וכן לדעתי: ויצא חוצץ כלו (משלי ל 27). ע"ד המאמר: המוציא במספר צבאם (ישע' מ 26).1

1 גם הופמן מבאר עפ"י הוראה זאת.—והרס"ג גוזר מלה זו משרש חצי בבארו

קִימָנוּ—קִימָם. גם פה (להפך מלעיל ה 3) באו האותיות „נו" במקום „ם" [1], ועל זה מורה גם הקמץ אשר תחת המם. והשם קִים מורה על המציאות והקיום. והכונה: האם לא נכחד כל קימם?.

(23) תָּשׁוּב עַד שַׁדַּי. צלצול.

(24) עָפָר... אוֹפִיר. צלצול.

(24, 25) בָּצֶר וּבְצוּר... בְּצָרֶיךָ. צלצול.

(25) וְכֶסֶף תּוֹעָפוֹת לָךְ. כסף מחשכי ההרים, מה שיש במסתריהם החשֻׁכים, יהיה לך. וזה לקוח מהמאמר: וְתוֹעֲפוֹת הרים לו (תהלים צה 4) הבא אחרי: אשר בידו מֶחְקְרֵי ארץ,—מַעֲמַקֵּי האדמה (ע"ד: הבאת עד נבכי ים ובחֵקֶר תְּהוֹם התהלכת—להלן לה 16—).

כשרשים עיף ויפע (ע' לעיל לפסוק י 22). כן מורה גם השרש יעף על החשכה, וממנו נגזר גם השם תּוֹעָפוֹת.

(26) עַל שַׁדַּי תִּתְעַנָּג. שרש ענג (غنج) בערבית מורה על ההפנקות והתחטאות כבן המתפנק ומתחטא על אביו והוא ממלא בחבתו אליו את כל דרישותיו [2]. ועפי"ז יובן היטב מה שכתוב אח"כ (28): ותגזר אמר וְיָקָם לָךְ. וכן בישעיה (נח 14): אז תתענג על ה'.

פרק כג.

(6, 7) הֲבְרָב... יָרִיב; יָשִׂים... שָׁם. צלצול.

(9) שְׂמֹאל.— צפון, כנגד: ימין (תימן)=דרום. וכן משתמשים בערבית לצפון רק במלת שמאל شمال.

בַּעֲשׂוֹתוֹ.=בכסותו, בהקבלה למלת „יעטף" שבהלק השני של הפסוק. מלבד ההוראה הרגילה של שרש עשה יש לו עוד הוראה כהוראת שרש עשה (غشا) בערבית, והיא הַכִּסּוּי. ומזה: כי נבל נבלה ידבר, ולבו יעשה און (ישעיה לב 6), ז"א יכסה את האון שהוא חורש בסתר; וכן הננו מוצאים שרש זה מקביל לשרש טמן: טבעו גוים בשחת עָשׂוּ, ברשת זו

1 ורשי לפי תֻמּוֹ מבאר: התשמר וראית אם לא נכחד יקוּמָם. ובל מציע: קִימָם. ורס"ג אומר: ואמרו קימנו חפץ בו קימם.

2 וכן מתרגם הרס"ג מלת „תתענג" פה (התדלל) בהיות שרש זה (دلل) בערבית נרדף לע'נג'. ומשרש זה בעברית השם „דלילה" בהוראת „מתגנדרת" (Coquette). וכן מתרגם ארליך: תוכל להתחטא על שַׁדַּי כילד המתפנק על אביו.

(34) מָעַל.=עָמָל, הבל וריק [1].

פרק כב.

(4, 5) הֲמִיִּרְאָתְךָ.... הֲלֹא רָעָתְךָ.... הנגוד בא פה בדרך לנע״ל בראשית שני הפסוקים, והכונה: החושב הנך כי בגלל יראתך את ה׳ הוא מיסרך? הן רעתך רבה! ובגלל זה הנך סובל.

וכן בא נגוד בלנע״ל בשני פסוקים בישעיה נח 5, 6: הֲלָזֶה תקרא צום?!.... הֲ ל וֹ א זֶ ה צום אבחרהו!

(8, 9) פסוק 8 בא רק להבליט את הרעיון המֻבָּע בפסוק 9 שהוא העקר. כלומר: לאיש התקיף והעריץ ההנפת וַתַּשאר את הארץ בידו, ואיש נשוא הפנים אשר לכבודו מֻתָּרים על הכל הוא ישב בארץ מבלי מהריד,—אבל את האלמנות המסכנות, החלשות, אותן שלחת ריקם, וזרועות יתומים דלי כח דכאת.

(9) אַלְמָנוֹת שִׁלַּחְתָּ רֵיקָם. שרש שלה (سلخ) בערבית מורה על פשיטת בגד, ואחרי אָמרוֹ בפסוק השלישי שלפני זה (6) ו ב ג ד י עֲרֻמִּים ת פ ש י ט, הוא משתמש במבטא הרגיל „שלח ריקם׳ (בראשית לא 42; דברים טו 13) בהוראה אחרת כדרכו, הוראת: הפשטת בגדי האלמנה מ ב ל י כ ל ס ב ה. ואולי הוא מכַוֵּן לשתי ההוראות יחד, ואולי היה פסוק זה בעקרו אחרי פסוק 6.

(10) פַּחִים... פַּחַד פִּתְאֹם. צלצול.

(12, 13) בנראה התחלף מקום שני הפסוקים האלה ובעקר: ואמרת מה ידע אל וכו׳ הלא אלוה גבה שמים וכו׳, עבים סתר לו וכו׳.

(12) הֲלֹא־אֱלוֹהַּ גֹּבַהּ; שָׁמָיִם וּרְאֵה רֹאשׁ... רָמּוּ. צלצול.

(13) יָדַע.... הַבְעַד עֲרָפֶל יִשְׁפּוֹט. צלצול.

(14) סֵתֶר לוֹ וְלֹא יִרְאֶה. צלצול.

תִּשְׁמֹר=תזכר. וכן בשתי נסחות עשרת הדברות: „שָׁמוֹר׳ ו„זָכוֹר׳ [2].

וכן מורה בערבית שרש حفظ גם על שמירת דבר וגם על זכירתו. (תלמידי מר יצחק עבאדי).

(16) קֻמְּטוּ=קֻטְּמוּ, נכרתו. משרש קטם התלמודי.

(20) אִם לֹא. בשאלה, בחסרון הא השאלה כנהוג בספר זה.

---

1 גם ארליך מציע תקון זה, ומביא לראיה: מנחמי עמל (טז 2), אך הוא מבאר: תשובותיכם גורמות לי אך כאב וצער.

2 ורשי מבאר: ש מ ר ת בלבך ל ז כ ו ר.

(14) כִּי יַשְׁלִים חֻקִּי. במלת ח ק י הוא מכון לזמן החיים, לזמן הנקבע להם. (תלמידי דר׳ ש. פינין).

(17) כִּי לֹא נִצְמַתִּי מִפְּנֵי חֹשֶׁךְ. מלת ל א מְיֻתֶּרֶת 1, והכונה: אכן נצמתי מפני החשך.

וּמִפָּנַי כִּסָּה אֹפֶל. המם במלת וּמִפָּנַי מְיֻתֶּרֶת 2, ובאה כנראה בהשפעת „מפני״ הראשונה שבפסוק זה, והכונה: ואת פָּני כסה אפל.

פרק כד.

(3) יַחְבֹּלוּ. ימשכו בחבל, ברסן, וזה מקביל אל „ינהגו״ שבחלק הראשון של הפסוק. (תלמידי מר מורנו לוי).

(4) יַטּוּ אֶבְיוֹנִים מִדָּרֶךְ. הם גורמים כי החלשים היראים מפניהם יסורו מהדרך וילכו בשבילים שאין עובר בהם, כמו שהוא אומר תכף אחרי זה: יחד חֻבְּאוּ עניי ארץ. ודומה לזה בשירת דבורה: והלכי נתיבות ילכו ארחות עקלקלות (שופטים ה 6) לסבת פחדם לעבר בדרך המלך.

והמחבר השתמש פה במבטא „הַטֵּה מהדרך״ בהוראה אחרת מהרגילה שהיא: הטות איש מהדרך הישרה.

(5—11) בפסוקים האלה הוא מתאר את הרשעים בזה שהם ממלאים תאות נפשם ע״י עשק וגזל, ואת משרתיהם העובדים למענם הם מענים: הם יוצאים המדברה כפראים משחרים לטרף, ולנעריהם הם משאירים את הערבה השוממה להספקת מחיתם (5): הם קוצרים שדות שאינם שלהם, — ועבדיהם אוכלים רק את הלקט, הספיח הדל (6): עבדיהם נושאים למענם את עמרי התבואה — והם בעצמם רעבים (10); עבדיהם בוצרים את אשכלות הענבים המזהירים בין שורות הכרמים ודורכים אותם למענם ביקבים — והם בעצמם צמאים (11).

(6) רָשָׁע. כנראה העין מְיֻתֶּרֶת, והעקר: רָשׁ. (תלמידי מר יצחק קברינסקי) 3; כי אין מובן לזה שהם מלקטים את כרם ה ר ש ע. וכנגד זה יפה הציור שהם מלקטים את הספיח של כרם הרש אשר גם בצירו העקרי דל מאד.

וְכֶרֶם רָשָׁע יְלַקֵּשׁוּ. צלצול.

1 וכן עפ״י כ״י אחד של קניקוט - וכן דוהם, ביקל, בֻּדֶּה, וגר.

2 וכן עפ״י תרגום השבעים, — וכן דוהם ויתר הנ״ל.

3 וכן טורציינר.

ט מ נ ו נלכדה רגלם, ז״א הם טבעו בשחת אשר כסוה למען לא יראוה אחרים ויפלו בה. ובזה יובן טעם השם עֵשָׂו עפ״י מה שמסֻפר ע״ד לדתו כי יצא אדמוני כ ל ו כ א ד ר ת שֵׂעָ ר ויקרא שמו עֵשָׂו (בראש׳ כה 25), ז״א המְכֻסה בשׂער; בשעה שעפ״י ההוראה הרגילה אין מובן לטעם קריאת שם זה. ואב לכלם הוא הכתוב השנוי במשלי: אדם ערום כ ס ה דעת (יב 23), כל ערום י ע ש ה בדעת (יג 16). פה באה מלת י ע ש ה בהקבלה למלת כ ו ס ה[1].

וְלֹא אָחַז. הוו שבמלת ו ל א היא כפל הוו של ב ע ש ו ת ו אשר לפניה. ומלת אָחַז היא ע״מ אַעַשׂ בהפסק.

בשני הפסוקים האלה (8, 9) באו השמות הטבעיים לכל ארבע רוחות השמים בשים האדם פניו לצד מזרח השמש (קדם, אחור, שמאל, ימין).

ושני הפסוקים הם ההמשך בענין לפסוק 3 אשר בו הוא מביע את תשוקתו הגדולה להגיע עד מקום ה׳ כדי להשפט עמו, וכו׳, וכו׳. וכאומר: אך מה אוכל לעשות אם בכל רוחות השמים שהנני אומר למצאו שם אינגו מוצאהו.

(10) יָדַע דֶּרֶךְ עִמָּדִי. צלצול.

(11) בַּאֲשֻׁרוֹ אָחֲזָה רַגְלִי. השם „אַתְרָא״ בסורית, ואָתָר=אָשֻׁר (اثر) בערבית מורה על ה ר ש ם שמשאירות הרגלים בלכתן בחול, וכן פה הכונה: רגלי הולכת אחרי רשמי עקבותיו. וכן לעיל (יג 27): על ש ר ש י ר ג ל י תתחקה. ומזה עברה המלה א ת ר להוראת רשם בכלל, מה שנשאר מדבר אחרי הֶעדרו שמזכיר עוד מציאותו הקודמת. ומזה בדניאל (ב 35) וּנְשָׂא הִמּוֹן רוּחָא וכל אֲתַר לא השתכח להון, ז״א: הרוח נשאה אותם ולא נשאר כל ר ש ם מהם[2]. ולפי ההוראה הרגילה (מקום) אין טעם למאמר זה.

(11, 12). חלוקת שני הפסוקים האלה היא כנראה:

בַּאֲשֻׁרוֹ אָחֲזָה רַגְלִי   דַּרְכּוֹ שָׁמַרְתִּי
(וְ)לֹא אַט (מִ)מִּצְוַת[3] שְׂפָתָיו   וְלֹא־אָמִישׁ מֵחֻקּוֹ[4].

(תלמידי מר חביב יקותיאלי).

---

1 מהרצאתי בחברה המזרחית הארץ־ישראלית Pal. Oriental Society בירושלם בחרף תרפ״ב. וכן מצאתי עתה בספרו של איתן.

2 ע״פ תרגום השבעים.

3 וכן גם בגזניוס־בוהל בנוגע למלת א ת ר הארמית.

4 וכן נחלקים הפסוקים האלה בתרגום הפשיטא. וגם שם בא תרגום מלת „מֵחֻקּוֹ״ ת׳ „מחקי״.

(4—6) הפסוקים האלה הובאו בשנויים קלים כבר פעמַים בספר זה בפי אליפז (ד 17—19, טו 14—16), וראשיתם (ומה יצדק אנוש עם אל) באה גם בפי איוב (ט 2).

פרק כו.

שלשת הפסוקים הראשונים של פרק זה (2—4) מקומם כנראה בראשית פרק כז, לפני פסוק 2, שהוא והפסוקים שאחריו הם המשך הפתיחה לדברי איוב. (וכן זיגפריד).

(2) לְלֹא־כֹחַ. גם פה (כמו לעיל יא 2, ובמקומות אחרים) הסרה מלת „איש“ או „בעל“ לפני השם המפשט המורה על תכונה. וכן בישעיה מ 29: ולאין אונים. והכונה: ללא בעל־כח.

עָזַרְתָּ . . . זְרוֹעַ . . . עֹז. צלצול.

(3) לְלֹא חָכְמָה. = ללא בעל חכמה.

(7) צָפוֹן. = סָפוּן. כלומר: השמים[1]. והוא מקביל למלת „ארץ“ שבחלק השני של הפסוק. (תלמידי מר מאיר בוגדנובסקי).

ולזה מתאים הפעל „נוטה“, על הדרך: נ ו ט ה ש מ י ם כיריעה (תהלים קד 2).

עַל תֹּהוּ תֹּלֶה. צלצול.

(11—12) מִגַּעֲרָתוֹ . . . רָגַע. צלצול.

(12—13) רָהַב: בְּרוּחוֹ . . . בָּרִחַ. צלצול.

פרק כז.

(6) וְלֹא אַרְפֶּהָ לֹא יֶחֱרַף. צלצול.

יֶחֱרַף. = יֶחֱנַף, ישחת ויקלקל. (תלמידי מר מורנו לוי, וכן טורצינר). וכן הוא ממשיך אח״כ (8): כי מה תקות חָנֵף. ועי״ז ישנה הקבלה מתאימה לח״א של הפסוק (בצדקתי החזקתי וכו׳). וזהו המקום היחידי בתנך שבא בו שרש „חרף“ בקל ולא בפעל[2], וזה לראיה כי אין למלה זו אותה ההוראה של

1 וכן מתרגם להדיא הרס״ג מלת זו ב„אלסמא“ בערבית, לאמר: השמים. וטורצינר מציע לנקד „צָפוּן“ להשוותו אל „סָפוּן“.

2 מהבינוני: „חֹרְפִי“ (תהלים קיט 42; משלי כז 11) ו„חורפיך“ (תהלים סט 10) אין ראיה לסתר כי שרשים שונים באים בכל הבנין בפעל ובבינוני בקל או בשניהם יחד.

(8) וּמִבְּלִי מַחְסֶה חִבְּקוּ צוּר. יפה הוא הציור הזה המראנו כי להיותם בלי שום מחסה מקֹר ומרטיבות הם מחבקים את הצור, דבֵקים בו בכל כחם, כאלו בצור הקר ימצאו להם מחסה מקֹר.

מִזֶּרֶם הָרִים יִרְטָבוּ. צלצול.

(9) יִגְזְלוּ מִשֹּׁד יָתוֹם וְעַל עָנִי יַחְבֹּלוּ. מלת „וְעַל" צריך לפי הענין לקראה „וְעֻל"[1], והכונה: עויל ימים, עוֹלָל, וזה מתאים ליתום שגוזלים אותו מִשְּׁדֵי אמו, בהיותו עוד יונק.

(10) עָרוֹם... עֹמֶר. צלצול.

(15) וְעֵין נֹאֵף: נֹאֵף שָׁמְרָה נֶשֶׁף. צלצול.

(16) יוֹמָם חִתְּמוּ לָמוֹ. צלצול.

(17) לכל אלה הנזכרים לעיל נחשב הבֹּקר לצלמות שיראים מפניו. יען כי הבֹּקר נותן להכיר את הבלהות, המעשים הנוראים, של הצלמות, שעשו בשעות החשך. (תלמידי מר משה בן יוסף).

יַכִּיר. יתן להכיר. פעל יוצא לשלישי אף כי תמיד הוא יוצא לשני. כמו הפעל „הבין" שהוא תמיד יוצא לשני ולפעמים הוא יוצא לשלישי, כמו: והלְוִיִּם מבינים את העם לַתּורה (נחמיה ח 7).

(18) קַל... תְּקֻלַּל חֶלְקָתָם: עַל פְּנֵי... לֹא יִפְנֶה: דֶּרֶךְ כְּרָמִים. צלצול.

(20) רֶחֶם מְתָקוֹ רִמָּה. צלצול.

(21) רֹעֶה עֲקָרָה. צלצול.

(23) וְיִשָּׁעֵן וְעֵינֵיהוּ. צלצול.

פרק כה.

(2) הַמְשֵׁל... שָׁלוֹם. צלצול.

(3) המשך פסוק זה ושלפניו, שבהם מְדֻבּר על גְדלת ה' במרומים, הוא כנראה בפרק הבא מפסוק 5 והלאה אשר בהם מְדֻבּר על גְדֻלתו ברום ובשפל. ואחרי ההתימה שם (14) המסַכֶּמת כל האמור לפני זה, שכל זה רק „קצות דרכיו", באים הפסוקים 4—6 של פרק זה להבליט את קטן ה„אנוש" ו„ילוד האשה" בפני האל.

---

1 תקון זה מובא בבאור ביה בשם קמפהויזן, וזהו לפי תרגום השבעים.

העצים החלש והרופף 1. והסֻכּה מקבילה אל תאור: כסכה בכרם (ישעיה א 8).

(18, 19) עָשׁ.... עָשָׂה... עָשִׁיר. צלצול.

(19) עָשִׁיר יִשְׁכַּב וְלֹא יֵאָסֵף. בערב, בשכבו, הוא עודנו עשיר, אך לא יוסיף (יֵאָסֵף=יאסף=יוסף) 2 עוד, כי אך יפקח עיניו בבקר והנה אין העשר עוד.

(20) כַמַּיִם, קרי: כַּיּוֹם 3, כנגד לילה הבא בחלק השני של הפסוק, והכונה: ביום תשיגהו בַלָּהוֹת (=בַּלָּהוּת), ובלילה תבוא הסופה והרחיק את עשרו שמֻרמז עליו בפסוק הקודם. (תלמידי מר יצחק עבאדי).

גְּנָבַתּוּ. באור מלה זו בא לעיל כא 18.

(21) יִשָּׂאֵהוּ קָדִים וְיֵלַךְ. אין טעם להוראת ההליכה הרגילה אחרי: ישאהו קדים. ופה בודי הכונה: ויכלה, ויאבד (ר' לעיל).

יִשָּׂאֵהוּ.... וִישָׂעֲרֵהוּ. צלצול.

(23) יִשְׂפֹּק עָלֵימוֹ כַפֵּימוֹ.=עליו כפיו. העשיר הרואה איך בא הקדים ונושא את עשרו ומסערהו הלאה סופק בכפיו על עשרו זה האבד, וישרק עליו ממקומו שנעקר ממנו.

יִשְׂפֹּק.... וְיִשְׁרֹק; עָלֵימוֹ כַפֵּימוֹ... מִמְּקוֹמוֹ. צלצול.

פרק כח.

פרק זה השונה בתכנו מכל פרקי הספר כלו, הוא החתימה יפה לספר איוב בכללו, אחרי מענה האל אשר בו הוא מראה את אי ידיעת האדם בכל דרכיו ביצירת עולמו ובסדור סגֻלות בעלי החיים השונים ותכונותיהם. בפרק זה חפץ המחבר להראות כי כמה שהאדם חרוץ מאד, ויכול

1 ואין צרך לתקון מֻרקס עפ"י תרגום השבעים והפשיטא: "כעכביש", או תקון זיגפריד: "לָעָשׁ" שאין לו כל טעם, או תקונו של טורציגר: "בלה כעש ביתו" כי העש איננו בָלֶה, והבית בודי לא יבלה.

ומה שמאשר את נסחתנו (כעש) הוא הצלצול: עש... עשה.... עשיר, אותיות עש ג"פ.

2 וכן גם עפ"י תרגום השבעים והפשיטא.

3 וכן גרץ ומֻרקס, בֻּדה מתקן: "יומם", וארליך מתקן בפרוש "יומם ולא "ביום" בטענו כי לפי התקון "ביום" היה צ"ל אח"כ "ובלילה". אך לפי תקון זה היה צ"ל: יומם תשיגהו בלהות, או: תשיגהו בלהות יומם, כי מלת יומם באה כמעט תמיד או בראש המאמר או בסופו אם איננה באה על יד המלה: ולילה.

שרש זה בפֹּעל. ובא פה „יחרף" באות ר ולא „יחנף" באות נ לצרך הצלצול הנזכר לעיל כמו שנראה במקומות שונים בפרקים הקודמים.

(10) עַל שַׁדַּי יִתְעַנָּג=יתפנק ויתחטא. וזה מתאים יפה להצי השני של הפסוק: יקרא אלוה בכל עת. כלומר: מבלי השגיה אם זו היא שעת רצון או רגז, כי בנוגע לו אין שעת רגז. (ור' לעיל כב 26).

(13) זֶה חֵלֶק אָדָם רָשָׁע עִם אֵל. העקר: זה חלק אדם רשע מֵאל[1]; וכן ממש לעיל כ 29: זה חלק אדם רשע מאלהים. וכן הוא אומר תכף אחרי כן: נחלת עריצים משדי.

האות ע של עִם היא כפל האות ע של רשע שלפניה, והאות מ של עִם שיכת לַמלה אֵל שאחריה.

(14) יִרְבּוּ ... חָרֶב: לְמוֹ חָרֶב ... לָחֶם. צלצול:

(15) שְׂרִידָיו בַּמָּוֶת יִקָּבֵרוּ וְאַלְמְנֹתָיו לֹא תִבְכֶּינָה. מלת לא שבחלק השני שיכת גם לחלק הראשון[3], והוא מתאר פה אחרית הרשע שלא יבוא לקבורה ולא יספדו לו. וכן בירמיה (טז 4) לא יִסָּפדו ולא יִקָּברו. (שם טז 7): לא יִקָּברו ולא יִסְפְּדו להם. (שם כה 38) לא יִסָּפדו ולא יֵאָספו ולא יִקָּברו. וכנגד זה (מ"א יג 29): ויבא... לספד ולקָברו. ותאור זה שבחלק הראשון של הפסוק בא בנגוד לתאור שבפרק כא (32, 33): והוא לקברות יובל.... ואחריו כל אדם ימשוך ולפניו אין מספר. בתאור המשתתפים בהלויה.

(18) כָּעָשׁ. כבר התבאר לעיל (ד 19) כי הכונה פה על קן הצפּר בענפי

ומלת „בְּתָרְפָּם" (ש"ב כג 9) היא מקור פִּעל, כמו: בְּבָרְכוֹ (בראׁ כה 6). ואין צרך לתקונו של דוהם: יֶחְפַּר, או לתקון בֶּדֶה (שהרגיש ג"כ כי אין שרש זה בא בקל במקום אחר: יְחָרֵף, מה שאיננו מובן (את מי לא יחרף?), וגם אין שום קשר בין שני חלקי הכתוב.

1 וכן אלטשילר (מובא בבאור בֶּדֶה). והרס"ג מתרגם: מן ענד אללה=מֵעִם אל. וכן מציע בֶּל:

2 וכן אָלסהויזן, מֶרקס וזיגפריד ובֶּר (ר' בֶּדֶה), ומוזר הוא באורו של דוהם: „שרידיו יִקָּברו ע"י המות (?) ולא בידי אדם, הם יִשָּׁארו מֻנחים במקום שימותו, ז"א לא יִקָּברו כלל". וטורצינר שאיננו מסכים לבאר „שרידיו" על גופתו או אבריו שנשארו אחרי מותו, מתקן: יְקַבְּהוּ, ז"א: בניו אחריו יקללוהו במותו. וזה מקביל יפה אל ח"ב של הפסוק. אך לפי באור זה למלת שרידיו יהיה יותר נכון לגרס: „שרידיו במות [=בְּמוֹתוֹ] לא יקברֻהוּ", כמו שהיה המנהג לפנים כי הבנים היו קוברים את אביהם, כמו שהננו מוצאים באברהם; ויקברו אתו יצחק וישמעאל בניו (בראׁ כה 9), וכן ביוסף: אעלה נא ואקברה את אבי (שם נ 5).

לחלק שני פסוקים אלה לשלשה, אשר כל אחד מהם הוא בעל שני חלקים, ככל יתר פסוקי הפרק:

קֵץ שָׂם לַחֹשֶׁךְ ולְכָל־תַּכְלִית הוּא חוֹקֵר:
אֶבֶן אֹפֶל וְצַלְמָוֶת פָּרַץ נַחַל מֵעִם גָּר:
הַנִּשְׁכָּחִים מִנִּי רָגֶל דַּלּוּ מֵאֱנוֹשׁ נָעוּ:

והפסוקים האלה והפסוק הבא אחריהם מדברים על מעמקי האדמה אשר מהם מתפרצות אבני האש, וגם עדיהם תגיע רגל האדם.

(3 ח״ג) **אֶבֶן אֹפֶל וְצַלְמָוֶת**. כנוי לאבני הלָבָה (Lava) המתפרצות מתוך לוע הרי הגעש, כי אבנים אלה מתפרצות ממעמקי החשך והצלמות.

(4) **פָּרַץ נַחַל**. את התפרצות אבני הלבה, שהן בצאתן מעמקי לוע הר הגעש כעין דבר נוזל, ורק כשהן מתקררות הן מתקשות, הוא מדמה לנחל מים הפורץ ושוטף מהאדמה.

מֵעִם.=מתוך. במקומות שונים מורה מלה זו: מֵעַל יד, מֵאֵצֶל, כגון: ויוצא.... מעם ברכיו (ברא׳ מח 12), מעם מזבחי (שמות כא 14), ולפעמים הוא מורה על מלפני, כגון: נכון הדבר מעם ה׳ (ברא׳ מא 32), ויצא... מעם פרעה (שמות ה׳ 8), ולפעמים גם על מתוך, כגון: ולא יִכָּרֵת שם המת מעם אחיו (רות ד 10).

גָּר. שם ללוע הר הגעש שהוא כעין חפירה שקעורה עמֻקה, וכן בערבית מורה השרש גור על הפכת בנין וקעור מקומו (جار البناء قلبه وقعره) והשם גוֹרָה (جورة) מורה על חפירה עמֻקה באדמה.

והכונה: האדם חוקר וחודר אל כל מקום, אפלו אל המקום אשר בו פורצות אבני האפל כנחל מתוך לוע הרי הגעש, אלה המקומות הנשכחים מני רגל[1], מיראה לגשת אל מקום אש ולהבה—גם שמה הוא מגיע.

גָּר.... רָגֶל. צלצול.

(5) בפסוק זה הוא מתאר יפה את מקום הר הגעש אשר לפני התפרצו מצמיחה אדמתו חטה וכל מיני תבואה (ארץ, ממנה יֵצא לחם), ותחתיה, במעמקיה ישנה כבר מהפכה, והכל נהפך שם כמו אש.

(6) **מְקוֹם**. בנפרד בצורת הסמיכות, וכן נמצאת צורה זו 15 פעם בתנך לפני מלת „אשר״ הדורשת שֵׁם נפרד לפניה, ופעמַים לפני „שֶׁ...״, וכן: אל מְקוֹם זֶה יסדת להם (תהלים קד 8); מְקוֹם שָׁם קבר בישראל (יחזקאל לט 11).

מְקוֹם סַפִּיר אֲבָנֶיהָ וְעַפְרֹת זָהָב לוֹ. הוו של „ועפרות״ נמשכת גם

1 החלק האחרון של פסוק זה (דלו מאנוש נעו) לא נתברר פרושו.

יוכל לחדור אל כל מסתרי הטבע ומטמוני מַחְשַׁכֵּי הארץ. הנה ישנו דבר אחד שאיננו יכול להגיע אליו בשום אפן, והוא—‏—‏הַחכמה! חכמה זו היא רק נחלת האלהים, ועל האדם להרכין ראשו בפני האל בעל החכמה ולירא אותו, ויראת כבוד זו, זוהי החכמה האמתית.

ואין כל ספק כי מחבר כל הספר הפיוטי הזה הוא גם מחבר פרק זה. כל הסגנון, וביחוד מציאות צלצול האותיות באותו אפן ובאותו שפע שהוא נמצא בספר כלו, הם העדים היותר נאמנים לזה.

ובפרק זה, כמו במקומות שונים בַּספר, נמצאים מבטאים קצרים וחזקים מלאי חיים ומעוף, כגון: קֵץ שָׂם לַחֹשֶׁךְ! הפך משרש הרים; באזנינו שמענו שִׁמְעָהּ (ר׳ להלן).

(1) כִּי. כבר התבאר לעיל כי מלה זו בפסוק זה הוראתה: אכן, אמנם כן [1].

וכונת כל הפסוק היא: יש מקום שממנו מוציאים את הכסף וכן יש מקום אשר ממנו מוציאים את הזהב שמזקקים אותו [והאדם הודר אליהם].

וּמָקוֹם לַזָּהָב יָזֹקּוּ. צלצול.

(2) וְאֶבֶן יָצוּק נְחוּשָׁה. המם של „מֵעפר בחצי הראשון של הפסוק היא שיכת גם אל המלה „ואבן“, והכונה: האדם לוקח ברזל מעפר, ומאבן הוא יוצק נחשת. ובמקום אחר משתמשים לזה בפעל „חצב“: ומהרריה תחצב נחשת (דברים ח 9).

יָצוּק,=יִצֹּק, עתיד קל משרש „יצק“, ע״ד: יגרתי אָגוּר.

(3) קֵץ שָׂם [2] לַחֹשֶׁךְ. יפה הוא מבטא זה, כי האדם ע״י הדירתו אל כל מקומות הסתר שם קץ לחשך, כאלו אין עוד מקום בעולם אשר בו ישים החשך שלטונו ויסתירהו מעיניו, כי הכל צפוי לפניו.

(1—3) יָזֹקּוּ ... יָצוּק ... קֵץ: נְחוּשָׁה ... לַחֹשֶׁךְ: וּלְכָל־תַּכְלִית. צלצולי אותיות.

(2, 4) כל הפרק מראשו ועד סופו מְחֻבר מפסוקים בני שני חלקים, חוץ משני אלה שהם בני שלשה חלקים. בהתחשבות עם זה ועם העֻבדה כי שני החלקים האחרונים שבפסוק 4 הם בל״ר בשעה שהשאר בל״י, נראה כי עלינו

---

1 וכן מתרגם הרס״ג: אנ=אכן.

2 בצדק מעיר בֻּדה כי א״א להשתמש בשם הגוף „הוא“ (בח״ב של הפסוק) אם לא נזכר שֵׁם לפניו וע״כ מוסיף ביקל אחרי מלת „שם“ השם „אֱנוֹשׁ“. וגרימה ובר מוסיפים „אדם“;—ושם זה יהיה מוסב גם על הפעל „יצוק“ שלפני זה, כי הכונה היא עליו.

וּבְצוּרוֹת בשמים—דברים א 28 —). והפעל בִּצֵּר בבנין פִּעֵל: עשה את הבנין חזק כל כך עד שלא יוכל איש לכבשו.

וזהי הוראת: בַּצּוּרוֹת יְאֹרִים בִּקֵּעַ; האיש מְבַקֵּעַ את הבצורות [1] של היאורים, המקומות שאי אפשר להגיע אליהם בקרקע היאורים, ועינו תראה כל יקר שבהם.

ולדעתי אי אפשר לבאר מלה בַּצּוּרוֹת כמו בַּצּוּרִים: שהאיש מבקע יאורים בתוך הצורים, כי לו היה הדבר ככה היה המחבר משתמש בודי במלת בַּצּוּרִים ברבוי הרגיל בלשון, ומה גם כי ע״ז היו באות בזו אחר זו שתי מלים בעלות צלצול אחד (בַּצּוּרִים יְאֹרִים) שמחבר ספר זה להוט אחרי זאת הרבה.

בַּצּוּרוֹת יְאֹרִים... יְקָר רָאֲתָה. צלצול.

(15 — 19) המשה פסוקים אלו באים לספר ע״ד הערך הגדול של החכמה, שאין דבר בעולם שיערך לה; אך בעצם אין זה מענין הפרק.

(17) לֹא יַעַרְכֶנָּה. מבטא זה נמשך גם אל החצי השני של הפסוק: ותמורתה [לא יערך] כלי פז, ו„כלי פז״ הוא נושא המאמר, או: ותמורתה [לא יִתַּן — כמו בפסוק 15 — בהוראת: לא יְקֻבַּל במחירה] כלי פז.

זָהָב וּזְכוּכִית.... פָּז. צלצול.

(18) רָאמוֹת וְגָבִישׁ לֹא יִזָּכֵר, וּמֶשֶׁךְ...; ו„משך״ נמשכת גם לפניה, ובעקר: יִזָּכְרוּ, כי הפעל מוסב על שני השמות שלפניו [2].

(26) חֹק.... לַחֲזִיז קֹלוֹת. צלצול.

(27) רָאָהּ. אולי בעקר: בְּרָאָהּ, כנגד: הֱכִינָהּ, הכתוב להלן.

(28) בהיות הפרק הזה התימה לספר כלו, יפה מאד פסוק זה בתור חתימה ומסקנה אחרונה לכל הספר, אחרי כל הפקפוקים וההקירות, ממש כפסוק האחרון בספר המקביל לו, קהלת (יב 13):

סוֹף דבר הכל נשמע:
את־האלהים ירא
ואת מצותיו שמור
כי־זה כל־האדם.

וכונת הפסוק היא כי בני האדם אינם יכולים להשיג את החכמה, ואין להם כלל לחפש אחרי דבר נמנע, עליהם רק לירא את האל שהוא בעל החכמה, וזו היא חכמתם הם, ובינתם היא לסור מרע.

---

1 בִּצּוּר, תאר ע״מ שִׁכּוּל, בִּכּוּר.

2 וכן: מתרגם הרס״ג בערבית: „לא יֻד׳כראן״, ברבוי זוגי.

אל המלה שלפניה, ויצא לנו: אֲבָנֶיהוּ=אבניו, ע״ד: וְעֵינֶיהוּ (לעיל כד 23), יָדֵיהוּ (חבקוק ג 10). וכי השם מקום הוא פ ה בכל אפן בל״ז, ואת הננו רואים ממלת „לו" המוסבה אליו.

והכונה: האדם הודר גם אל המקום אשר אבניו ספיר ועפרו עפרות זהב.

(8,7) בשני הפסוקים האלה הוא אומר להביע את גדל כחו של האדם ההודר גם אל כל המקומות אשר אפלו עופות השמים אשר בהתרוממם באויר עינם בכל מקום, ואפלו חיות הבר אשר דרך כל מדבר שמם פתוחה לפניהן — לא יגיעו אליו.

(8) הִדְרִיכוּהוּ=השיגוהו. וכן הוראת שורש זה בערבית ובסורית בבנין הפעיל, (ادرك) ומזה גם: הדריכוהו ע ד נכח הגבעה (שופטים כ 43), בהוראת: השיגוהו אצל (ר' לעיל א 18, להוראת: עַד) נכח הגבעה; כי בהוראת ה ד ר י כ ה בא שרש זה בקל, ובהפעיל יש לו הוראת פֹּעל גורם, כגון: ו ה ד ר י ך בנעלים (ישעיה יא 15). וכן בבן־סירא העברי (טז 7) לפני אמרו: רחוקה היא (החכמה) מלצים, הוא אומר: לא י ד ר י כ ו ה מתי שוא.

שַׁחַץ. . . שָׁחַל; לֹא עָדָה עָלָיו. צלצול.

(9) אחרי דַּבְּרוֹ על כחו של האדם להדֹר אל כל מקום הנראה כחבוי ונסתר, הוא מדבר עתה על גבורתו וחזק ידו להדר אל בטן הסלעים ומוסדות ההרים: הוא שולח ידו גם בחלמיש, זו האבן היותר קשה, ואת ההרים הגדולים הוא הופך משרשם, לראות מה למטה מהם.

(8, 9) שָׁחַל: בַּחַלָּמִישׁ שָׁלַח. צלצול אותיות באפנים שונים במלים בזו אחר זו.

(10) בַּצּוּרוֹת יְאֹרִים בִּקֵּעַ. לשרש מנע בערבית בבנין התפעל (امتنع) ישנה הוראת: הֱיֹה בלתי אפשרי, ומזה הסתעף בעברית המתֻרגמת מערבית בימי הבינים המבטא: נִמְנָע, מִן הַנִּמְנָע. מהוראה זו הסתעפה בערבית ההוראה: הֱיֹה חזק באפן שלא יוכל איש להגיע אליו או לכבשו, ואומרים: מָנִיעַ (منيع) על בנין רם וחזק.

ואותן שתי ההוראות ישנן בעברית לשרש ב צ ר. בנפעל מורה שרש זה על א י ה א פ ש ר ו ת (לא יִבָּצֵר מהם—ברא׳ יא 6—, ולא יִבָּצֵר ממך—איוב מב 2 —= לא יהיה בלתי אפשרי), ומזה בא השם מִבְצָר לבנין חזק שאי אפשר להגיע אליו או ללכדו[1], והתאר בְּצוּרָה, בְּצוּרוֹת (ערים גדולות

1 בשירה הערבית המפרסמת של שמואל בן עדיה בחארו את מבצרו „המספספס היחיד" שהיה מפורסם גם הוא בקרב הערבים, הוא משתמש במלת „מניע" ואומר: מָ נִ י עַ, ישיב העין והיא כהה. שרשו עגן מתחת לארמה, והעלהו עד כ ו כ ב י ם ענפיו.

וַיְחַלּוּ... לִי; וּפִיהֶם פָּעֲרוּ. צלצול.

(24) אֶשְׂחַק אֲלֵיהֶם לֹא יַאֲמִינוּ. כשהייתי מראה להם פנים שוחקות לא היו מאמינים כי אשפיל עצמי לעשות כזאת, דבר המתנגד לגדל כבודי.

וְאוֹר פָּנַי לֹא יַפִּלוּן=יַאֲפִילוּן, לא היו מחשיכים אור פני, לא יכלו להרגיזני או לעשות כנגדי דבר אשר היה בידו להאפיל אור פני [1].

פָּנַי לֹא יַפִּילוּן. צלצול.

(25) אֶבְחַר דַּרְכָּם. בשעה שהיה עליהם לצאת לדרך הייתי אנכי בוחר להם הדרך ילכו בה.

וְאֵשֵׁב רֹאשׁ. בשעת ישיבתי אתם הושיבוני תמיד בראש, ע״ד: ויתן להם מקום בראש הקרואים (ש״א ט 22).

וְאֶשְׁכּוֹן כְּמֶלֶךְ בַּגְּדוּד. בשעת הניה באחד המקומות בדרך הייתי שוכן משכן המלך בתוך גדוד צבאו, שמיחדים לאהלו מקום כבוד מיֻחד במרכז.

כַּאֲשֶׁר אֲבֵלִים יְנַחֵם. השם „אִבִּל" בערבית (إبل) מורה על ג מ ל י ם. ועקר מלת „יְנַחֵם" היה „יַנְחֶה" בחלוף ההא אח״כ במם. וזה מוסב על ראשית הפסוק: אבחר דרכם כאשר אֲבֵלִים ינחה, הייתי בוחר להם את דרכם כאיש המנהיג את הגמלים בנסיעת השַּׁיָּרה, שעליו סומכים כי יוליך בדרך הנכונה. (תלמידי דר׳ יצחק נחמני).

פרק ל.

(2) כֹּחַ... לָמָּה... כָּלַח. צלצול.

(3) אֶמֶשׁ שׁוֹאָה וּמְשֹׁאָה. צלצול.

(4) מַלּוּחַ. התאר מְלִיחַ בערבית (مليح) מורה על דבר אשר אין כל טעם לו (אולי 4 המלים המורות על דבר והפוכו—ר׳ לעיל, י 22—), ודומה בהוראתו כַּתאר תָּפֵל (לעיל ו 6). ובשרשו למלת חַלָּמוּת שבפסוק ההוא בסרוס אותיות השרש.

---

1 בבאור מאמר זה נתקשו כל המבארים, וזהו לפ״ד הפתרון היותר נראה לנכון והמתאים ל„אור פני". והשמטת האות א הננו מוצאים לא רק עם שנוי התנועה שלפניה (יָהֵל—ישעי׳ יג 20 במקום יַאֲהֵל) כ״א גם עם הדגשת האות שאחריה (וַיָּצֶל—בראׁ לא 6 במקום: וַיַּאֲצֵל; מַכֹּלֶת—מ״א ה 25—במקום: מַאֲכֹלֶת). ור׳ גזניוס-קויטש 23.

ואולי משמש שרש נ פ ל עצמו בהוראת א פ ל (כמו: נצר—אצר, אבל—נבל) ומזה: ולמה נ פ ל ו פניך (בראׁ ד 6), ו י פ ל ו פניו (שם 5), הִ פַּ לְ תִּ י... עיר... ב א ה שמשה ב ע ו ד י ו ם (ירמיה טו 8,9).

פרק כט.

(3) בְּהִלּוֹ נֵרוֹ עֲלֵי רֹאשִׁי לְאוֹרוֹ; לְאוֹרוֹ אֵלֶךְ חֹשֶׁךְ. צלצול ל ר ההולך ונשנה ג"פ, וצלצול ל א.

(4) בְּסוֹד — בְּסוֹךְ — בסֹךְ. כנראה נתקצרה רגל הכף הפשוטה שבסוף מלה זו והיתה לדלת, והעקר: בסוך אלוה עלי אהלי, כשהיה האל סוכך על אהלי.

אֱלוֹהַּ עֲלֵי אָהֳלִי. צלצול.

(5) בְּעוֹד שַׁדַּי עִמָּדִי. צלצול.

(6) יָצוּק, עתיד משרש יצק, ע"ד: יגר—אָגוּר. (ועי' לעיל כה 2).

(8) רָאוּנִי נְעָרִים וְנֶחְבָּאוּ. ההפך ממה שנוהגים התעלולים בערי ארץ הקדם עד עתה שבראותם איש זר עובר הם רצים אחריו וקוראים אחריו מלא.

רָאוּנִי נְעָרִים. צלצול.

(11) שָׁמְעָה וַתְּאַשְּׁרֵנִי; וְעַיִן .... וַתְּעִידֵנִי. צלצול.

(16) אָב ... לָאֶבְיוֹנִים. צלצול.

(17) מְתַלְּעוֹת עַוָּל. צלצול.

(18) עִם קִנִּי אֶגְוָע. אאריך ימים כימי קִני (ביתי) אשר באבן, ורק בבוא עתו תבוא גם עתי[2]. (ור' ישע' סה 22: כימי העץ ימי עמי).

(19) שָׁרְשִׁי פָתוּחַ אֱלֵי מָיִם. הכונה: דרך פתוחה לשרשי שיגיע עד מקום המים, או שהמים יגיעו אליו.

(20) וְקַשְׁתִּי בְּיָדִי תַחֲלִיף. אם תשבר קשתי שבידי תִּמָּצא לי תכף אחרת במקומה (ור' לעיל יד 7). וזה מתאים למה שכתוב לפני זה: כבודי חדש עמדי.

כְּבוֹדִי חָדָשׁ עִמָּדִי .... בְּיָדִי. צלצול.

(23) וְיִחֲלוּ כַמָּטָר לִי וּפִיהֶם פָּעֲרוּ לְמַלְקוֹשׁ. במלת: כַּמָּטָר חסרה האות ל של בכל"ם = כְּלַמָּטָר, ובמלת: לְמַלְקוֹשׁ חסרה האות כ של בכל"ם =כְּלְמַלְקוֹשׁ. (כמנהג אותיות בכל"ם הבאות רצופות), כדי להביא חליפות בדברים, למרות מה שאות בכל"ם החסרה במלת למלקוש היתה צריכה לבוא לפני חברתה הכתובה.

1 וכן עפ"י תרגום השבעים וסומכוס והפשיטא. ובנסח זה החזיקו רב המבארים החדשים.

2 וכן מתרגם הרס"ג: חשבתי כי לא אמות כי אם עם בלות מעוני.

16 : מ ה לנו חלק בדוד ו ל א־נחלה בבן־ישי. וכנגד זה בש״ב כ 1 : א י ן לנו חלק בדוד.

(3,2) וּמֶה חֵלֶק אֱלֹהַּ מִמָּעַל ··· הֲלֹא אֵיד לְעַוָּל ···· כדרך איוב במקומות אחרים כן גם פה הוא הוזר על דברי רעיו, לאמר : אתם אומרים לי : מהו החלק של אלוה ממעל שהוא נותן לבני האדם ? הן הוא מביא איד לרשעים ולעושי רעה. אם הדבר כן הוא למה איפוא איננו משלם גם לי הצדיק בצדקתי ? (תלמידי מר משה בן־יוסף).

חֵלֶק אֱלוֹהַּ מִמַּעַל וְנַחֲלַת . . . צלצול.

לְעַוָּל . . . לְפֹעֲלֵי . . . צלצול.

(5) אִם הָלַכְתִּי עִם שָׁוְא. הכונה : עם מְ תֵ י שוא. (תלמידי מר הביב יקותיאלי)[1], ור׳ לעיל יא 2.

וַתַּחַשׁ, בעקר : וַ תּ ד שׁ , ולכן באה אחריה מלת היחס „על״, וע׳ להלן לט 15.

(8) אֶזְרְעָה וְאַחֵר יֹאכֵל וְצֶאֱצָאַי יְשֹׁרָשׁוּ. במלת : ו צ א צ א י , הוא מכון לתוצאות אדמתו, וזה מתאים אל החלק הראשון של הפסוק, וכן בישעיה מב 5 : הארץ וצאצאיה[2].

(10) יִכְרְעוּן אֲחֵרִין. צלצול. ואולי באה הנון בסוף מלת : א ח ר י ן במקום המם לשם השלמת הצלצול.

(12) פסוק זה מקומו לפי ענינו אחרי פסוק 8. (ור׳ להלן לפסוק 38), והמבטא : ו ב כ ל ת ב ו א ת י ת ש ר ש מקביל למבטא : ו צ א צ א י י ש ר ש ו שבפסוק 8.

(13) אִם אֶמְאַם . . . . וַאֲמָתִי . . . עִמָּדִי. צלצול.

אִם.=הַאִם ? כי אין אח״כ תשובת תנאי. וכן להלן בפרק זה שמונה פעמים במקומות שונים, בראשי הפסוקים 16, 20 (כשראיתי אובד... האם לא ברכוני חלציו ?), 24, 25, 26, 29, 31, 33.

(14) יָקוּם=יָקוֹם=יִקֹּם. (תלמידי מר חיים רָבִּין)[3]. וכן בחלק השני של הפסוק : י פ קֹ ד.

(15) וַיְכֻנֶנּוּ. בהוראת שורש „כון״ בפינקית, ובערבית בבנין פִּעֵל (كون

1 וכן מתרגם הרס״ג בהוסיפו מלת „דוי״ — אנשי, וכן גם ביקל, גרימה וכל׳.

2 וכן דריבר.

3 וכן בֶּר בהוצי׳ קיטל עפ״י תרגום השבעים.

6) מַלּוּחַ עֲלֵי שִׂיחַ . . . לַחְמָם. צלצול.

חֹרֵי עָפָר וְכֵפִּים. השם: כֵּף דומה בהוראתו לשם כַּהְף בערבית (كهف) המורה על מערה. וזה מתאים ל„חֹרֵי עפר" שלפניו [1].

חֹרֵי עָפָר וְכֵפִּים צלצול.

(7,6) נְחָלִים... חֹרֵי... שִׂיחִים... תַּחַת חָרוּל יְסֻפָּחוּ. צלצול.

(8) נִכְּאוּ מִן הָאָרֶץ. אולי כמו: נִקְאוּ משרש קאה הדומה בהוראתו לשרש קיא (וכן בירמיה כה 27: וּקְיוּ=וּקְאוּ); והכונה: הארץ הקיאה אותם. ע"ד: ולא תקיא אתכם הארץ, בויקרא יח 28. (תלמידי מר יונתן בלומנפלד).

(10,9) לָהֶם לְמִלָּה; רָחֲקוּ... חָשְׂכוּ רֹק. צלצול.

(13) נָתְסוּ נְתִיבָתִי. להוראת „נתץ" שאומרים המבארים להכנים במלת „נתסו" אין כל מקום אצל נתיבה, כי אין בונים ואין נותצים דרך. וכנראה מלה זו היא פעל לקוח מהשם „נֶתֶס" ובערבית נַתְשׁ (نتش) המורה בשפה ההמונית על קוצים וסירים, והכונה: שמו קוצים על דרכי למען לא אוכל לכת בה; ע"ד: הנני שך את דרכך בסירים (הושע ב 8).

נָתְסוּ נְתִיבָתִי; יֹעִילוּ לֹא עֹזֵר. צלצול.

(15, 17, 27, 28, 30) וְכָעָב עָבְרָה: נִקַּר מֵעָלַי וְעֹרְקַי לֹא... דָּמּוּ קִדְּמֻנִי: קִדְּמֻנִי יְמֵי עֹנִי; קִדְּמֻנִי... קֹדֵר: שָׁחַר... חָרָה מִנִּי חֹרֶב. צלצולים.

פרק לא.

(1) לפסוק זה אין כל קשר עם מה שלפניו ועם מה שלאחריו, ולפי כל הנראה מקומו בפרק זה לפני פסוק 9, והוא מבאר צדקתו בנוגע לבתולה ובנוגע לאשת רעהו.

וּמָה, דומה בהוראתו למלת מָא (ما) הערבית: לא, וכן במ"א יב

1 וכן בירמיה ד 29: באו בעבים ובכפים עלו. עָבִים היא פה בהוראת עָב בערבית (غاب) = יער. והכונה: באו הבורחים מן העיר ביערות ובמערות להסתר. ואולי באה מלת עָלוּ פה בהוראתה הארמית משרש „עול" מקבילה ל„באו", והיא צריכה להיות מלעיל.

ועל תרגום „כפים" סלעים מעיר בֻּדה בצדק כי אין המחבר משתמש במלה זו בשום מקום אחר בספר בדברו על סלעים.

(40,38) אַגִּידֶנּוּ... נָגִיד; תַּחַת חִטָּה... חוֹחַ; שְׂעֹרָה בָּאְשָׁה. צלצולים.

(38 — 40) שלשת הפסוקים האלה עד המאמר האחרון: תמו דברי איוב, שיכים לפי ענינם לראשית הפרק, לפסוקי 12,8[1], ובכל אפן לא פה אחרי חתימת הספר בפסוקים 35 — 37 שלפניהם (אם כי גם שם נראה כי נפסקו הדברים באמצע). ואולי היה הסדר ככה:

38 אִם עָלַי אַדְמָתִי תִזְעָק וְיַחַד תְּלָמֶיהָ יִבְכָּיוּן:
(40) תַּחַת חִטָּה יֵצֵא חוֹחַ וְתַחַת שְׂעֹרָה בָאְשָׁה:
(39) אִם כֹּחָהּ אָכַלְתִּי בְלִי כָסֶף וְנֶפֶשׁ בְּעָלֶיהָ הִפָּחְתִּי:
(8) אֶזְרְעָה וְאַחֵר יֹאכֵל וְצֶאֱצָאַי יְשֹׁרָשׁוּ:
(12) כִּי אֵשׁ הִיא עַד אֲבַדּוֹן תֹּאכֵל וּבְכָל־תְּבוּאָתִי תְשָׁרֵשׁ:

וככה יוצא לנו סדר של עונות וענשים. ובכל אפן לא יוכל פסוק 8 להיות בתור ענש המעשים הנזכרים בפסוק 7 (אם הלך לבו אחר עיניו, וכו') שאין כל שיכות ביניהם.

ומלת „אִם" שבראשית פסוק 7 הוראתה כ"כ „הַאִם" (כמו ביתר תשעת המקומות שבפרק זה), והכונה: ישקלני האל במאזני צדק, וידע תֻּמָּתִי (6), האם נטתה אשורי מן הדרך וכו'.

פרק לב.

(2) בַּרַכְאֵל. נקוד מוזר במקום: בֵּרַכְאֵל או: בְּרַכְאֵל.

(4) חִכָּה אֶת אִיּוֹב בִּדְבָרִים, כִּי זְקֵנִים הֵמָּה מִמֶּנּוּ לְיָמִים. מבטא מוזר במקום: חכה את רֵעֵי איוב בדבריו, ובכלל אין המבטא: חִכָּה א ת... נכון.

(11) אָזִין עַד תְּבוּנוֹתֵיכֶם עַד תַּחְקְרוּן מִלִּין. מלת: עַד הראשונה היא כפל השניה, והעקר: אָזִין (=אַאֲזִין) תְּבוּנֹתֵיכֶם.

(14) וְלֹא עָרַךְ אֵלַי מִלִּין וּבְאִמְרֵיכֶם לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ. וְלֹא=וְלֹא=ולו. והכונה: לוּ היה עורך דבריו אלי לא הייתי עונהו בדברי תשובותיכם אתם.

(16) וְהוֹחַלְתִּי כִּי לֹא יְדַבֵּרוּ כִּי עָמְדוּ לֹא עָנוּ עוֹד. הכונה הכית, עד אשר לא ידברו עוד, עד אשר עמדו (הפסיקו דבריהם) ולא ענו עוד.

(18, 22) מָלֵתִי מִלִּים: יִשָּׂאֵנִי עֹשֵׂנִי. צלצול.

---

1 בֻּדֶּה קובע פסוקים אלה אחרי פסוק 12, ובֵּל חושב כי מקומם אחרי פסוק 8, או או אחרי 34.

2 וכן גריץ.

בד״ח בוו) : הַוָּה, יָצוּר[1], ומקביל למלים : עֹשֵׂנִי עָשָׂהוּ שלפני זה, ואולי בעקר : וַיְכוֹנְנֵנוּ (כונן אותנו) מבנין פָּעַל[2].

(16) אִם אֶמְנַע מֵחֵפֶץ דַּלִּים. הכונה : אם אמנע מדלים חפצם, ובאה המם שלא במקומה, כמו במשלי לא 13 : ותעש בחפץ כפיה, שהכונה היא : ותעש חפץ בכפיה, ולכן בא פה שרש מנע בקל. ואין צרך לתקנו בנפעל (אִמָּנַע).

(16, 17) אֲכַלֶּה : וָאֹכַל. צלצול.

(26) אֶרְאֶה אוֹר ; כִּי יָהֵל... הֹלֵךְ. צלצול.

(27) וַתִּשַּׁק יָדִי לְפִי. עקר הכונה הוא כי הפה נשק את היד, אך התערבב פה עם המשג של הגשת היד אל הפה, וכן המנהג בארץ הקדם כי בראות איש דבר קדוש מרחוק יושיט כף ידו לעמת הדבר ואח״כ יגישנה אל שפתיו וישקנה, כאלו ע״י תנועתו זאת הגיש את הדבר הקדוש עצמו אל פיו ונשקהו.

(28, 29, 30) עָוֹן פְּלִילִי... לָאֵל מִמָּעַל ; אֶשְׂמַח... מְשַׂנְאִי ; וְהִתְעֹרַרְתִּי... רָע ; לִשְׁאֹל בְּאָלָה. צלצולים.

(30, 31) בשני הפסוקים האלה באה מלת „לא״ מיֻתרת שלש פעמים, וע״י השמטתה יובנו הדברים היטב, הוא אומר : האם שמחתי בצרת משנאי (29) ונתתי את חכי לחטא, ולשאל את מות נפשו בקללה ? (30). האם אמרו אנשי ביתי : מי יתן ונשבע מבשרו של שונא אבי ביתנו ? (31). זאת אומרת : לא רק אנכי לא דרשתי רעתו כ״א גם אנשי ביתי כלם[3].

(35) תָּוִי.=תַּאֲוִי=תַּאֲוָתִי. לאמר: משתוקק הנני כי יענני שדי, וכי איש ריבי יכתב ספר על מעשי, או : ולראות את הספר אשר כתב איש ריבי. (תלמידי מר יוסף יואל ריבלין)[4]. ומלת „תוי״ מקבילה אל „מי יתן״ שבחלק הראשון של הפסוק.

---

1 נזכר גם בביאור דריבר.

2 וכן הנטהים, טורציגר, ובר בהוצ׳ קיטל.

3 וכן נשמטה מלת „לא״ פעמים בפסוק 31 בתרגום עקילס, ועפי״ז גם ביקל. אך הוא מתרגם את ח״ב של הפסוק : מי יתן לנו בשר לאכול ולשבע (?). וטורציגר מציע : מי יתן ומבשרו לא נשבע. אך קשה לקים התקון זה כי עי״ז יבוא בטוי התשוקה פעמים בזא״ז (מי יתן—לו).

4 וכן התרגום הארמי : הא רגוגי דשדי עני יתי, וכן הראב״ע.

יַחְתֹּם. = יְחִתֵּם[1], והכונה: הוא מפיל עליהם אימה בשבט מוסָרו.

(18) יַחְשֹׂךְ... שַׁחַת... בַּשָּׁלַח. צלצול.

(21) וְשֻׁפּוּ. תולדת הקל של גזרת השלמים. וכן: רְאוּ, שבאה פה האלף בד״ה.

השרש שׁ פ מהכפולים בערבית (شف) הוראתו היה שׁקוף. והכונה: בשרו יכלה עד שלא יוכלו לראותו עוד, וכנגד זה תהיינה עצמותיו אשר עד כה לא נראו לסבת הבשר שחצץ ביניהן ובין העור—שקופות ונראות[2].

(24, 25) כֹּפֶר: רֻטֲפַשׁ. צלצול.

(26, 27) יֶעְתַּר... בִּתְרוּעָה; יָשֹׁר... וַיָּשַׁר. צלצולים.

פרק לד.

(3) וְחֵךְ יִטְעַם לֶאֱכֹל.=לְאֹכֶל, החך יטעם את האוכל (הלמד היא למד הפעול הארמית) אם טוב הוא אם רע, כמו שהאזן תבחן את המלים שהיא שומעת. (תלמידי מר צבי אפרתי)[3].

או: והך יטעם לו אֹכֶל[4], כמו לעיל יב 11 (שפסוקנו זה הוא הכפלתו): וחֵךְ, אֹכֶל יטעם לו, בהוראת: הוא מוצא טעם בָּאֹכֶל. (תלמידי מר שלם ארזי)[5].

(6) אָנוּשׁ חִצִּי. פצע החץ שפגע בי. או: מַחֲצִי, שם משרש מ ח ץ[6].

(10) לָכֵן. בהוראת: אבל, כהוראתה בערבית (لكن) וכן בירמיה ה 2: לכן לשקר יִשָּׁבֵעוּ.

(11) וּכְאֹרַח אִישׁ יַמְצִאֶנּוּ. ימציא לו, כנגד: ישלם לו שבחצי הראשון של הפסוק. או: יַמְצִאֶנּוּ=יַקְרֵהוּ. (תלמידי מר אהרן שטרנברג).

(15) וְאָדָם עַל עָפָר יָשׁוּב. בשם ,אדם' צפונה פה גם ההוראה של האדמה אשר ממנו לֻקַּח, ואל זה הוא מיהם שוב אל העפר.

(16) וְאִם בִּינָה שִׁמְעָה זֹּאת. במלה הראשונה חסרה כנראה האות ל׳

1 וכן ביקל עפ״י תרגום השבעים, ועקולס, והפשיטא.

2 וכן יהודה בקבץ JOR, כרך 4 x, צד 712.

3 וכן דוהם ובר עפ״י הפשיטא והוּלְגטה, ורס״ג מתרגם: כאשר יטעם החך את המטעמים.

4 וכן רב המבארים החדשים.

5 וכן הראב״ד אנוש חצי פרוש מחצי כענין אנושה מרחק, ודילמן משוה זה אל כי חצי שדי עמדו (לעיל ו ז) בהוראת פצעי החצים.

6 וכן רב המבארים החדשים.

(21, 22) אליהוא מעודד עצמו ומביע רצונו לא לשאת פני מי שהוא, ואומר כי בטוח הוא כי אם היה יודע להחניף למי שהוא היה האל עושהו נושאהו ומטלטלהו בין רגע (כמעט). וגם פה (בפעם השלישית) הוא משתמש בשרש „נשא" בשתי הוראות: נשא פנים, וטלטל. (ור' לעיל ז 20, 21 וכן יג 10, 11).

(22) לֹא.=לֹא.

פרק לג.

(6) כְּפִיךָ, בהוראת: כמוך[1], והוא מהמבטאים המְאֻחרים, וכן במלאכי (ב 9): וגם אני נתתי אתכם נבזים ושפלים, כְּ פִ י (כמו, באותה מדה) אשר אינכם שמרים את דרכי.

לָאֵל. לחזק ולכח[2], והכונה: אתה איוב אמרת (ט 19): אם לכח אמיץ הנה[ו]", ולכן אינך יכול להתוכח אתו (שם 14), והנה אנכי הנני איש כמוך ודומה לך ממש בכח, ואין לי יתרון עליך.

או כי מלת „לאל" היא מהרכבת שתי מלים „לֹא אֵל"[3], והכונה: הן אנכי הנני בן־אדם כמוך ולא אל; כנגד דברי איוב (שם 32): כי לֹא איש כמוני—אעננו. (הלמידי מר שלם ארזי).

(7) הִנֵּה אֵימָתִי לֹא תְבַעֲתֶךָּ. כנגד דברי איוב (שם 33, 34)[4] המתחנן ומשתוקק למוכיח בינו ובין האל אשר ישית ידו על שניהם „ואֵמָתוֹ אַל תְּבַעֲתַנִּי".

(13) רִיבוֹתָ. עבר קל משרש ר י ב, ת' רַבְתָּ הרגיל, ופה השתמרה גם בקל הצורה השניה של פעלי גזרה זו בעלי התנועה הארֻכּה בבוא בהם הברה א רֻ כּ ה ו מ ר כ ב ת יחד שלא בסוף המלה, אשר באפן זה מחֻיב לבוא אחד השנויים האלה: א) התנועה הארֻכּה נעשית לקצרה והיא נשארת מרכבת, כגון: מן קָם (הברה ארֻכּה ומרכבת ב ס ו ף המלה) קַמְ־תִּי, ומן: אָקִים תֲּקִמְ־נה, ומן: הֲשִׁיב הֲשַׁבְ־תִּי; ב) התנועה נשארת ארכה אך לא מרכבת, עי"ז שמתוספת תנועה להלק השני של ההברה המרכבת, כגון מן: אָקִים תְּקִי־מֶנָה, ומן הֵשִׁיב הֲשִׁי־בֹתִי.

(16) וּבְמֹסָרָם. = וּבְמֹסָרוֹ.

---

1 וכן הראב"ע: כאלו אמר: אני כמוך.

2 וכן מתרגם הרס"ג: הנני בערכך ליכלת.

3 וכן בֻּל ואֶרליך.

4 וכן בדה וּבֻל.

(6) הֱוֵא אָרֶץ. נפל לארץ, השרש הוה (هوى) בערבית מורה על הנפילה, והנקוד הוא גם פה ע״ד גל״ה אף כי יש א בסוף המלה (ע״ד הארמית), וכן: מקום שׁ י פ ל העץ שם יְהוּא=יֶהֱוָא, (קהלת יא 3) [1].

(9) וּמִמְּזָרִים=וּמִמִּזְרָח, כנגד: „מן החדר״ שמבארים: מחדרי ת י מ ן. וכן הדבר גם בא״י בנשב בימי החרף רוח מזרחית במשך ימים אחדים יחזק הקר מאד[2].

(10,9) קָרָה:... קֹרַח; קֹרַח וְרֹחַב. צלצול.

(10) יִתֶּן = יַתֵּךְ[3]. אחרי שהוא מתאר את הסופה הבאה מחדרי תימן, והקר המתהוה ע״י הרוח המזרחית, הוא מתאר כי מנשמת (נשימת) האל הלוהטת ימס הקרח ובמקום המוצק יהיה רֹחַב מים. וכן: נשמת יי כנחל גפרית (ישעיה ל 33), וכן: נשפת ברוחך כסמו ים (שמות טו 10) אחרי אָמְרוֹ: ק פ א ו תהומות בלב ים (שם 8).

(12) מִתְהַפֵּךְ = מְהַפֵּךְ[4]. והכונה: בתחבולותיו הוא (האל) מְהַפֵּךְ את המִקְרִים (מְסִבּוֹת = הדברים ההולכים וסובבים) באפן כי יעשו (= לְפָעֳלָם) על פני תבל בארץ כל אשר יְצַוֵּם.

(16) מִפְלְשֵׂי... מִפְלְאוֹת. צלצול. ואולי לסבה זו באו השנויים במקום „מִפְרְשֵׂי״ ו„נִפְלְאוֹת״.

(18) תַּרְקִיעַ. בהוראת: הֲתַרְקִיעַ? בחסרון הא השאלה כמנהג מחבר הספר במקומות שונים[5].

(18, 24) לִשְׁחָקִים חֲזָקִים; יְרֵאוּהוּ... יִרְאֶה. צלצול.

פרק לח.

(2) בְּמִלִּין בְּלִי. צלצול.

(10) וָאֶשְׁבֹּר... וָאָשִׂים בְּרִיחַ. צלצול.

(11) יָשִׁית בִּגְאוֹן גַּלֶּיךָ,=יִשְׁבֹּת גְּאוֹן גַּלֶּיךָ, בהעתקת מקום האות ב

---

1 וכן בּדה ודריבר (האומר כי שרש זה נמצא רק פה).

2 גם מורצינר מתקן: „וממזרח״ אך במקום „קרה״ הוא מתקן „קדים״.

3 וכן ארליך.

4 וכן התרגום הארמי: והוא... מתהפך, והראב״ע: המקום י ס ו ב ב מסבות.

5 וכן הראב״ע: תרקיע, בחסרון הא התימה.

ובעקר: וְאֻלָּם. או כי מלת אִ ם באה פה בהוראת אַמָּא הערבית (أمّا בדגש חזק על המים): אבל.

פרק לו.

(4) לֹא שֶׁקֶר מִלָּי. תְּמִים דֵּעוֹת עִמָּךְ=מִמָּךְ. והכונה: מלי אינן שקר, ואנכי הנני תמים וישר בדעותי יותר ממך. (תלמידי מר צבי אמתי).

(15) יְחַלֵּץ... בַלַּחַץ. צלצול.

(16—21) שורה שלמה של פסוקים בלתי מובנים.

(22) הֶן אֵל יַשְׂגִּיב בְּכֹחוֹ. ישגיב=יַשְׂגִּי [1] (=יַשְׂגִּיא). והבית היא כפל הבית שבראש המלה שאחריה (בכחו). וכן להלן בפסוק 26: הֶ ן אֵ ל שַׂ גִּ י א. ובפסוק 24: תשגיא.

(24) זְכֹר כִּי-תַשְׂגִּיא פָעֳלוֹ. תגיד או תחשב כי פעלו הוא שגיא וכביר ועפי"ד בא הפעל בהוראת הערכת דבר בבנין פִּעֵל, כגון: וְטִהֲרוֹ הכהן (ויקרא יג 6), וְטִמְּאוֹ הכהן (שם 8), בְּאָשְׁרִי כִּי אִשְּׁרוּנִי בנות (בראש' ל 13) [2], הבנות אמרו עלי כי הנני מאֻשרה. (וע' גזניוס-קויטש § 53 c.).

אֲשֶׁר שֹׁרְרוּ אֲנָשִׁים. צלצול.

(31) כִּי בָם יָדִין עַמִּים. יָדִין=יָזִין, כלומר: במים יכלכל האל את העמים, וכנגד זה חצי הפסוק השני: יתן אֹכֶל למכביר. (תלמידי מר שמחה רַבִּינשטין) [3].

פרק לז.

(3) תַּחַת כָּל-הַשָּׁמַיִם יִשְׁרֵהוּ=יַשְׁרֵהוּ. עתיד הפעיל משרש שרה [4]. בערבית מורה השריש שרה (سرى) על ההליכה בלילה. ופה הוא מדמה את השכת העננים לאפלת הלילה. והכונה: האלהים עושה כי יעבד הברק בהשכת העננים מקצה השמים ועד קצהם, ואת אורו יפיץ על כל קצות הארץ (ואורו על-כנפות הארץ).

(4) יִשְׁאַג קוֹל... בְּקוֹל גְּאוֹנוֹ; יַרְעֵם בְּקוֹל... יְעַקְּבֵם. צלצול [5].

---

1 וכן בר.

2 והמלה „בְּאָשְׁרִי" היא לדעתי מרכבת משתי המלים. בָּא אֹשֶׁר, ממש כמו המלה בְּגָד (שם 11), שלפי כל המבארים היא מרכבת מהמלים: בָּא גָד.

3 וכן גרע בָּהּ, בְּדה, ובל.

4 דילמן גוזר מלה זו מהשריש שרא בארמית: הַתֵּר, נתון ללכת.

ומלת „עת׳ נמשכת גם אל מלת „חֹלֵל׳, המקור המקביל ל„לדת׳.

(3) חֶבְלֵיהֶם. מקביל אל: יַלְדֵיהֶן, כהוראת: פרי חבליהן, פרי הריונן, בהיות לשרש „חבל׳ הוראת ההריון כשרש חבל בערבית (حبل) וכן: שמה חִבְּלַתְךָ אמך שמה חִבְּלָה יְלָדַתְךָ (שה״ש ח 5).

או אולי הורה שרש „חבל׳ בעברית על הלדה עצמה, והשם חֶבֶל ישוה הוראתו להשם יֶלֶד משרש „ילד׳. וחבליהם בפסוק זה בא בהוראת ילדיהן שלפניו, וחלוף הוראות ההריון והלדה הננו מוצאים גם בשרש „הרה׳ במאמר: הֹרָה גבר (לעיל ג 3). ובדהי״א ד 17: ותהר את־מרים ואת שמי ואת ישבח.

חֶבְלֵיהֶם תְּשַׁלַּחְנָה. תעזבנה את ילדיהן לנפשן, מלשון: מְשֻׁלָּח ונעזב (ישעי׳ כז 10). וכן להלן בפסוק 14: תעזב לארץ ביציה וכו׳.

תְּפַלַּחְנָה... תְּשַׁלַּחְנָה: חֶבְלֵיהֶם... יַחְלְמוּ. צלצול.

(3, 4) כונת שני הפסוקים היא כי האילות עוזבות ולדותיהן והם גדלים בריאים ושלמים. האם אתה הוא המשגיח עליהם?

(4, 5) יִרְבּוּ בַבָּר: שִׁלַּח פֶּרֶא חָפְשִׁי. צלצול.

(8) יְתוּר הָרִים מִרְעֵהוּ. יתור=יָתוּר, עתיד משרש תור בהוראת: יחפש מרעהו בהרים וכל המאמר חקוי למאמר: יָתֵר מֵרֵעֵהוּ צדיק (משלי יב 26) בשנוי־הוראה גמור, ע״ד שנוי התנועות כדרך מחבר ספר זה גם במקומות אחרים.

יְתוּר הָרִים מִרְעֵהוּ וְאַחַר כָּל־יָרוֹק יִדְרוֹשׁ. אות ר בכל אחת ממלות הפסוק.

(13) כְּנַף רְנָנִים נֶעֱלָסָה. מלת: הֲיָדַעְתָּ? שבראש הפרק נמשכת גם אל ראשית פסוק זה [1], ועי״ז תוכן גם מלת: אִם שבראשית החלק השני של הפסוק.

(15, 18, 19־20, 21־22) הַשָּׂדֶה תְּדוּשֶׁהָ; בַּמָּרוֹם תַּמְרִיא; רַעְמָה: הֲתַרְעִישֶׁנּוּ; נָשָׁק: יִשְׂחַק: יִשְׂחַק לְפַחַד וְלֹא יֵחָת. צלצולי אותיות.

והמלים: „רעמה; התרעישנו׳ באו בזא״ז בהשפעת: ברעם וברעש (ישעי׳ כט 9).

(20) הוֹד נַחְרוֹ אֵימָה. הוד=הד, והכונה: ההד של נהידתו אָיֹם, ובא השם המפשט (אֵימָה) במקום התאר.

(21) יַחְפְּרוּ [פרסותיו]. ובערבית קוראים לפרסת החיה „חוּפר׳ (حافر) בגלל השאירה רשם בחול וכיו״ב בלכתה.

1 וכן מתרגם הרס״ג: הידעת איך תרומם כנף הרננים אותם.

(תלמידי מר יצחק עבאדי)[1]. והצי הפסוק השני מקביל יפה לראשון. או: יִשָּׁבֵר גְּאוֹן גַּלֶּיךָ[2], בהשפעת: וְשָׁבַרְתִּי את גְּאוֹן עֻזְּכֶם (ויקרא כו 19).

(12) יִדַּעְתָּ=יִעַדְתָּ, קבעת לשחר מקומו[3].

(20) תִקָּחֶנּוּ=תְּקַחֶנּוּ. והכונה: הודעת את מקום החשך עד כי תוכל לקחת אותנו אל גבולו.

תָבִין נְתִיבוֹת בֵּיתוֹ. צלצול.

(21) יָדַעְתָּ כִּי אָז תִּוָּלֵד וּמִסְפַּר יָמֶיךָ רַבִּים. כל הפסוק באירוניה מצד האל בנוגע לאיוב[4] כאומר לו: הן בודי אתה יודע כל סודות יצירת העולם, הן אז (בימי בראשית) נולדת כבר, ומספר ימיך מגיע כבר לאלפי שנים, ובאותו תכן השתמש כבר אליפז לא באירוניה (לעיל טו 7): הֲרִאישׁוֹן אדם תולד? ולפני גבעות חוללת?

(22, 23) אוֹצְרוֹת... צָר. צלצול.

(27) שֹׁאָה וּמְשֹׁאָה; וּלְהַצְמִיחַ מֹצָא. צלצול.

(30) יִתְחַבָּאוּ= יתחבּרו[5]. בהקבלה אל: יתלכדו הבא בחצי השני של הפסוק.

(33) הֲיָדַעְתָּ=הֲיָעַדת[6]. בהקבלה אל: תשים משטרו שבהצי השני של הפסוק.

(39) טָרֶף;... כְּפִירִים. צלצול.

(40, 41) אָרְב: מִי יָכִין לָעֹרֵב. צלצול. וזהו מה שהביאו לדבר על העורב אחרי דִבְּרוֹ על הלביא והכפירים שאין כל שיכות ביניהם[7].

פרק לט.

(1) הֲיָדַעְתָּ עֵת; לֶדֶת יַעֲלֵי סָלַע חֹלֵל אַיָּלוֹת. שלשלת של צלצולי אותיות.

---

1 וכן ביקל, בֶּר, הונטהים ושטוירנגל.

2 וכן מֶרקס וקויטש עפ"י תרגום השבעים.

3 וכן בּל וטורציינר.

4 וכן דילמן.

5 וכן ארליך.

6 וכן בל.

7 בֶּדה אומר: „העורב בא כנראה שלא במקומו... רֵיְט משמיטהו לגמרי בנקדו מלה זו: לָעֶרֶב ופסוק זה מוסב גם הוא על האריה", ואח"כ הוא משתדל לבטל השערה זו, אך נעלמה ממנו סבת הקשר בין שני בע"ח אלה בסדור.

פרק מ.

(2) הַרֹב. = הֲרָב. בהקבלה אל ,מוכיח' שבחלק השני של הפסוק [1].

(8) הַאַף תָּפֵר מִשְׁפָּטִי. צלצול.

(10) גָּאוֹן וָגֹבַהּ ; וְהוֹד וְהָדָר. צלצול.

(12) וַהֲדֹךְ רְשָׁעִים תַּחְתָּם. שרש ,הדך' בערבית (هدك) מורה על הריסת בנין [2]. ובתנך הננו מוצאים לשון הריסה על בני אדם : ובניתי אתכם ולא אהרס (ירמיה מב 10), יהרסם (את ה ר ש ע י ם , ממש כמו בפסוק זה) ולא יבנם (תהלים כח 5). ועפ"ז נבין גם את מלת ,תחתם' הכתובה פה, כמו : ונפל החומה ת ח ת י ה (יהושע ו 20) [3].

(25) תִּמְשֹׁךְ. גם פה הסרה הא השאלה כמו במקומות שונים אחרים בספר זה [4].

(27, 28) רַכּוֹת : הֲיִכְרֹת בְּרִית. צלצול.

פרק מא.

(4) וּדְבַר גְּבוּרוֹת וְחִין עֶרְכּוֹ. כנראה שיכת הוו של מלת ,וחין' גם אל מה שלפניה, והעקר : ודבר גבורותו=גבורותיו.

(11) עפ"י הענין מקום פסוק זה הוא אחרי פסוק 13.

(11, 12) כִּי דוֹדַי... כִּדוּד. צלצול.

(20,21,22,24) קֶשֶׁת, לְקַשׁ... כְקַשׁ... וְיִשְׂחַק : תַּחְתָּיו חַדּוּדֵי חָרֶשׂ ; חָרֶשׂ... חָרוּץ : יַחְשֹׁב... לְשֵׂיבָה. צלצול.

פרק מב.

(2, 3) מְזִמָּה ; מִי זֶה מַעְלִים ; מַעְלִים עֵצָה בְּלִי דָעַת. צלצול.

(3) מִי זֶה מַעְלִים עֵצָה בְּלִי דָעַת. איוב מביא פה את דברי האל אשר בם התחיל מענהו (לעיל לח 2) באמרו : מי זה מחשיך עצה במלין בלי

---

1 וכן טורציינר.

2 באור זה מזכירים גב דילמן ובל, אף כי הם אינם מסכימים לו.

3 ואין צריך לתקונו של דוהם : יֶהְדֹּף.

4 וכן מתרגם הרס"ג : התוכל למשך ? והראב"ע : חסר הא התימה. וכן המבארים החדשים.

(24) **יְגַמֶּא־אָרֶץ.** יעשה גומות בארץ, כאשר אמר לפני זה (פסוק 21) יחפרו בעמק [1]. והוא מתאר את הסוס אשר רוכבו בולמהו ואיננו נותנו לרוץ ולטוס כחפצו, וע״י התאמצותו לרוץ הוא מהטט בפרסותיו בארץ וע״ז נעשות גומות במקום חטוטו. (תלמידי מר מאיר דיג).

וְלֹא יַאֲמִין כִּי קוֹל שׁוֹפָר. לא ירגיע. לא יוכל לעמד במנוחה כשמעו קול השופר ותרועת המלחמה, והמחבר, בהתאמה אל מובן הדברים, גם הוא נרגז ונחפז, ומקצר בדבריו באמצע המאמר. והעקר: ולא יאמין, כי קול שופר ..... [שמעה אזני].

לשרש א מ ן ישנה גם הוראת השקט והמרגעה, כמו: האמינו בה׳ אלהיכם ותֵאָמֵנוּ (דה״ב כ 20): אם תאמינו בה׳ אז תהיו שקטים בבטחה ובשלום. וכן היא הוראת שרש זה בערבית (أمن) בחירק תחת המ׳ים.

(25) **בְּדֵי שׁוֹפָר יֹאמַר הֶאָח וּמֵרָחוֹק יָרִיחַ מִלְחָמָה.** מלת דֵ י בפסוק זה הוראתה כהוראת מלת דָ ו י בערבית (دوي בד״ת על האות يا): הרעש הקל של הרוח או של עוף בעופו, וכיו״ב [2]. ופה הֻעֲבַר אל ההמולה הדקה של השופר, בהחל התוקע לנסות לתקֹע בו לפני התקיעה האמתית. והכונה: לא רק בשמעו את ק ו ל השופר ה ח ז ק איננו נח עוד, כי אם גם בשמעו את דֵ י השופר הוא אומר כבר: האח!

ולהוראה זו מתאים יפה החלק השני של הפסוק: כשם שחוש שמיעתו עַר לכל דממה דקה, כן גם חוש ריחו מפֻתח מאד: ו מ ר ח ו ק יריח כבר ריח המלחמה.

ל. דְוִי = דֵי השוה: כְּוִיָּה = כִּי (ישע׳ ג 24).

הֶאָ֗ח. וּמֵ֭רָחוֹק יָרִ֣יחַ מִלְחָמָ֑ה. צלצול.

רַ֥עַם שָׂ֝רִ֗ים וּתְרוּעָֽה. צלצול.

(28, 29) מה יפה תאור קן הנשר אשר מצד אחד הוא מביע חָזְקוֹ בהיותו בסלע איתן, ומצד שני הוא מביע את רפיונו הוא בעצמו בהיותו בנוי על שֵ ן סלע, על חודו, עד שכל רוח תוכל להפילהו.

ורשם חזק פה לשרש ח פ ר, כאלו עינו הלטושה המביטה למרחוק היא ח ו פ ר ת את אכל ילדיו ממעמקי האדמה או הים. והפסוקים האחרונים של הפרק הזה, המתארים את הנשר, הם אחד התאורים היותר יפים שבספר.

(29, 30) **חָפַר .... וְאֶפְרֹחָיו.** צלצול.

---

1 וכן התרגום הארמי: עביד גומתא בארעא.

2 וכן איתן.

לתכונות אחדות בסגנון ספר איוב[1].

א.

הדמיון בצלצול האותיות בתנך בכלל.

השמוש בדבור המליצי ובשירה במלים דומות אחת לרעותה בצלצול אותיותיהן דמיון שלם או חלקי, הוא הופעה קימת ברב הלשונות ומקורה קדום עוד כנראה לספרות הרגילה. המליץ או המשורר לוקח לבבות לא רק בתכן דבריו כי אם גם בצורתם, ז"א בנֹעם בטוים. לא רק על לב שומעיו הוא משתדל לפעֹל כי אם גם על אזנם שהיא המתַוֶכת בין מוצא פיו הוא ובין לבם הם.

„עד כמה שצלצול הד־גוני מְמשך ותכוף נמאס על האזן המבכרת חליפות, אומר קֶניג 2, כן תרגיש כנגד זה נעימות כשבתוך זרם גלי הצלצול עולים יסודות שְוֵי־צלצול בודדים. עֻבדה זו שרואים אותה בנסיון אפשר להפיק גם מהפיזיולוגיה של השגת החושים: על הוש השמיעה פועלת באפן נעים ומרגיע העֻבדה כי אחרי שורה קצרה או אֲרֻכה של רשמים שונים שָבה והוזרת ההשגה הדומה, ועל ידי זה באה מנוחה ומרגעה לעצבי ההרגשה".

השמוש במלים דומות לגמרי או במִקצת בצלצול אותיותיהן ירבה ביחוד בהתרומם רוח המשורר ובהתעורר בו החפץ לפעֹל על השומעים בכל דרכי ההשפעה. באפן זה בא הדמיון בצלצול אותיות עפ"ר לא בודד כ"א שנוי ומשֻלש בצורות שונות. בפעם הראשונה יכול להיות כי נמצא דמיון זה למשורר או לנואם רק בדרך מקרה, מבלי כל כונה מראש. אך מכיון שנמצא כבר פעם ישוב וישיגהו שנית מבלי התאמצות יתרה מצדו, כי בו ברגע שנכֶּרת ומרגשת ההתאמצות יחדל תכף נעם הרשם 3. דבר זה דומה לקצב משקל השיר: הרגשת

1 בדרך באורי עמדתי על דבר אפיני אחד אשר הופעתו רבה, הוא דבר השויון בצלצולי האותיות במלים. בתוך הבאורים השתדלתי גם להבליט הופעה זו בסמן מיחד מעל לאותיות האלה. ועתה אמרתי לסכם פה את הענין הזה לדרכיו השונות המתבררות לנו ע"י הדגמות הפרטיות המרֻבות. ואחרי אשר הופעה זו היא נמצאת גם בספרים אחרים בתנך, הקדמתי פרק על אודותיה בתנך בכלל. ועם זה אדבר על עוד תכונה בסגנון הספר היא תכונת החזרה שלא הדגשתיה בתוך הבאורים. והתבררו והתלבנו הדברים.

2 Ed. König: Stilistik, Rhetorik, Poetik in Bezug auf die bibl. Lit. p. 285.

3 באמר ישעיה (ה 2): „ויקו לעשות ענבים ויעש באשים" לא השמיענו דבר שלא חכינו לו. מלת „באשים" היא לפי הוראתה הנגוד לשם „ענבים" שהוראתו פה היא: ענבים

דעתי[1] כאומר אתה האל אמרת לי כזאת. ועל זה אענך: אכן אגידה לכל כי אינני מבין וכל הדברים נפלאים ממני ולא ידעתים.

לָכֵן הִגַּדְתִּי. לָכֵן היא בהוראת אָכֵן וכן בירמיה (ה 2): ואם חי יי יאמרו ל כ ן לשקר ישבעו.

(4) שם ואומר: (4) אתה האל אמרת לי (לח 3): „שמע נא ואנכי אדבר, אשאלך והודיעני"[2], ואנכי אגיד (5) כי עד כה רק שמעך שמעתי, אבל עתה ראתך עיני. (6) ועל כן אמאס בכל דברי הקודמים ואנחם עליהם.

(6) עַל כֵּן. בהוראת אָכֵן, וכן לעיל כ 21.

(8) לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת עִמָּכֶם נְבָלָה. מלת נ ב ל ה באה פה במקום: כָּלָה. (תלמידי מר שלם ארזי).

וזה על דרך: לא אעשה אתכם כ ל ה (ירמיה ה 18), ואתך לא אעשה כ ל ה (שם מו 28), ולא אעשה אותם כ ל ה (יחזקאל כ 17).

---

1 וכן דעת היציג בנוגע לפסוק זה וגם בנוגע לפסוק 4.

2 שם (לח 3) נמצא רק החלק השני של פסוק זה.

שמוש כזה, הנמצא במדה גדולה ביחוד בהלקים ידועים בספרי ישעיהו ותהלים, בא עפייר בפסוקים שלמים, בקבוצות של פסוקים, ולפעמים גם בפרקים שלמים, ובקריאתם מרגישים כי אומרם הדגיש אות אחת ההולכת ונשנית פעמים רבות, בטא אותה בהטעמה מיֻחדת, והיא הַשַּׁלֶּטֶת בפסוקים האלה, ככה הננו מוצאים בישעיה (כג 3. 8, 10) בתאור מפלת צר:

וּבְמַיִם רַבִּים זֶרַע שִׁחֹר קְצִיר יְאוֹר תְּבוּאָתָהּ...
וַתְּהִי סְחַר גּוֹיִם:
מִי יָעַץ זֹאת עַל צֹר הַמַּעֲטִירָה אֲשֶׁר סֹחֲרֶיהָ שָׂרִים...:
עִבְרִי אַרְצֵךְ כַּיְאֹר, בַּת תַּרְשִׁישׁ . . . . :

ועל מפלת בבל (שם יג) שבשני הפסוקים 4, 5 באה האות מ חמש עשרה פעם.

ועל דמשק (שם יז 1, 2):

הִנֵּה דַמֶּשֶׂק מוּסָר מֵעִיר וְהָיְתָה מְעִי מַפָּלָה:
עֲזוּבוֹת עָרֵי עֲרֹעֵר לַעֲדָרִים תִּהְיֶינָה
וְרָבְצוּ וְאֵין מַחֲרִיד:

ועל הארץ בכלל (שם כד) אשר בשלשה הפסוקים 6, 8, 9 באה האות ש תשע עשרה פעם, ומלבד זה האות א בפסוק הראשון שבע פעמים.

ובמזמורי תהלים (לז 34, 35):

קַוֵּה אֶל יְיָ וּשְׁמֹר דַּרְכּוֹ וִירוֹמִמְךָ לָרֶשֶׁת אָרֶץ
בְּהִכָּרֵת רְשָׁעִים תִּרְאֶה:
רָאִיתִי רָשָׁע עָרִיץ וּמִתְעָרֶה כְּאֶזְרָח רַעֲנָן[1]:

ובמזמור אחר בהתאוננות על המצב בהוה בהשואה אל הימים הטובים הקודמים (פ 13, 14):

לָמָּה פָּרַצְתָּ גְדֵרֶיהָ וְאָרוּהָ כָּל־עֹבְרֵי דָרֶךְ:
יְכַרְסְמֶנָּה חֲזִיר מִיָּעַר וְזִיז שָׂדַי יִרְעֶנָּה:

אחרי המלים: ממצרים, גרשת, ותשרש שרשיה, הרים, ארזי, קציריה, נהר, הבאים בפסוקים שלפני זה (9—12).

והמזמורים קכב, קכו, קלז, המצטינים בסגנונם ואשר בהם עוברת האות ש מראשם ועד סופם.

---

1 מלבד האות ר נמצאות בפסוקים האלה במדה מרבה גם האותיות א ע וביחוד בפסוק השני בכל המלים: ראיתי רשע עריץ ומתערה כאזרח רענן:

הקצב יוצקת את דברי המשורר בהתהלתם באותו דפוס המשקל שבחר בו לשירתו, ומה„בית" הראשון והלאה נמשכים ונובעים יתר הבתים על נקלה עד סוף השיר.

הופעה זו הנמצאת בשפות הקלסיות והאירופיות החדשות במדה מצֻמצמת, היא אחת הסגֻלות המיֻחדות לשפות המזרחיות המשתמשות בדרך זו ליפוי השירה וקשוטה, וככה רב השמוש בה גם בספרי השירה שבתנך, וכמובן יחשב דבר זה ליפי השירה רק במקום שאיננו גורע דבר מהתכן או ממעוף הדמיון.

דרך זו נודעה כבר לקדמונינו שציְנו אותה בתור לשון נופל על לשון 1.

לשון נופל על לשון, ז"א דמיון בצלצול האותיות והבדל בהוראה, הננו מוצאים כבר בברכת נח את בניו במאמרו: יַפְתְּ אלהים לְיֶפֶת 2 (בראש' ט 27), ובקריאת שמשון: בלחי הַחֲמוֹר חֲמוֹר חֲמֹרָתָיִם! (שופטים טו 16); וגם בדבור פרוזאי גמור בענינים משפטיים: ושלח את בְּעִירֹה וּבִעֵר בשדה אחר (שמות כב 4). וכן בדמיון חלקי: כְּקַשׁ נדף קַשְׁתּוֹ (ישעי' מא 2), מי דימון מלאו דָם (שם טו 9), וַיַּכּוּם וַיַּכְּתוּם (במד' יד 45).

על יד הדמיון השלם וההלקי של האותיות שמהן המלים מרכבות ישנה גם דרך השמוש באות אחת או יותר במלים רצופות מבלי שיֻרגש כי לפנינו שמוש לשון נופל על לשון.

טובים, אבל באמרו אח"כ: „ויקו למשפט והנה משפח" בא פה כבר דבר מפתיע, דבר שלא הכינו לו: הוא קוה לְמִשְׁפָּט והנה אכן לפניו מִשְׂפָּ... אך לא מִשְׁפָּ — ט כי אם מִשְׂפָּ — ח, שווי הצלצול בשתי המלים בהיות כל השנוי שביניהן רק באות היחידה שעל ידה משתנה הוראת הענין כלו, זהו הדבר הנותן פה עז ועצמה לדברי המוכיח, והוא המעורר פתאם את התבוננות שומעיו. ובהמשיכו דבריו ויאמר: „[ויקו] לִצְדָקָה והנה...", נוכל לציר לנו, כי פה התעכב כבר מעט עד מצאו עוד מלה שתעשה אותו רשם, היא מלת „צְעָקָה". אם באה ההשואה הראשונה בדרך מקרה הנה באה השניה בודי במחשבה תחלה. — אמנם צריך להתבונן גם לזאת כי בגלל נעם הצלצול מכרח התכן לסבל מעט בדגמה זו, כי „משפח" איננו הנגוד ל„משפט" ו„צעקה" צריך לבאר „צעקת חמס", צעקה מפני החמס שהוא הוא הנגוד לצדקה.

צריך עוד להעיר כי בנוגע לדמיון צלצול האותיות נחשבות השין הימנית והשמאלית בכל התנך לאות אחת, כגון שדד שׂדה (יואל א 10), שׂמה לשממה (ירמי' יב 11), ועוד הרבה.

1 כיון שאמר לו הקב"ה למשה לך עשה לך שרף ולא פרש, אמר: אם אני עושה של זהב אין הלשון הזה נופל על לשון זה, של כסף—אין הלשון וכו', אלא הרי אני עושה אותו של נחשת, לשון נופל על לשון, שנאמר: ויעש משה נחש נחשת" (ב"ר פ' ל"א).

2 השויון בולט יותר כאשר נתבונן כי צורת השם יֶפֶת שהוא סגולי היתה בעקרה יַפְתְּ (ע"ד: מֶלֶךְ—מַלְךְ—מַלְכִּי); ובכן: יַפְתְּ אלהים לְיַפְתְּ.

והוא מוצא מה שהוא משתדל למצא גם במקום שבעל הדבר עצמו לא כון לזה, אך מצד שני הנני בטוח כי בחלק היותר גדול מהמקומות אשר צִינו אכן נכונה ההשערה, ובהלק הזה בלבדו ישנה כבר הוכחה די ברורה ומספיקה כי יותר מכל בעלי ספרי הפיוט האחרים שבתנך היה מחברו של ספר איוב להוט אחרי השמוש בצלצולים כאלה, ולפעמים הכריעו את הכף גם בנוגע לבחירת מבטאים ומלים, וגם בנוגע להמשך הדברים. וע״י ההתבוננות בדברים מבחינה זו אפשר לפעמים להכריע גם בנוגע לַנסחה הנכונה במקומות שהיא מסֻפקת.

בכל אפן טוב שיבואו הדברים לעיון ולוכוח ולברור.

ספר איוב נבדל מיתר ספרי הפיוט שבתנך בנוגע לצִמּוּדֵי האותיות, כי בשעה שבספרים האחרים באים הצמודים בפסוקים שלמים וגם בקבוצות פסוקים ולפעמים גם בפרקים שלמים, באו הצמודים בספר זה מְפֻזרים פה ושם עפ״ר רק ב ח צ א י פ ס ו ק י ם, ואף לפעמים בפסוקים שלמים, ורק במקומות בודדים נמצא כי אות אחת או זוג של אותיות הולכות ונשנות פעמים רבות בקבוצה שלמה של פסוקים עד כדי ליצר את הרשם כי הן כרודפות אחרי הנואם והוא איננו יכול להשתחרר מהן, כגון בפסוקים 10—17 בפרק ט״ז אשר בהם בא הצרוף פ ר עשר פעמים, ומלבד זה באה האות פ לבדה עוד תשע פעמים והאות ר לבדה עוד חמש פעמים.

וכן בפרק יט בפסוקים 10—12 באו המלים: וַיִּסַע, וַיִּחַר 1, וַיַּחְשבני, יַחַד, וַיַּחֲנוּ, בראש הפִּסקות הקטנות של שלש שלש מלים.

וגם בזה נבדלים הצמודים שבספר איוב מאלה אשר ביתר ספרי הפיוט בתנך, כי בשעה ששם באים הצמודים עפ״ר במקומות של סגנון חגיגי ונלהב, כבגדי המודות של חג שאין העין רגילה בהם בחיי יום יום, רבים הצמודים מאד בספר זה, ולרֹב מציאותם אינם עלולים עוד כמובן לעשות רשם של התפעלות יוצאת מן הכלל.

וכשנתבונן מקרוב אל הדגמות הרבות שישנן בספר זה לצמודי האותיות, ואל הדרכים השונות שבהן באים הצמודים האלה, נמצא כי אפשר להלקם עפ״י החלוקה הבאה:

1. צמודים באות אחת.

צמודים באות אחת ב ש ת י מ ל י ם הננו מוצאים על פי רב בזוג של שמות, בראשם, כגון כְּסִיל וכִימה (ט 9; אחרי הצמוד של שתי אותיות: עֹשֶׂה

1 אולי באה מלה זו בצורת ההפעיל שאיננה מצויה בשרש זה בהוראה זו בתנך לשם שויון תנועת הפתח הנמצאת בכל חלקי הצמוד שם.

וכן בתאור הארבה ביואל (ב 4, 5):

כְּמַרְאֵה סוּסִים מַרְאֵהוּ וּכְפָרָשִׁים כֵּן יְרוּצוּן:
כְּקוֹל מַרְכָּבוֹת עַל רָאשֵׁי הֶהָרִים יְרַקֵּדוּן:

ובפתיחה הנפלאה לחזון נחום המתארת את הופעת ה׳ עוברים צלצולי אותיות שונים אחד אחרי רעהו (א 2—8):

בְּסוּפָה וּבִשְׂעָרָה דַּרְכּוֹ...:
גּוֹעֵר בַּיָּם וַיַּבְּשֵׁהוּ
וְכָל־הַנְּהָרוֹת הֶחֱרִיב
אֻמְלַל בָּשָׁן וְכַרְמֶל...:
הָרִים רָעֲשׁוּ מִמֶּנּוּ
וְהַגְּבָעוֹת הִתְמוֹגָגוּ...:
וְהַצֻּרִים נִתְּצוּ מִמֶּנּוּ:

רעש ההרים כאלו מרגש בהדגשת האות ר הסואנת, והתמוגגות הגבעות בהבלטת האות ג הרכה, והתפוצצות הצורים בהכפלת האות צ.

ב.

הדמיון בצלצול האותיות בספר איוב.

בספר איוב נמצאות אך דגמות מעטות ל„לשון נופל על לשון״, אך כנגד זה הביבה מאד על המחבר דרך השמוש באות אחת או יותר במלים הבאות רצופות זו אחר זו, ומי שמעיף עינו בספר מבחינה זו, ימצא זאת בחלק גדול ממנו, ואין כמעט פרק שלא תבאנה בו אותיות כפולות ומכֻפלות בדרכים שונות, ודבר זה צִינתי בתוך באורי בכל פרק ופרק.

אמנם אינני בטוח בעצמי כי ב כ ל המקומות שרמזתי עליהם היתה באמת כונה מיֻחדת בהשתמשות בצמודים [1], ההחלטה על דבר כזה היא דבר שבטעם, ויכול מאד להיות כי המחפש למצא סעד להנחותיו הוא לפעמים משחד מהשקפתו

---

1 המשוררים הספרדים קראו לשירים שבסוף בתיהם מלים בדרך לשון נופל על לשון בשם „שירים נצמדים״ או „שירי צמדים״. ואחרי אשר במבטא „לשון נופל על לשון״ אי אפשר להשתמש בתור שֵׁם, לכן הנני קורא לשויון צלצול האותיות והמלים בשם „צְמוּד״ (תחת המלה „צלצול״ שֶׁהשתמשתי בה בתוך הספר ושאיננה מביעה די את הכונה).

ופעם הננו מוצאים צמוד גם בשמונה מלים: אולם אני אדרש אל אל ואל אלוה אשים... (ה 8), אל נא אשא פני איש ואל אדם לא אכנה (לב 21).

2. צמודים בשתי אותיות ובשלש.

צמודים ביותר מאות אחת הננו מוצאים באפנים שונים: או שהאותיות האלה באות רצופות, כגון: עשה עש (ט 9), שלאנן ושלו (כא 23 — אחרי: ימות [1] בעצם תמו) [2]; או שהן באות בהפסק אותיות באחת או בשתים מהמלים שהן נמצאות בהן, כגון: תסמר שערת בשרי (ד 15), וממעל ימל (יח 16), חבלים יחלק (כא 17), הכניעהו והדך (מ 12); או בהפסק של מלה בין מלות הצמוד כגון: הקדרים מני קרח (ו 16), ומנום אבד מנהם (יא 20), הברב כח יריב (כג 6), ירבו בניו למו חרב (כז 14), עורי שחר מעלי ועצמי חרה מני חרב (ל 30), מפלשי עב מפלאות (לז 16).

ויש אשר תבאנה האותיות הצמודות בפעם אחת בסדר הפוך מאשר בשניה באחד האפנים הקודמים, כגון: עמל מעיני (ג 10) [3]; עונות נעורי (יג 26) [4]; מגערתו: בכחו רגע (כו 12) [5].

ויש אשר אחרי המלים הצמודות ביותר מאות אחת או ביניהן או גם לפניהן תבוא עוד מלה אחת אשר בה בפעם שלישית רק אחת מאותיות הצמוד, כגון: מה־נמרצו אמרי ישר (ו 25), וכעב עברה ישועתי (ל 15) [6].

---

1 האותיות ו י הנסתרות אינן באות בחשבון, מפני כי אינן נבטאות.

2 וכן: טז 11 (אל—על), כח 3 (כל), כט 25 (אש), ל 13 (נת), לא 26 (אר), לב 18 (מל), לט 18 (מר), מ 10 (הד), מא 20 (קש).

3 וכן: ד 2 (אל—לא), ד 5 (אל—לא), לט 4 (רב—בר) לט 15 (שר—דש; אחרי רגל תזורה).

4 וכן: כא 32 (לב—כל), כב 2 (למ — מל), כד 21 (רע—ער), כה 8, 9 (שחל—חלש—שלח; אחרי: עדה עליו).

5 וכן: יא 6 (שי—יש), כד 18 (קל—קל—לק), כט 2, 3 (צק—קק), לא 29 (ער—רע), לא 31 (בש—שב).

6 וכן: ה 8 (אל—א—א—אל—אל—אל — אל — א), י 2 (א—אל—אל—אל), יב 6 (של—ל—לש), טז 15 (על—ל—על—ע), יח 15 (בל—בל—ל), כא 23 (מת—ם—תם), כד 7 (ל—בל—לב), כד (רם—רם —ר), כב 10 (ל—בל—לב), כד 16 (חת — ח—ת—חת), כד 23 (ען—ענ—ע), כט 16 (אב—א—אב), ל 2 (למ — ל—למ), לב 8 (נש—נש—ש), לג 18 (חש—ש—שח), לג 25 (רש—שר—ר), לד 20 (גע—גע—ע — ע), לו 24 (שר — שר—ש), לז 20 (אם—אמ—א), לז 21 (בא—אר—ר), לח 41 (ל—אל—אל—ל—אל), לט 25 (ר — ח—רח—רח—ח—; רע—ר—רע).

עש)[1], היים והסד (ו 12; לפני: עשית עמדי), זהב וזכוכית (כח 17), ברעש ורגז (לט 24); או בשני זוגות של שמות בזה אחר זה באותיות שונות, כגון: גאון וגבה והוד והדר (מ 10); או בשני שמות בסמיכות, כגון: גבי מגניו (טו 26), ארחות אידם (ל 12), בגאון גליך (לח 11); ורק לפעמים בשם ופעל, כגון: מן גו יגרשו (ל 5); ובשני זוגות של מלים באותיות שונות: כגון: תיבש שלהבת ויסור ברוח (טו 30), שרשיו ייבשו וממעל ימל (יח 16).

מעט יותר מאלה הן הדוגמות לצמוד אות אחת בשלש מלים. צמוד כזה בא או בשלש מלים רצופות בזו אחר זו, כגון: רוח כביר אמרי (ח 2), טרף נפשו באפו (יח 4)[2]; או בהפסקה של מלה אחת ביניהן, כגון: תחת חטה יצא חוח (לא 40), להשיב נפשו מני שחת (לג 30)[3].

ובארבע מלים. כגון: לגבר אשר דרכו נסתרה (ג 23), ואסלדה בחילה לא יחמל (ו 10)[4].

ובהפסקה של מלה אחת, כגון: להותי יועילו לא עוד למו (ל 13)[5].

ובחמש מלים רצופות, כגון: ... לדת יעלי סלע, חלל אילות... (לט 1)[6]; או בהפסקה של מלה אחת, כגון: צעירים ממני לימים אשר מאסתי אבותם (ל 1), הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עמל מנו לי (ז 3).

ויש שיגיע הצמוד עד שש מלים, כגון: אל אל: האמר נשאתי לא[7] אחבל (לד 31); אך צמוד זה נפסק עפ״ר במלה אחת, כגון: עד־אנה תשימון קנצי למלין, תבינו ואחר נדבר (יח 2), אמנם כי אתם עם ועמכם תמות חכמה (יב 2)[8].

---

1 בתור סמן שישנה כונת צמוד בבחירת האותיות משמשת העבדה כי צמוד כזה איננו בא לבדו כ״א בלוית עוד צמוד או צמודים אחרים.

Accumulation is also an evidence of design; that is where... two or more paronomasias occur in the same verse (Casanowicz: Paronomasia in the O. T., p. 27).

2 וכן: כ 5 (האות ר), כג 10 (ד), כד 7 (ל), כד 10 (ל), כט 5 (ד—אחרי: בסוד אלוה עלי אהלי), כט 20 (ד), ל 7 (ח), מ 8 (פ), מא 22 (ח).

3 וכן: יח 4 (ע), לד 24 (ר), לט 7 (ש—לפני אות ר הבאה שש פעמים), לט 22 (ח).

4 וכן: ו 6 (ל), ז 13 (ש), יט 2 (נ), ל 12 (ל—לפני: ארחות אידם), לא 2 (ל).

5 וכן: כד 13 (ר—אחרי: המה היו), לד 28 (ע—אחרי: להביא עליו).

6 וכן: יג 14 (ש), לח 15 (ר).

7 האות א הנסתרת באה ג״כ בחשבון כי לפנים היתה נבטאת כשוא נח.

8 וכן: לב 17 (א), לז 21 (ר), לט 18, 19 (ר), לט 25 (ר).

כזאת בתוך חוג של צמודים אחרים אשר על ידה — היא צריכה ג״כ להכנס בחשבון. אם הננו מוצאים בתהלים במזמור פ״ג המלא צמודים שונים בראשיתו (אלהים—אל, ומשנאיך—נשאו, על עמך—יערימו, ועמון—ועמלק, דמן—לאדמה, תבער יער, וכלהבה—תלהט) מאמרים כאלה: על עמך יערימו סוד ויתיעצו על צפוניך; נירשה לנו את נאות אלהים; תרדפם בסערך ובסופתך תבהלם—צריך לחשב כי גם בקבוצות המלים: ויתיעצו על צפוניך, תרדפם בסערך ובסופתך, לנו את נאוה, ישנם צמודים שנתחלקו במלים אחדות. וכן הננו מוצאים בתהלים (עז 17—20), בפסוקים היפים המתארים את חרדת העולם כלו בהופעת האלהים, את האותיות ר מ המסֻגלות ביחוד לסמל את הרעש וההמיה מפֻזרות פה ושם, פעם הן מחֻברות במלה אחת ופעם מפֻזרות בשתי מלים:

רָאוּךָ מַּיִם, אֱלֹהִים! רָאוּךָ מַּיִם—יָחִילוּ
אַף יִרְגְּזוּ תְהֹמוֹת:
זֹרְמוּ מַיִם עָבוֹת . . . . :
קוֹל רַעַמְךָ בַּגַּלְגַּל הֵאִירוּ בְרָקִים תֵּבֵל
רָגְזָה וַתִּרְעַשׁ הָאָרֶץ:
בַּיָּם דַּרְכֶּךָ וּשְׁבִילְךָ בְּמַיִם רַבִּים...

או בפסוק זה (ישעי׳ מא 9):

הֶחֱזַקְתִּיךָ מִקְצוֹת הָאָרֶץ וּמֵאֲצִילֶיהָ קְרָאתִיךָ

בכל הדגמות האלה אין כל ספק כי ישנן שתי אותיות שליטות בכל פסקה, ושתי אלה באות לפעמים יחד ולפעמים נפרדות.

צמודים כאלה הננו מוצאים גם בספר איוב בפסוקים רבים כגון: למה—לא מרחם (ג 11), ותכף אחרי זה: מדוע—קדמוני ברכים—ומה־שדים (ג 12) 1.

ובשלש אותיות שהן מחֻלקות לפעמים בשלש מלים: אף על יתום—תפילו, ותכרו על—רעכם (ו 27), טפלי שקר—רפאי אליל (יג 4) 2.

ובארבע אותיות: ורוח על פני—יחלף (ד 15),—ותכף אח״ז: תסמר שערת בשרי), למשא — ומה לא תשא (ז 20, 21), ונעלמה מעיני כל (כח 21), פני לא—יפילון (כט 24).

---

1 וכן: ו 14 (מ ס—מ, ס), יב 22 (צ, ל—צל), כח 1 (ק, ז—זק), לג 22 (ש ח—ש, ח), לו 16 (של—ל, ש), לט 25 (ר, ר, ח—רח—רח—ח, ר, ר, ר).

2 וכן: יד 2 (כצ, צ, ל—כצל), טו 26 (רץ, א — צאר; ותכף אח״ז: פ—גפ—ג), כד 15 (נף, ש—נשף; ותכף אח״ז: חת—ח, ת—חת), כח 26 (ר, חק—ר, ה, ק), ל 10 (רחק—ח, רק), ל 17 (קר, ע—ערק), לז 10 (קרח—רח, ק), מב 2, 3 (מ ז מ—מ,ז,מ).

3. צמודים באותיות ממוצא אחד.

מלבד הצמודים המרֻבים שבהן אותן האותיות עצמן הולכות ונשנות, הננו מוצאים גם צמודים באלה האותיות ממוצא אחד שהן קרובות במבטאן (אע, הח, גכק, דתט, לנר, בפ), כגון: קבר לגבר (ג 22, 23), ארדי יום העתידים ערר (ג 8) 1.

4. צמודים כפולים.

לפעמים הננו מוצאים אות אחת או שתים חוזרות בשתי מלים, ובשתי המלים שאחריהן באה שוב חזרה של אות אחת או יותר, כגון: תשא פשעי—ותעביר את עוני (ז 21), עשה עש—כסיל וכימה (ט 9) 2.

ולפעמים באות שתי אותיות שונות בשתי מלים ואחרי כן הן שבות וחוזרות באותו סדר בשתי המלים שאחריהן, כגון: בהלו נרו—עלי ראשי (כט 3), שוא לא—ישמע אל—ושדי לא—ישורנה (לה 13) 3.

5. צמודים במלה אחת וביותר מאחת.

בספרי הפיוט בתנך הננו מוצאים כי צמוד של שתי אותיות או יותר בא בשני הלקי הצמוד באפן זה: בחלק האחד באות כל האותיות הצמודות מחֻברות במלה אחת, ובחלק השני האותיות נפרדות בשתי מלים או יותר, כאלו המדבר הוא תחת הרשם של צלצול אותיות ידועות והוא שב ומביאן אחת אחת, שלובות בתוך מלים אחדות, ויש שיקרה להפך: הנואם משתמש באותיות שבטא במלים אחדות בהבלטה ומחברן שנית למלה אחת.

פה מתעוררת ביתר תקף השאלה: האם הופעה זו היא רק דבר שבמקרה או היתה בזה כַּוָּנת מכֻוָּן? כמובן, קשה להגיד בהחלט על כל המקומות שהננו מוצאים בם דבר זה, כי היתה בהם כונה לזאת. אך אין ספק כי בבוא הופעה

ובשלש אותיות: ו 16 (עלם—עלם—ל), כו 2 (עזר—זרע—עז), כט 4 (אלה—על—אהל), לח 20 (תכן—נתב—בת).

1 וכן: ה 21 (שט—שד), יא 12 (נב—לב), כ 4 (דע—עד—אד), כא 22 (גדש—שקד), כב 20 (תב—טב), כד 15 (ען—נא), כז 19 (עינ—אינ), לא 21 (אר—ער—ער), לא 40 (תח—חט; שע—אש), לב 22 (שא—עש), לג 29 (אל—על—אל), לח 40, 41 (ארב:—ערב), ל 19, מב 6 (עפר—אפר).

2 וכן: טו 30 (בש—שב; ר—ר), יח 4 (פ—פ; ע—ע—א—ע), יח 16 (ש ש—ש; מל—מל), כא 10 (פ—פ—; ל—ל), כא 32 (לב—בל; גדש—שקד), לט 15 (ר—ר; שד—דש).

3 וע' עוד להלן בסוף פרק הצמודים העוברים מפסוק לפסוק.

כלתה׳ 1, אשר בו מתחיל כל בית במלה האחרונה שבבית שלפניו; ובכתבת שחבר למצבת ר׳ אברהם המחזיקה שלשה בתים 2 הננו רואים ג״כ זאת:

הֲיֵדְעוּ דְמָעוֹת מִי שְׁפָכָם? — וְיֵדְעוּ הַלְּבָבוֹת מִי הֲפָכָם?
הֲפָכָם–בּוֹא מְאוֹרָם תּוֹךְ רְגָבִים — וְלֹא יֵדְעוּ רְגָבִים מַה בְּתוֹכָם
בְּתוֹכָם שָׂר וְגָדוֹל תָּם וְיָשָׁר — יְרֵא הָאֵל וְאִישׁ נָבוֹן וְחָכָם.

ובספר איוב (וכמעט רק בספר זה) הננו מוצאים חזרות אותן המלים בסופי פסוקים ובראשי הבאים אחריהם (אשר עליהם יְדֻבר להלן) וגם שִׁלּוּבי צמודים באפן זה, צמודי מלים או אותיות בודדות, ולפעמים בשנוי אות לאחרת מאותו מוצא הפה, כגון: קבר: לגבר (ג 22, 23; לפני: אשר דרכו נסתרה); למשא: ומה לא תשא (ז 20, 21); עָלַי מָה; על מָה (יג 13, 14; לפני: אשׂא בשׂרי בשׁני; ואולי בעקר: עָלַי מָה); ומתבל ינידוהו: לא נין לו ולא נכד (יח 18, 19); ישׁל אלוה נפשו: הצעקתו ישמע אל, (כז 8, 9); כעש... עשה נצר: עשיר (כז 18, 19); שחל: בחלמיש שלח (כח 8, 9; אהרי: עָדה עָליו); אֲכָלָה: וָאֹכַל (לא 16, 17); ארב: מי יכין לערב 3 (לה 40, 41); (נפוח ואגמון: נפשו גחלים) (מא 12, 13); מזמה: מי זה מַ... (מב 2, 3).

ג.

חזרות מלים.

ענין חזרת מלים, ז״א: החזרת מלה אחת או שתים, ולפעמים יותר מזה, פעמים אחרות במאמר או בפסוק, זהו דבר מצוי בכל הלשונות.

ההבדל שבין החזרה ובין הצמוד הוא בזה כי בשעה שבצמוד ישנה כונה של קשוט המליצה ע״י הבאת מלים שוות בהוראות שונות, כדי לתפש את לב השומע ע״י תשומת לבו לבאור הנכון של המלה החוזרת ולמה שמְּכֻוָּנים בה בכל מקום, באות בחזרה מלים באותה ההוראה, בלי שום שנוי, יותר

1 דיואן יהודה בן שמואל הלוי, הוצאת בראדי (מקיצי נרדמים) ספר שני. ח״ג צד 361.

2 נ״ל ספר שני ח״א צד 115.

3 בבאורי לפסוק זה הזכרתי כי כנראה היה צלצול המלים הסבה להזכרת העורב אחרי הלביא והכפירים שאין כל שיכות ביניהם, עלי להוסיף כי בפרק הבא (לט 18, 19) הננו מוצאים דבר קרוב לזה: אחרי דברו על החסידה ועניניה הוא גומר במאמר: תשחק לסוס ולרכבו, והזכרת הסוס מביאתו לדבר תכף על הסוס, באמרו: התתן לסוס גבורה, והולך וממשיך בתאור הסוס ותכונתו, אף כי אין כל שיכות בינו ובין החסידה.

6. צמודים עוברים מפסוק לפסוק.

כספרי הפיוט שבתנך הננו מוצאים לפעמים מלים שבאו בסוף פסוק ואומרן חוזר עליהן בראשית הפסוק הבא, כאלו המלה הבאה בסוף המאמר, במקום המנוחה וההפסקה, מתרשמת במהו והיא המעוררתו לרעיון חדש במלה זו עצמה. דגמה כפולה וּמְכֻפֶּלֶת להופעה זו הננו מוצאים בישעיה כ״ו ב. שיר אשר יושר בארץ יהודה׳ בסופי פסוקים וראשם, וגם בתוך הפסוקים:

יֵצֶר סָמוּךְ תִּצֹּר שָׁלוֹם   שָׁלוֹם כִּי בְךָ בָּטוּחַ׃
בִּטְחוּ בַיְיָ עֲדֵי עַד   . . . .
קִרְיָה נִשְׂגָּבָה יַשְׁפִּילֶנָּה   יַשְׁפִּילָהּ עַד אֶרֶץ
אֹרַח לַצַּדִּיק מֵישָׁרִים   יָשָׁר מַעְגַּל צַדִּיק תְּפַלֵּס׃
לְשִׁמְךָ וּלְזִכְרְךָ תַּאֲוַת נָפֶשׁ׃   נַפְשִׁי אִוִּיתִיךָ בַּלַּיְלָה
וּבַל יִרְאֶה גֵּאוּת יְיָ׃   יְיָ רָמָה יָדְךָ בַּל יֶחֱזָיוּן
יֶחֱזוּ וְיֵבֹשׁוּ קִנְאַת עָם   (11–3)

וכן בתהלים (צח 5,4): וְזַמֵּרוּ׃ זַמְּרוּ, בְּכִנּוֹר בְּכִנּוֹר, וְקוֹל זִמְרָה׃
ובשירי המעלות:

מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרִי׃   עֶזְרִי מֵעִם יְיָ (קכא 2,1)
בִּשְׁעָרַיִךְ יְרוּשָׁלָםִ׃   יְרוּשָׁלַםִ הַבְּנוּיָה (קכב 3,2)
עַד שֶׁיְּחָנֵּנוּ׃   חָנֵּנוּ יְיָ חָנֵּנוּ (קכג 3,2)
מִמַּעֲמַקִּים קְרָאתִיךָ יְיָ׃   אֲדֹנָי שִׁמְעָה בְקוֹלִי (קל 2,1)

ולפעמים באה הזרה של קטע שלם של מאמר:

נַחְלָה עָבַר עַל נַפְשֵׁנוּ׃   אֲזַי עָבַר עַל נַפְשֵׁנוּ הַמַּיִם (קכד 5,4)
הִגְדִּיל יְיָ לַעֲשׂוֹת עִם אֵלֶּה׃   הִגְדִּיל יְיָ לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ (קכו 3,2)

נכדבר הזה הננו מוצאים גם בשירי המשוררים הספרדים שלפעמים (אמנם לפעמים רחוקות) חברו שירים כאלה אשר על המלה הנמצאת בסוף כל בית הם חוזרים בראש הבית שלאחריו. בתור דגמה יוכל לשמש שירו של הרשב״ג: .אלהים אל ראשון ואחרון—נעלה על כל גבוהים״ [1], אשר בו כשלש מאות בתים וכל בית נ׳ מתחיל באותה מלה שבסוף הבית השני שלפניו; ורמב״ע בתוכחתו: .מזמרת שירתי הבאתי מנחתי״ [2] המסֻדרה עפ״י א״ב, וכל בית מתחיל באותה מלה שבסוף הבית שלפניו; וכן ר״י הלוי בשירו: .נפשי לבית אל נכספה גם

1 ש״ש בן יהודה אבן גבירול, הוצאת ביאליק ורבינצקי, כרך שני צד 201—212.

2) שער השיר של ברודי ואלברכט (הוצ׳ אנגלית) צד 81.

הָבוּ לַיְיָ, בְּנֵי אֵלִים! הָבוּ לַיְיָ כָּבוֹד וָעֹז: (תהלים, כט 1)
נָשְׂאוּ נְהָרוֹת, יְיָ! נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם: (תהלי צג 3)
לִבַּבְתִּנִי, אֲחֹתִי כַלָּה! לִבַּבְתִּנִי בְּאַחַת מֵעֵינַיִךְ: (שה"ש ד 9)
אִתִּי מִלְּבָנוֹן, כַּלָּה! אִתִּי מִלְּבָנוֹן תָּבוֹאִי (שה"ש ד 8) 1.

בספר איוב הננו מוצאים יותר ממאה חזרות שונות. דבר זה מתחיל כבר בחלק הפרוזאי שבו, הוא שני הפרקים הראשונים שבספר שבהם מְסֻפרות כל קורות איוב, ושאליהם כדי להתבונן ביחוד.

שני פרקים אלו נחשבים כעין ספר מיחד, ובכל היותו קטן מאד לעמת כל הספר, הוא בפני עצמו פנינה יקרה בספרות התנכית. האור חיי האשר של בן ארץ הקדם, תאור אשרו החיצוני ואפיו הפנימי, תאור השלום והשלוה שבביתו.— כל אלה מתחרים עם היפי שבמחזה שבשמים ממעל; וכוח האלהים עם השטן, הלעג השנון שבדברי השטן. ונפילת איוב מרום מעמדו עד שאול תחתיות — רק בגלל התערבות זו שבין האלהים והשטן. לכל קו שבספור זה כַּונת מכֻוָּן, וקוים אלה דקים מאד, פשוטים, משֻׁללי כל קשוט והדור, ונותנים מקום רחב לדמיון להשלים את התאורים.

ביחוד יפה לראות את החליפות שבמדת זמן הַעשות המעשים שבספר הקטן הזה: אחרי השלוה המרגיעה שבחיי האשר של איוב, באה התנועה הנהפזה העוברת חליפות בין השמים והארץ. השאלות והתשובות חולפות מהר. ההחלטה על גורל איוב באה בִן־רגע. השטן רק יוצא מעם פני ה' ולא יותר. אין זֵכר לחלקו של השטן בפֹעל בקורות איוב. אף לא יסֻפר על עצם קְרות המקרים האלה בכלל: הבנים והבנות אוכלים ושותים בבית אחיהם הבכור. . . והנה באים המלאכים ומספרים לאיוב את אסונותיו הבאים איש אחרי רעהו; שמים וארץ נלחמים בו חליפות. והמלאכים — „עוד זה מדבר וזה בא". וברגע הַמְּמוהו הדהימוהו. ובכל זאת הוא מוצא עוד און בנפשו לקבל את הכל באהבה ולהצדיק עליו את הדין.

בספר הקטן הזה ישנן אמנם חזרות מליציות מעטות בדברי איוב בצדקו עליו דינו (ערם... וערם...; יי נתן, ויי לקח. יהי שם יי מברך!—א 21), וכן בדבריו לאשתו (את הטוב נקבל... ואת הרע לא נקבל — ב 10); אך ביחוד הננו מוצאים בשני הפרקים האלה חזרות מיחדות במינן, לא חזרות מלים כי־אם חזרות פסוקים שלמים והלקי פסוקים. חזרות כאלה אמנם אינן

1 על דרך החזרות שבתנך בכלל דברתי במאמר מיוחד שאפרסם בקרוב ביחד עם עוד פרקים שונים בדרכי המליצה התנכית.

מפעם אחת בשעה של התפעלות והתלהבות, ולפעמים לתכלית חזוק רשם הדברים. או בהיות הדבר אחת מדרכי הלשון, אשר בוַדי צפון גם בזה רגש הנעימות המרגיש בשמיעת אותם הצלצולים כשהם חוזרים; ממש כנעימות המרגשת בהחזרת כל הרעיון במלים שונות, ז"א ההקבלה, אשר היא היסוד ביחוד במליצה התנכית.

לדגמות להזרות בתור היותן מדרכי הלשון אפשר להביא מהמבֹאר בכל ספרי הדקדוק את הזרת השם במקום השמוש במלת „כל" לפניו. כגון: איש איש, יום יום; או בהוראת מספר או סדר קבוע במינים שונים. כגון: שנים שנים, שבעה שבעה, וכיו"ב; או בכונה להורות על ודאות פעֻלה, כגון: ידעתי בני ידעתי; וגם בהשתמשות במקור המְחֻבר אל הפעל שהוא מאותו שרש, כגון: ידוע ידעתי, דבר שהוא נפוץ הרבה מאד בלשון.

הזרות הבאות בדרך טבעית ומחזקות את התרשמות הדברים במֹח השומע הן עפי"ר בצוויים, כגון: נחמו, נחמו! סורו, סורו!; או במלות הקריאה, כגון: האח, האח!; או בשמות של אלה שקוראים אותם, כגון: אברהם, אברהם!

כל אלה הן הזרות ר צ ו פ ו ת, שהמלים באות בהן בזו אחר זו.

אך מלבד זה באות בשירה בכלל, וכמובן בשירה התנכית ג"כ, הזרות לא רצופות כ"א בראשי פסקות קצרות או בסופן, כגון:

חֶ רֶ ב אֶל כַּשְׂדִּים—נְאֻם יְיָ,
חֶ רֶ ב אֶל הַבַּדִּים—וְנֹאָלוּ
חֶ רֶ ב אֶל גִּבּוֹרֶיהָ—וָחָתּוּ וכו' וכו'
(ירמ' נ 35—37)

או:

רֹעָה הִתְרֹעֲעָה הָ אָ רֶ ץ [1]
פּוֹר הִתְפּוֹרְרָה אֶ רֶ ץ
מוֹט הִתְמוֹטְטָה אָ רֶ ץ:
נוֹעַ תָּנוּעַ אֶ רֶ ץ... (ישעי' כד 19, 20)

ולפעמים באות החזרות בסוף מאמר ובראש המאמר שאחריו, כאלה שנזכרו כבר לעיל בפרק הצמודים העוברים מפסוק לפסוק.

הזרה פיוטית מְיֻחדת במינה שמשתמשים בה רק בסגנון המרומם והחגיגי היא ההזרה הבאה בצורת זו: מתחילים בחלק מן המאמר מבלי לגמרו, מביאים אחריו בקריאה את שם או כנוי מי שפונים אליו, ואח"כ חוזרים על חלק המאמר שנאמר כבר ומשלימים אותו, כגון:

1 ההא שבמלת „הארץ" היא רק הכפלת ההא שלפניה לפי דעת המבארים.

לפעמים תעבר החזרה מפסוק אל פסוק, ז״א כי תבא מלה הנמצאת בחצי השני של פסוק שנית בחצי הראשון של הפסוק הבא, כגון:

הֱצִיקַתְנִי רוּחַ בִּטְנִי: הִנֵּה בִטְנִי כְּיַיִן לֹא יִפָּתֵחַ (לב 18, 19) 1.

ויש שתבא החזרה משלשת או גם מרבעת, כגון:

לֹא שָׁלַוְתִּי וְלֹא שָׁקַטְתִּי וְלֹא נַחְתִּי (ג 26),

לֹא יֶעְשַׁר וְלֹא יָקוּם חֵילוֹ וְלֹא יִטֶּה לָאָרֶץ מִנְלָם:

לֹא יָסוּר מִנִּי חֹשֶׁךְ (טו 29, 30) 2.

2. בשני פסוקים.

על יד ההזרות הבאות בשני חצאי פסוקים הסמוכים זה לזה הננו מוצאים גם חזרות הבאות בשני פסוקים, בהפסקה של חצי פסוק או שני חצאי פסוק בין המלים החוזרות.

החזרות האלה באות או בראש שני הפסוקים, כגון:

וְיָדַעְתָּ כִּי־שָׁלוֹם אָהֳלֶךָ וּפָקַדְתָּ נָוְךָ וְלֹא תֶחֱטָא:

וְיָדַעְתָּ כִּי־רַב זַרְעֶךָ וְצֶאֱצָאֶיךָ כְּעֵשֶׂב הָאָרֶץ: (ה 24, 25), 3

או באמצעם, כגון:

לְשֹׁד וּלְכָפָן תִּשְׂחָק וּמֵחַיַּת הָאָרֶץ אַל־תִּירָא:

כִּי עִם־אַבְנֵי הַשָּׂדֶה בְרִיתֶךָ וְחַיַּת הַשָּׂדֶה הָשְׁלְמָה־לָךְ: (ה 22, 23) 4

טו 31 (בשוא—שוא), יז 15 (תקותי—ותקותי), יט 21 (חנני), כ 4 (מני), כא 30 (ליום), לו 5 (כביר), לז 6 (וגשם מטר—וגשם מטרות), לח 17 (שערי מות — ושערי צלמות), לח 19 (אי זה), לח 22 (אוצרות—ואוצרות), לט 28 (סלע).

1 וכן: ה 6, 7 (ומאדמה... עמל: — אדם לעמל), ה 22 (משוד — לשד), ה 24, 25 (השלמה—שלום), ז 8 (למשא—תשא), י 4, 5 (אנוש), י 21, 22 (ארץ, צלמות. כמו אפל), טז 5,6 (יַחֲשֹׂךְ—יֶחְשַׂךְ), יט 26, 27 (אחזה), כו 16, 17 (כסף... יכין מלכוש—יכין... ילבש וכסף), לד 6,5 (משפטי), לט 24, 25 (שופר), מ 11, 12 (וראה כל גאה—ראה כל גאה), מא 20, 21 (לקש—כקש).

2 וכן: ו 12, 13 (אם — האם), ט 20, 21, 25 (תם), לב 3,2 (ויחר אף — חרה אפו), לז 5,4 (קול—בקול—קולו—בקולו), מא 15, 16 (יצוק—ויצוק).

3 וכן: ג 6, 7 (הלילה ההוא), ג 14, 15 (עם), ג 16,15 (או), יג 4,3 (אולם—ואולם), יח 5, 6 (אור... ידעך), יח 15,14 (מאהלו — כאהלו), כו 2, 3 (מה... ללא), ל 3, 4 (הלא), מ 15, 16 (הנה־נא).

4 וכן: יב 7, 8 (וְתֹרֶךָּ).

מסוג החזרות הבאות מתוך התפעלות והתרגשות, אך בכל אפן הן מראות אותנו את החבה היתרה אשר למחבר חלק זה של הספר לחזר על הדברים במלואם, באותו סגנון ובאותן המלים. וכשם שמצד אחד הננו רואים בספור המקרים עצמם את התנועה הנחפזה ואת הקצור המפרז, כן הננו רואים מצד שני בסגנון ספור המקרים האלה את השקט הגמור ואת האריכות המְלָאָה, המחבר איננו ממהר, איננו מקצר, כי אם שב וחוזר שנית בדיוק נמרץ על אותו הנסח שהשתמש בו כבר.

וכדי להוכח מזה די לנו להשוות אלה מול אלה את הפסוקים הבאים: **א 6—9 עם ב 1—4; א 12,11 עם ב 5—7; א 22 עם ב 10; א 14—16 עם א 17—19.**

את חזרות המלים הבודדות הננו מוצאים בחלק הפיוטי של הספר (ג—מב 6).

חזרות אלו יש מהן שהן באמת תוצאות התפעלות והן מוסיפות יפי ואמץ לדברים, כגון:

מִי־יִתֵּן אֵפוֹ וְיִכָּתְבוּן מִלָּי! מִי־יִתֵּן בַּסֵּפֶר וְיֻחָקוּ: (יט 32)

שהחזרה מעידה על תקף התשוקה למלוי חפצו. או (ו 11):

מַה־כֹּחִי כִּי אֲיַחֵל? וּמַה־קִּצִּי כִּי אַאֲרִיךְ נַפְשִׁי?:

שהחזרה היא הבעת היאוש הגמור; אך בְּרֻבָּן מרגש כי זוהי דרך חביבה על המחבר גם כשאין מתוספת על ידן רוממות מיוחדת לסגנון.

ההזרות בספר זה באות בדרכים שונות באפנים הבאים:

1. בחצאי פסוקים.

חזרות הבאות בפסוק אחד יש אשר תבאנה בראשית כל חצי פסוק, ויש שתבאנה באמצעו או בסופו, כגון:

שָׁם רְשָׁעִים חָדְלוּ רֹגֶז וְשָׁם יָנוּחוּ יְגִיעֵי כֹחַ: (ג 17) 1

הַלְאֵל תְּדַבְּרוּ עַוְלָה? וְלוֹ תְּדַבְּרוּ רְמִיָּה?: (יג 7) 2

כִּי יַחַד בֹּקֶר לָמוֹ צַלְמָוֶת כִּי יַכִּיר בַּלְהוֹת צַלְמָוֶת: (כד 17) 3

ויש שתבאנה בכל חצי פסוק במקום אחר בו, כגון:

אַעֲנֶה אַף־אֲנִי חֶלְקִי אֲחַוֶּה דֵעִי אַף־אָנִי: (לב 12) 4.

---

1 וכן: ו 25 (מה—ומה), ו 29 (שֻׁבוּ – וְשֻׁבוּ), טו 12 (מה — ומה), יח 13 (יאכל בדי—יאכל בדיו), יט 23 (מי יתן).

2 וכן ה 23 (השדה), יב 23 (לגוים), כב 2 (יסכן).

3 וכן: יא 7 (תמצא), יט 4 (שגיתי—משוגתי), יט 29 (חרב).

4 וכן: ד 14 (פחד—הפחיד), ו 15 (נחל—נחלים), ז 8 (עין —עיניך), י 1 (נפשי),

5. מלים ומבטאים חוזרים יותר מפעמַיִם באותו פרק.

בדברי אליהוא בן־ברכאל הננו מוצאים הוספה נוספת בדרכי החזרות, כי המלים חוזרות באותו פרק במקומות שונים ח מ ש או ש ש פ ע מ י ם.

ככה הננו מוצאים בפרק לג את המלים: נפשו, חַיָּתוֹ, שחת, בפסוקים 18, 20, 22, 28, 30.

וכן הדבר בשרש „שמע" אשר אתו יחד חוזרות המלים: האזינה, מלי, לי, אנשי לבב, פעמים אחדות בפרק לד בפסוקים 2, 10, 16, 34; וגם לפני זה בפרק לג 1.

והשם „משפט" בא בפרק לד שש פעמים בפסוקים 3, 5, 6, 12, 17, 23.

מלבד זה באו כל דברי איוב בפרק לא שהוא סוף טענות איוב, בצורת ת נ א י ותשובה, ובאפן זה באה מלת „אם" שבע עשרה פעם בראשי פסוקים שונים 1.

וכן באו תשובות ה' כלן בשלשת הפרקים לח—מ מראשם ועד סופם בצורת ש א ל ו ת אחת אחרי השניה, ו„הא השאלה" חוזרת כמובן בכל פעם, והיא נמצאת לא פחות מארבע ועשרים פעם 2, גם אם לא נחשב את ראשי הפסוקים לח 18, לט 2, מ 25, שגם בהם צריכה לבוא אות זו. וכן באה מלת „מי" בפרקים לח—מא עשרים פעם 3. ויוצא הדבר כאלו האלהים מדהים את איוב בשפעת שאלותיו, להראותו את גֹדל חלשתו והִגְבַּלוּת יכלתו, עד כי הוא מכיר ומודה על זאת בדבריו האחרונים באמרו:

יָדַעְתִּי כִּי כֹל תּוּכָל　　וְלֹא־יִבָּצֵר מִמְּךָ מְזִמָּה:
לָכֵן הִגַּדְתִּי וְלֹא אָבִין　　נִפְלָאוֹת מִמֶּנִּי וְלֹא אֵדָע: (מב 2, 3) 4.

---

1 : 5, 7, 9, 13, 16, 19 20, 21, 24, 25, 26, 29, 31, 33, 36, 38, 39.

2 : לח 12, 16, 17, 22, 28, 31, 32, 33, 34, 35, 39; לט 1, 9, 10, 11, 12, 19 א, 19 ב, 20, 26; מ 26, 27, 28, 31.

3 : לח 2, 5 א, 5 ב, 6, 25, 28, 29 א, 29 ב, 36 א, 36 ב, 37 א, 37 ב, 41; לט 5 א, 5 ב; מא 2, 3, 5א, 5 ב, 6.

4 על פי דרך זו, דרך החזרה, מצא החי' פרלס בחריצות מְצֻיֶּנֶת את כל מבנה שירת הים (שמות טו), כי נחלקת היא לשלשה בתים בני עשר פסקות כ"א מהם, כפי שהם מחֻלקים עפ"י מס' סופרים (יב, ה' י"א), ואחרי כל פסקה ופסקה בא פסוק הבנוי על יסוד חזרה, והם הפסוקים 6 (ימינך יי), 11 (מי כמכה), 16 (עד יעבור עם) (ראה מאמרו: On the Strophic Form of Exodus 15, J Q R Vol. xvii, p. 403/4.

או במקומות שונים בהם. כגון:

חַתּוּ לֹא עָנוּ עוֹד הֶעְתִּיקוּ מֵהֶם מִלִּים:
וְהוֹחַלְתִּי כִּי־לֹא יְדַבֵּרוּ כִּי עָמְדוּ לֹא עָנוּ עוֹד: (לב 15. 16). 1

3. בשני פסוקים בסרוגים.

יש שנמצא את החזרה באה בפסוק השלישי, ז"א אחרי הפסקה של פסוק שלם לכל הפחות בין המלה החוזרת. באפן כזה אין כמובן עוד כל השפעה של יפוי הדברים בשם שאין החזרה באה מתוך איזו התרגשות, אך כנגד זה אפשר לחשב כי דוקה באפן זה ישנה כונת מְכֻוָּן, והמחבר איננו יכול להשתחרר ממלה או ממבטא שלם והוא חוזר ומזכירם. כגון: הנסה דבר אליך תלאה (ד 2). ובפסוק הבא אחרי הפסוק שלאחר פסוק זה ישנו אותו מבטא במאמר: כי עתה תבא אליך ותלא (ד 4). וכן: מוליך יועצים שולל (יב 17). מוליך כהנים שולל (יב 19) .2

4. בפסוקים שונים באותו פרק.

עֲבדה זו של הזכרת מלים ומבטאים פעמים אחדות בכונה של חזרה בולטת יותר בהיותם נמצאים לפעמים פעמַים באותו פרק במקומות שונים. כגון: יהי רעב אֹנו (יח 12) בפסוק הששי אחרי: יצרו צעדי אונו (יח 7), ובהוראה אחרת. וכן: בעוד שדי עמדי (כט 5). כבודי חדש עמדי (כט 20) .3

ופעם הננו מוצאים פסוק שנכפל כמעט לגמרי בחור פסוק של פזמון, כאלה שהננו מוצאים ביחוד בספר תהלים:

וְהַחָכְמָה מֵאַיִן תִּמָּצֵא וְאֵי־זֶה מְקוֹם בִּינָה:
וְהַחָכְמָה מֵאַיִן תָּבוֹא וְאֵי־זֶה מְקוֹם בִּינָה: (כח 12. 20).

---

1 וכן: ג 4, 5 (השך), ה 2, 3 (לאויל — אויל), ו 19,18 (ארחות), ו 25, 26 (אמרי), ז 2,1 (שכיר — וכשכיר), יב 13,12 (חכמה), יז 12, 13 (חשך — בחשך), כב 8 9 (זרוע — וזרעות), לא 1, 2 (ומה), לט 1, 2 (הידעת עת לדת—וידעת עת לדתנה).

2 וכן: יג 7, 9 (הפניו תשאון—פנים תשאון), כ 14 ,16 (פתנים), כא 28, 25 (זה ימות—וזה ימות), כד 4, 6 (אנוש), כט 2, 4 (אלוה), כח 17, 19 (לא יערכנה), לג 31, 33 (שמע לי, החרש), לה 24, 26 (עלי ארץ—על ארץ).

3 וכן: י 17,12 (עמדי), כ 23,20,15 (מבטנו — בבטנו — בטנו), כ 10,7 (עָרוּם . . . מבלי לבוש), כח 19,16 (לא תסלה בכתם—בכתם... לא תסלה).

ולפעמים חוזר מבטא גם בפרק שני. כגון: לו 16. לז 10 (רחב... מוצק—ורחב... במוצק), לו 29, לז 16 (מפרשי עב—מפלשי עב).

ופעם באו חזרות כפולות בשני הפסוקים הראשונים של הפרק בצרוף צמודים שונים מקבילים בשניהם:

מֶה־עָזַרְתָּ לְלֹא־כֹחַ הוֹשַׁעְתָּ זְרוֹעַ לֹא־עֹז:
מַה־יָּעַצְתָּ לְלֹא חָכְמָה וְתֻשִׁיָּה לָרֹב הוֹדָעְתָּ: (כו 3,2).

ובראשי פרקים אחרים בחר לו המחבר דרך אחרת היא דרך ההתול הדק והעקיצה מצד הנואם למי שהוא מתוכח ומתנצח אתו. כגון:

(בלדד:) עַד־אָן תְּמַלֶּל־אֵלֶּה וְרוּחַ כַּבִּיר אִמְרֵי־פִיךָ: (ח 2)
(איוב:) אָמְנָם יָדַעְתִּי כִי־כֵן וּמַה־יִּצְדַּק אֱנוֹשׁ עִם אֵל?: (ט 2)
(צפר:) הֲרֹב דְּבָרִים לֹא יֵעָנֶה? וְאִם־אִישׁ שְׂפָתַיִם יִצְדָּק?: (יא 2)
(איוב:) אָמְנָם כִּי אַתֶּם־עָם וְעִמָּכֶם תָּמוּת חָכְמָה: (יב 2)
(אליפז:) הֶחָכָם יַעֲנֶה דַעַת־רוּחַ? וִימַלֵּא קָדִים בִּטְנוֹ: (טו 2)
(איוב:) עַד־אָנָה תּוֹגְיוּן נַפְשִׁי וּתְדַכְּאוּנַנִי בְמִלִּים?: (יט 2) 1

סוף דבר.

על מאות הדגמות המובאות לעיל לכל מיני הצמודים השונים הנמצאים בעקרם בספר איוב אפשר להביא עוד דגמות רבות שלא נזכרו פה, כנגד חלק מאלה שנזכרו שאפשר לומר עליהם כי באו במקרה; וכן ישנן בודי עוד חזרות שלא נזכרו לעיל. ובכל אלה צריך לשער כאמור לעיל כי הנואם הדגיש בשעת בטאו את דבריו הדגשה מיוחדת את האותיות ההולכות וחוזרות וכן את המלים השנויות, כדי לפעל על השומע או הקורא את אותה הפעֻלה של החרוז בשירת העמים האחרים.

ואין כל ספק בדבר כי עלינו לחשב למחבר הספר לחריצות יוצאת מן הכלל את העבדה כי למרות כל הרדיפה אחרי הצלצול החיצוני אשר השבהו הוא ליפה ונעים, ואשר בכל זאת יש בו הרבה מן המלאכותיות, לא נגע דבר זה בצד הפנימי של הדברים, ולא קלקל במה שהוא את תכנם; והרוח הפיוטית האמתית המרחפת על פני כל הספר, ומעוף הדמיון והתרוממותו, קובעים לו את מקום־הכבוד בין חשובי ספרי הפיוט שבתנך.

---

1 בנוגע לכל האירוניה שבכל אחד מהפסוקים האלה, ראה בבאורי במקומם. ומענין הדבר כי בתשובות אליהוא איננו מוצאים בראשי הפרקים אף דבר מהענינים האלה שבהם מצטינים יותר מחצי פרקי הספר (אחרי נכוי פרקי הפרוזה ופרקי תשובות אליהוא עצמם).

ד.

צמודים וחזרות בפתיחות פרקים.

בספר פיוטי כזה, אשר בו הננו רואים את הכונה הברורה של המחבר להשפיע על השומע בכל דרכי ההשפעה השונות, אין ספק כי מקום מְיֻחד בערכו להשפעה נחשבה לו התחלת הפרקים. „תפארת הפתיחה" תופשת מקום השוב בספרי הפיוט שבתנך לא פחות מאשר בשירי הערבים שיחדו לה פרק מיֻחד בספרי תורת שירתם, ומאשר בשירת משוררינו הספרדים שהלכו בדרכיהם 1. ואם נתבונן מבחינה זו בפרקי ספר איוב נמצא הופעה זו בְרֻבָּם, ובין הדרכים השונות שבהן משתמש המחבר באה בָראש הדרך המְיֻחדת לו והחביבה עליו, היא דרך דמיון וצלצול האותיות.

ככה הננו מוצאים פרקים אחדים שבהם בא הצמוד כמעט בכל המלים של פסוקם הראשון או השני 2:

עַד־אָן תְּמַלֶּל־אֵלֶּה וְרוּחַ כַּבִּיר אִמְרֵי פִיךָ׃ (ח 2)
אָמְנָם כִּי אַתֶּם־עָם וְעִמָּכֶם תָּמוּת חָכְמָה׃ (יב 2)
עַד־אָנָה תְּשִׂימוּן קִנְצֵי לְמִלִּים תָּבִינוּ וְאַחַר נְדַבֵּר׃ (יח 2)
עַד־אָנָה תּוֹגְיוּן נַפְשִׁי וּתְדַכְּאוּנַנִי בְמִלִּים׃ (יט 2)
הֲיָדַעְתָּ עֵת לֶדֶת יַעֲלֵי־סָלַע חֹלֵל אַיָּלוֹת תִּשְׁמֹר׃ (לט 1)

בפרקים אחרים הננו מוצאים את דמיון צלצול האותיות שלפעמים מצטרף אליו גם דמיון התנועות בשתי המלים הראשונות של הפתיחה: יֹא—בד יֹו—ם (ג 2) 3, נָ—קטה נַפשי (י 1), הרֹב דברים (יא 2), רוחי חֻבלה (יז 1), שְׂעִ—פי יְשִׂי—בוני (כ 2), מדוע משדי (כד 1), ברית כרתי (לא 1).

ויש אשר תבוא חזרת מלה אחת בפתיחה ואתה יחד עוד מלה אחת אשר אות אחת ממנה מְצֻמדת עם אחת אותיות מלת החזרה, כגון: לו שקול ישקל (ו 2), שמעו שמוע מלתי (כא 2); או חזרת מלה ולפניה ולאחריה מלים בצמוד אותיות, כגון: הלאל יסכן גבר כי יסכן עלימו משכיל (כב 2).

1 על דרך זו בשירה העברית הספרדית דברתי בארכה במאמרי „מליצת ישמעאל בספרות ישראל" בהשלוח כרך ה' צד 302. ועל דרך זו בתנך דברתי במאמר מיוחד שאפרסם בקרוב ביחד עם עוד פרקים בדרכי המליצה בתנך, כאשר הזכרתי לעיל בהערה 1 לצד 95.

2 ברב פרקי ס' איוב מתחילים הדברים בפסוקם השני, כי בפסוק הראשון שלהם נזכר רק שם המדבר.

3 מלבד מה שיש בפסוק זה יפי המשקל כמבאר במקומו.

חקר	יט	3	צד	43
חתץ	ט	12	"	22
יַחַד	ג	18	"	6
יסר	ד	3	"	7
יעף	כב	25	"	57
יפע	י	22	"	25
יקח	טו	12	"	36
כון	לא	15	"	71
שוף	ט	17	צד	22
שלח	כב	9	"	56
שמר	ח	6	"	19
שפף	לד	21	"	75
שרה	לז	3	"	76
תהו	יב	24	"	29
תפל	ז	6	"	13
תקף	טו	24	"	37

רשימת השרשים והמלים
שהתבארה הוראתם בתוך הספר,
או שנתוספה להם הוראה חדשה נוספת על הוראתם הידועה.

אבל	כט	25	צד	69
אִם	ז	13	״	13
אמן	לט	24	״	80
אמץ	ד	3	״	8
אמר	כ	29	״	52
אסר	ג	18	״	6
אשר	כג	11	״	58
בלע	ט	18	״	21
בצר	כח	10	״	66
גלל	כ	28.7	״	47
גנב	כא	18	״	54
גרע	טו	4	״	35
דַי	לט	25	״	80
דעך	ז	17	״	14
דרך	כח	8	״	66
הדך	מ	12	״	81
הוא	לז	6	״	77
הכר	יט	3	״	43
הֲלֹא	ז	1	״	17
הלך	יד	20	״	35
חבל	לט	3	״	79
חוק	ד	3	״	8
חטא	יד	16	״	34
חלד	י	20	״	24
חצץ	כא	21	״	54
פִּי	ה	2	צד	10
כלם	יא	3	״	25
כַּף	ל	6	״	70
לאה	ד	2	״	7
לָבֵן	לד	10	״	75
למם	ז	14	״	13
מָה	לא	2	״	70
מלח	ל	4	״	69
מרד	יג	26	״	31
מתק	כ	12		49
נָוָה	ח	6	״	19
נכר	כא	29	״	55
נפל	כט	24	״	67
נתם	ל	13	״	70
עָב	לא	6	״	70
עַד	א	18	״	3
עור	ח	6	״	19
עזב	כ	10	״	48
ענג	כב	26	״	57
עצם	ד	3	״	8
עָשׁ	ד	19	״	10
״	כז	18	״	62
עשה	כג	9	״	57
צמם	יח	9	״	42
קוה	יז	13	״	40

Harry Torczinei: Das Buch Hiob, eine kritische טורציגר
Analyse des überlieferten Hiobtextes, 1920
Dav. Heinr. Müller: Die Propheten in ihrer ursprüng- *מילר
licher Form, 1896
A. Merx: Das Gedicht von Hiob, 1871 - מֶרקס
הרס"ג: תפסיר ספר איוב ושרחה באלערביה תאליף רבינו סעדיא גאון בן
יוסף אלפיומי, 1899
סאלד*: ספר איוב מבואר מחדש על פי כללי הדקדוק וחקי המליצה של
שפת עבר, מאתי בנימין סאלד, 1886
F. Perles: 1. Analekten zur Textkritik des A.T. 1895: פרלס
2. Analekten zur Textkr. des A.T. Neue Folge,
1922
Immanuel M. Casanowicz: Paronomasia in the Old :*קזנוביץ
Testament, 1894
Ed. König: Stilistik, Rhetorik, Poetik in Bezug auf *קניג
die biblische Litteratur, 1900
רש"י: פרוש רש"י (ר' שלמה יצחקי).
הר"ש מהרובשוב: ספר איוב עם באור. מאת שמחה אריה הלוי מהרובשוב,
תקפ"ד.

---

* בספרים האלה השתמשתי ביחוד בנוגע ל„תכונות אחרות בסגנון ספר איוב".

רשימת הספרים

שהשתמשתי בהם בסדור חמר הספר הזה:

ראב"ע: פרוש הראב"ע (ר' אברהם בן עזרא) לספר איוב, במקראות גדולות, ויניציא רפ"ו.

אֶוַלד Heinrich Ewald: Die poetische Bücher des Alten Bundes. Dritter Theil, 1836

איתן Israel Eitan: A Contribution to Biblical Lexicography, 1924

אֶרליך A. B. Ehrlich: Randglossen zur Hebr. Bibel, 1913

בֻּדֶּה K. Budde: Das Buch Hiob in Novack's Handkommentar, 1913

ביקל G. Bickell: 1. Krit. Bearbeitung des Job Dialogs; 2. Das Buch Hiob, 1894

בַּל C. J. Ball: The Book of Job, 1922

בֶּר G. Beer: Der Text des Buches Hiob, 1897

בֶּר בהוצאת קיטל Notes in R. Kittel: Biblia Hebraice, 1912

ג'קטילה: תרגום ערבי על ספר איוב עם באור ערבי לר' משה בן שמואל הכהן הנקרא בן גקטילה. הוצאת באכער, תרס"ט.

דוּהם B. Duhm: Das Buch Hiob erklärt in Marti's Kurzer Hand-Commentar zum A.T., 1897

דילמן A. Dillmann: Hiob, in Kurzgefastes Exegetisches Handbuch, 1869

דריבר Samuel Rolles Driver: A critical and exegetical Commentary on the Book of Job, 1921

היציג F. Hitzig: Das Buch Hiob übersetzt u. ausgelegt, 1874

זיגפריד C. Siegfried: The Book of Job, Critical edition of the Hebrew Text, 1893.

תקוני טעיות.

צד	שורה		צ"ל
7	17 :	באלו	כאלו
8	32 :	בערבית	בעברית
12	31 :	1	2
17	11 :	רדמיון	כדמיון
26	24 :	שס3לת	שסבלת
31	2 :	ـسر	مر
42	20 :	צלעת,	צלעתי
44	11 :	ءُل	عول
47	12 :	התבוננות,	התבוננותי
49	19 :	משלי... 1	משלי א 20

צד	שורה		צ"ל
62	13 :	3	2
69	22 :	4 המלים	זה מהמלים
73	26 :	חכית,	חכיתי
75	25 :	JOR	JQR
"	29 :	הראב"ד	הראב"ע
"	" :	מרחק	מכתך
"	30 :	עמדו	עמדי
80	8 :	אזני	אזנו
81	26 :	יַהֲלֹף	וַהֲלֹף
82	5 :	שם ואומר:	(4)שב ואומר:

בצד 8 בסוף הערה 2 צריך להוסיף: וכן מורה השרש שׁ ד ד בערבית גם על הדוק חגורה וגם על החזק (ומזה השם שַׁדַּי בעברית).

בצד 12 שורה 21 צריך להוסיף: וע' לעיל ג 18.

בצד 19 שורה 6 צריך להוסיף בראשיתה: (6).

" " 25 צריך למחק בראשיתה: (6).

" " " 24: שורה זו מקומה לפני שורה 6 שבאותו צד.

המחיר 20 גרו״ם

הכתבת של המחבר: דוד יֶלין, ת. ד. 128, ירושלם.
Jerusalem, Palestine.

BS 1416 .Y44 1481760

BS
1416
.Y44

1481760

Yellin
Hikre-Mikra

NOV 2 1946 Bindery (Cat.) DEC 17 1947

2- 30097